

POLEMOLOGIA

a obronność i bezpieczeństwo

*Dopóki na świecie będzie istniał człowiek,
będą też wojny*

Albert Einstein

POLEMOLOGIA

a obronność i bezpieczeństwo

Łukasz Roman

Józefów 2017

POLEMOLOGIA
a obronność i bezpieczeństwo
dr Łukasz Roman

Recenzja naukowa:
prof. dr hab. Michał Huzarski
płk prof. dr hab. Andrzej Polak

Wydawca: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki
Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi w Józefowie
05-410 Józefów, ul. Sienkiewicza 4
tel./faks: 48 22 789 19 03, www.wsge.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@wsge.edu.pl
Nakład: 100 egz. Objętość: 8,29, ark. wyd

ISBN 978-83-62753-76-5

Copyright by Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej
im. Alcide De Gasperi

Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie, przedrukowywanie
i rozpowszechnianie całości lub fragmentów niniejszej publikacji
bez zgody wydawcy zabronione.

Projekt okładki:
Jadwiga Popowska
Zdjęcie na okładce Fotolia © Gajus

Skład, łamanie:
Jadwiga Popowska

Korekta:
Dariusz Saracyn

Druk i oprawa:
INTER-BOOK
Paulina i Grzegorz Indrzejczyk s.c.
Wiejca 51
05-085 Kampinos

Spis treści

WSTĘP	7
Rozdział 1.	
IDENTYFIKACJA WIEDZY POLEMologicznej	11
1.1. Twórcy i prekursorzy polemologii	12
1.2. Istota polemologii	17
1.3. Polemologiczne ośrodki badawcze	25
1.4. Badania nad pokojem – relacje z polemologią	33
1.5. Spełnienie wymagań naukowości	43
1.6. Konkluzje	46
Rozdział 2.	
TEORETYCZNA TOŻSAMOŚĆ NAUK O BEZPIECZEŃSTWIE I NAUK O OBRONNOŚCI	49
2.1. Geneza nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności	49
2.2. Identyfikacja, zakres i przedmiot badań nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności	56
2.3. Nauki o bezpieczeństwie i nauki o obronności w systemie nauki	66
2.4. Polemologia w naukach o bezpieczeństwie i w naukach o obronności	70
2.5. Konkluzje	74
Rozdział 3.	
BADANIA PROBLEMÓW WOJNY I KONFLIKTÓW ZBROJNYCH W OCENACH POLEMologicznych	77
3.1. Aspekty terminologiczne wojen i konfliktów zbrojnych	77
3.1.1. Konflikt zbrojny w ujęciu polemologicznym	78
3.1.2. Wybrane definicje wojny	88
3.1.3. Klasyfikacja wojen i jej kryteria	100
3.2. Wybrane klasyfikacje i teorie przyczyn wojen i konfliktów zbrojnych	113
3.3. Konkluzje	122

Rozdział 4.	
PROGNOSTYCZNE KIERUNKI ZMIAN CHARAKTERU WOJEN I KONFLIKTÓW ZBROJNYCH – PODEJŚCIE POLEMOLÓGICZNE	125
4.1. Wymiar przyszłej wojny i konfliktów zbrojnych w ujęciu polemologicznym	125
4.2. Perspektywy koncepcyjno-rozwojowe polemologii	149
4.3. Konkluzje	153
ZAKOŃCZENIE	156
Bibliografia	157
Źródła internetowe	163
Inne źródła	164
Spis tabel	164
Spis rysunków	164
Spis wykresów	165

Wstęp

Wojna towarzyszyła cywilizacji przez znane i opisane przez historyków epoki. Była stymulatorem postępu technologicznego, przenoszenia nowych idei, jak i przyczyną wszelkich zniszczeń, ofiar i nieszczęść. Od zarania dziejów wojna stanowiła przedmiot zainteresowania wielu myślicieli, filozofów i polityków.

Na przestrzeni dziejów wojna postrzegana była krańcowo – od dobrodziejstwa do tragedii; jako wydarzenie, z którym związany jest rozwój cywilizacyjny oraz wszelkie nieszczęścia, jakie mogą spotkać człowieka. Wojna przez wieki uznawana była za mechanizm rozwoju cywilizacyjnego – starano się zidentyfikować oraz zrozumieć fenomen tego zjawiska, przy jednoczesnym poszukiwaniu odpowiednich środków i metod jego eliminacji.

Zauważalna jest realna niewiedza z zakresu badania problemów wojen i konfliktów zbrojnych w ujęciu polemologicznym. Nie podjęto do obecnego czasu badań określających, w jakim stopniu polemologia wpływa na współczesny obraz wojny. Obserwowany nieustannie rozwój społeczeństw zmienia świat i jego uwarunkowania, dlatego wskazane jest, aby podejmować kroki w kierunku poszerzania horyzontów nauki. W związku z tym do wzbogacania wiedzy o wojnie, konfliktach zbrojnych i pokoju powinna być również wykorzystywana teoria polemologii, a także nauk pokrewnych, przede wszystkim nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności.

Zjawisko wojny i pokoju, nazywane często fenomenem, od początków tworzenia zrębów strukturalno-funkcjonalnych państw było ciągłym przedmiotem zainteresowania władców i specjalistów polityczno-militarnych. Wojny są realną częścią złożonej rzeczywistości. Żadne bowiem zjawisko, w tym wojna, nie pojawiło się znikąd, lecz rozwijało się na przestrzeni dziejów. Zjawisko wojny ze względu na swoją wartość teoretyczną i praktyczną stanowi przedmiot zainteresowań myśli filozoficznej i społecznej od samych początków jej powstania. Przez całe wieki myśliciele i uczeni poszukiwali dróg wiodących do wyeliminowania wojen z życia ludzkości. Bez wiedzy o wojnie niemożliwe jest zrozumienie, jak kształtował się współczesny świat i dlaczego nawet najbardziej rozwinięte społeczeństwa musiały czasami walczyć.

Polemologia, od jej powstania po II wojnie światowej, podobnie jak każda inna nauka, ulega licznym transformacjom rozwojowym, co jest widoczne nie-

malże w każdej epoce historycznej. W latach pięćdziesiątych XX wieku zaczęto kształtować teoretyczny fundament polemologii, uwzględniając istotne zmiany w środowisku bezpieczeństwa lokalnego oraz międzynarodowego. Działalność badawcza ekspertów, którzy zajmują się problemami wojny i konfliktów w kontekście budowania pokoju, wzbogaciła teorię polemologii oraz poszerzyła jej obszar badań. Rezultaty badań polemologów potwierdzają opinię, że wojna jest najbardziej destrukcyjnym zjawiskiem społecznym.

Problemy wojny, konfliktów zbrojnych oraz pokoju, które zajmują określone miejsce w świadomości społecznej i poglądach naukowców, nadal są przedmiotem zainteresowania badawczego oraz uprawiane są w ramach dyscyplin nauk społecznych.

Wojna i konflikty zbrojne są zjawiskami społecznymi, które wymagają wieloaspektowych, interdyscyplinarnych badań. Stąd też podejście polemologiczne w badaniach wojny, konfliktów zbrojnych oraz pokoju wykorzystuje dorobek naukowy różnych dziedzin i dyscyplin naukowych. Ponadto polemologia w naukach o bezpieczeństwie i w naukach o obronności ma istotne znaczenie we wzbogacaniu teorii przedmiotowej tych dyscyplin.

W ostatnich latach wzrosło zainteresowanie polemologią. Konsekwencją tego jest rodząca się potrzeba poznania historycznych, a także współczesnych i przyszłych wojen i konfliktów zbrojnych. Generowane wnioski mogą przyczynić się do projektowania efektywnych sposobów przeciwdziałania zagrożeniom oraz budowania i umacniania pokoju w wymiarze lokalnym, regionalnym i globalnym.

Nauki o bezpieczeństwie i nauki o obronności obecnie (od 2011 roku) dynamicznie się rozwijają. Jednocześnie można zauważyć, że specjaliści z różnych dziedzin i dyscyplin naukowych, którzy biorą udział w zebraniach naukowych polemologicznych, traktują niekiedy polemologię jako naukę, w której może być wykorzystywana wiedza z innych nauk pokrewnych. Najczęściej wskazuje się na: filozofię, socjologię, historię, politologię, stosunki międzynarodowe, nauki techniczne, antropologię, demografię, ekonomię, informatykę oraz etiologię.

Nauki o bezpieczeństwie i nauki o obronności są nowymi dyscyplinami w dziedzinie nauk społecznych. Geneza obu tych dyscyplin naukowych wywodzi się z wcześniej uprawianych nauk wojskowych. Zmiany w strukturze obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych,

a w zasadzie istotny podział nauk wojskowych na te dwie dyscypliny i umieszczenie ich w dziedzinie nauk społecznych wpłynął na konieczność jednoznacznego określenia przedmiotu poznania tych nauk oraz wykazania specyfiki metodologicznej. W środowisku naukowym podjęto zatem dyskusję naukową dotyczącą obszaru i przedmiotu badań oraz właściwego danym dyscyplinom aparatu metodologii badań.

Bezpieczeństwo i obronność należą do tych kategorii współczesnych pojęć, które przeżywają obecnie swoisty renesans. Żywe zainteresowanie tą problematyką wynika przede wszystkim z faktu, że nauki o bezpieczeństwie i nauki o obronności uzyskały status samodzielnych dyscyplin naukowych, zakwalifikowanych do dziedziny i obszaru nauk społecznych. Podejmowany jest również nieustanny rozwój i usystematyzowanie wiedzy o bezpieczeństwie i obronności, co niezmiernie ważne z perspektywy umacniania tożsamości tych nowych dyscyplin naukowych.

Celem monografii, poza przybliżeniem identyfikacji aktualnego stanu wiedzy polemologicznej, jest również wskazanie prognostycznych kierunków rozwojowych polemologii oraz określenie jej miejsca i relacji z naukami o obronności i naukami o bezpieczeństwie.

Monografia składa się ze wstępu oraz czterech rozdziałów zwieńczonych zakończeniem.

Rozdział pierwszy – „Identyfikacja wiedzy polemologicznej” – składa się z sześciu podrozdziałów i ukazuje istotę wiedzy polemologicznej, jej najważniejszych reprezentantów i twórców. Zostały przedstawione wybrane i najważniejsze, zdaniem autora, aktualne instytuty i ośrodki naukowo-badawcze zajmujące się polemologią jako nauką o wojnie i konfliktach zbrojnych. Rozdział ten podsumowują kwestie dotyczące spełnienia wymagań naukowości przez polemologię, a także wzajemne relacje polemologii z irenologią.

Rozdział drugi – „Teoretyczna tożsamość nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności” – składa się z pięciu podrozdziałów i skupia się na przedstawieniu teoretycznych podstaw nauk o obronności i nauk o bezpieczeństwie, przede wszystkim ich tożsamości, genezy, aparatu naukowego, identyfikacji oraz perspektyw rozwoju tychże nauk. Ponadto w dalszej części przybliżone zostały kwestie terminologiczne związane ze współczesnym bezpieczeństwem i obronnością. Przedstawiona została też geneza nauk o obronności i nauk o bezpieczeństwie, które wyłonione zostały z byłych nauk wojskowych.

Rozdział ten podsumowują aspekty umiejscowienia polemologii w naukach o obronności i naukach o bezpieczeństwie, która może mieć istotne znaczenie we wzbogacaniu teorii tych dyscyplin naukowych.

Rozdział trzeci – „Badania problemów wojny i konfliktów zbrojnych w ocenach polemologicznych” – składa się z trzech podrozdziałów i skupia się na charakterystyce kwestii terminologicznych wojen i konfliktów zbrojnych, a także klasyfikacji tych zjawisk. Ponadto zwrócono uwagę na wybrane klasyfikacje i teorie przyczyn wojen i konfliktów zbrojnych. Jednocześnie opisane zostały wybrane koncepcje interpretujące zjawisko wojny, odwołujące się do działalności człowieka. W dalszej części przybliżono metody badań konfliktów zbrojnych, a także scharakteryzowane zostały założenia polemologiczne dotyczące analizy problemów wojen i konfliktów zbrojnych.

Rozdział czwarty – „Prognostyczne kierunki zmian charakteru wojen i konfliktów zbrojnych – podejście polemologiczne” – składa się z trzech podrozdziałów i skupia się na aspektach dotyczących prognostycznych zmian w problematyce wojen i konfliktów zbrojnych w ujęciu polemologicznym. Ponadto nakreślono wymiar przyszłej wojny i konfliktów zbrojnych w świetle przeprowadzonych badań. W dalszej części przybliżono również perspektywy koncepcyjno-rozwojowe polemologii.

Żywię głęboką nadzieję, że niniejsza monografia stanie się obiektem studiów i analiz ludzi świata nauki zajmujących się problematyką bezpieczeństwa, obronności, wojen i konfliktów zbrojnych.

Monografia adresowana jest zarówno do pracowników naukowo-dydaktycznych, naukowców i studentów uczelni wyższych, jak i do szerokiego grona osób, które zajmują się problematyką bezpieczeństwa, obronności, wojny i konfliktów zbrojnych.

Na koniec pragnę serdecznie podziękować recenzentom niniejszej monografii, płk. prof. Andrzejowi Polakowi oraz prof. Michałowi Huzarskiemu, za wnikliwą lekturę, cenne uwagi i sugestie, dzięki którym publikowane treści nabrały ostatecznego kształtu w niniejszej publikacji.

Autor

ROZDZIAŁ 1

IDENTYFIKACJA WIEDZY POLEMOLOGICZNEJ

W dziejach ludzkości rozgrywały się różnego rodzaju i w różnych miejscach świata konflikty zbrojne i wojny. Współcześni historycy i politolodzy stwierdzają, że trudno byłoby znaleźć taki okres w historii, w którym panowałby absolutny spokój, bez żadnych konfliktów i wojen. Warto podkreślić, że miały one oczywiście odmienne podłoże, cele, charakter, specyfikę, właściwości, a przede wszystkim skutki.

Badania polemologiczne mają swoje zastosowanie w celu pogłębiania wiedzy o konfliktach zbrojnych i wojnach, doszukiwania się i poznawania ich przyczyn, czynników, położenia ich w czasie, a także w celu przewidywania o ewentualnym i przyszłym wystąpieniu tychże zjawisk. Aby zdefiniować i ukazać istotę i naturę wojny i konfliktów zbrojnych, należy przede wszystkim wyjaśnić, czym jest polemologia, jaki jest jej przedmiot badań i w jaki sposób podchodzi do problemu wojny, konfliktów zbrojnych oraz pokoju.

Doświadczenia historyczne z minionych wojen i konfliktów zbrojnych ukazują nam surową rzeczywistość, gdyż mimo czynionych analiz i wieloaspektowych ocen, nie potrafimy nadal wyeliminować zbrojnej przemocy w rozwiązywaniu sytuacji konfliktowych o różnym podłożu, przyczynach i zasięgu. Ten negatywny fenomen stał się nieodłącznym elementem funkcjonowania ludzkości na przestrzeni dziejów. Przy ogólnym potępieniu stosowania przemocy zbrojnej i dynamicznych wysiłkach społeczności międzynarodowej na rzecz pokojowego współistnienia, nadal pojawiają się wojny i konflikty zbrojne. Można nawet wnioskować, że świat się z tym pogodził, iż jest to problem na tyle trudny, że do końca rozwiązać go nie można. Natomiast uznano za realne osiągnięcie takich celów, które minimalizują wszelkie zagrożenia konfliktowe i wojenne. Z tym zamiarem tworzone są różne systemy bezpieczeństwa, których nadrzędnym celem jest zapewnienie pokojowych warunków rozwoju społeczeństw.

1.1. Twórcy i prekursorzy polemologii

Choć termin „polemologia” funkcjonuje już od ponad pół wieku, jednak nie należy do powszechnie znanych. Początek etapu rozwoju polemologii jest ściśle utożsamiany z zakończeniem II wojny światowej. Za głównego twórcę, prekursora i zarazem ojca polemologii uważany jest francuski wybitny ekonomista i socjolog – **Gaston Bouthoul**, który żył w latach 1896–1970. G. Bouthoul był dyrektorem pierwszego na świecie instytutu polemologicznego („L'Institut Français de Polémologie”), powołanego w 1945 roku w Paryżu. W swoim największym dziele „**Traité de polémologie. Sociologie des guerre**” (w polskim tłumaczeniu „Traktat polemologiczny. Socjologia wojny”), które zawiera kwintesencję jego teorii i poglądów, przedstawił słynne stwierdzenie „**Od poznania wojny do poznania pokoju**” lub w innym ujęciu – „**Jeśli chcesz pokoju, poznaj wojnę**”, podkreślając zarazem konieczność zidentyfikowania zjawiska wojny, ażeby zapewnić utrzymanie i zagwarantowanie pokoju oraz uniknąć przyszłych konfliktów zbrojnych. Określa ono sposób postępowania polemologów akcentujących konieczność poznania natury, etiologii i istoty wojny przed przystąpieniem do poznawania pokoju. Poznanie wojny może przyczynić się do stworzenia ram do poznania pokoju. G. Bouthoul twierdził, że założeniem polemologii jest obserwowanie zjawiska wojny w sposób podobny do badania innych zjawisk społecznych. Zatem można stwierdzić, że polemologia obejmuje naukowe badania nad wojną, pokojem i konfliktami zbrojnymi, czyli nierozdzielalną triadą życia społeczeństw¹.

Ponadto G. Bouthoul twierdził, że z narodowościowego punktu widzenia jest prawdą, iż zmiany liczebności populacji niektórych wspólnot skutkują zachwianiem wcześniejszej równowagi. Uważał również, że identyfikacja samej natury wojny, jako zjawiska społecznego, może przyczynić się do zapobiegania powstawaniu wojen i konfliktów zbrojnych, a w związku z tym do zagwarantowania pokoju².

G. Bouthoul w swoim dziele szczegółowo zaprezentował zagadnienia polemologii i zwrócił uwagę na następujące kwestie:

- definicje i ograniczenia fenomenu wojny,
- filozoficzne doktryny wojen,

¹ A. Gałganek, *Polemologia jako krytyka peace research*, „Studia Nauk Politycznych”, Poznań 1985, s. 134.

² J. Kukułka (red.), *leksykon pokoju*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1987, s. 150.

- morfologia wojny,
- kwestie metodologiczne badań nad wojnami,
- elementy techniczne wojen,
- socjologiczne znaczenie ewolucji techniki wojennej,
- cykliczność wojen,
- elementy demograficzne i psychologiczne wojen,
- przypuszczalne przyczyny wojen,
- wymiar ekonomiczny wojen,
- analizy i rozwój polemologii³.

G. Bouthoul przekonywał, że nie należy prowadzić doświadczeń i analiz nad pokojem bez wzięcia pod uwagę zjawiska wojny, podkreślał zarazem badawcze i poznawcze znaczenie polemologii, a mianowicie: „Po raz pierwszy w swych dziejach ludzie i stworzone przez nich cywilizacje stanęły w obliczu wyzwania zachowania zarówno siebie samych, jak i warunków przetrwania. Odpowiedzi na pytanie, jak zachować i cywilizację, i warunki dla dalszego rozwoju i istnienia, mogą udzielić jedynie naukowe badania nad wojnami, ich etiologią i funkcjami”⁴.

Następcą G. Bouthoula był **Bert Röling** (1906–1985), założyciel Instytutu Polemologicznego na Uniwersytecie Groningen w Holandii. Twierdził, że polemologia jest „nauką pragmatyczną i stosowaną, o wielorakiej podstawie”⁵. Proponował, aby polemolodzy udzielali porad przywódcom politycznym odnośnie do wojny i pokoju. Możliwości uniknięcia wojny czy konfliktu dopatrywał się w sile oddziaływania i wpływie organizacji międzynarodowych na środowisko globalne.

Wśród prekursorów polemologii należy także wymienić polskiego przemysłowca i wybitnego myśliciela **Jana Gottlieba Blocha** (1836–1902), który z zawodu był bankierem, inżynierem, interesował się problemami wojny i pokoju. Jest twórcą najbardziej szczegółowej i obszernej pracy na temat wojny i jej skutków – „**Przyszła wojna pod względem ekonomicznym, technicznym i politycznym**” (1893–1898). J.G. Bloch przedstawił swój rzeczowy wywód w precyzyjny i uniwersalny sposób, a mianowicie autor wykazywał i przekonywał, że

³ M. Huzarski, B. Szulc (red. nauk.), *Metodologiczna tożsamość polemologii*, AON, Warszawa 2010, s. 17.

⁴ K. Drabik, *Polemologia dla pokoju*, [w:] *Zeszyty Naukowe, Kwartalnik 3 (76)*, A. Doraczyńska (red.), AON, Warszawa 2009, s. 342.

⁵ W. Kostecki, *Współczesne badania nad pokojem*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1990, s. 21.

wojna nie ma sensu, że może się ona zakończyć zagładą ludzkości. Takie właśnie podejście zaprezentowane w książce czyni z J.G. Blocha jednego z prekursorów polemologii, uznawanej też za naukę o etiologii, anatomii i funkcji wojny. Jego dzieło uważane jest za jedno z największych dzieł pacyfistycznych przełomu XIX i XX wieku⁶.

J.G. Blocha można uznać za prekursora polemologii, gdyż swojego dzieła nie adresował do kręgów skupiających przeciwników wojny i wyścigu zbrojeń, nie nawiązywał do kategorii moralnych, nie starał się wywoływać odruchów humanitarnych. Autor sformułował precyzyjny wywód, pełen argumentów i faktów, poparty liczbami, za pomocą którego chciał przekonać wszystkich odpowiedzialnych za decyzje w tej materii, w głównej mierze zaś wojskowych, że wojna nie ma sensu. Jako ciekawostkę można wspomnieć, że dzieło J.G. Blocha „Przyszła wojna...” czytał car Rosji Mikołaj II i wywarło ono na nim tak duży wpływ, iż przyczynił się do zwołania pierwszej konferencji haskiej w 1899 roku, w której brał udział J.G. Bloch na osobiste zaproszenie cara. Co więcej, „prace Blocha związane z demilitaryzacją krajów, a także jego starania o poprawę życia społecznego, stworzyły jego obraz działacza ponadnarodowego. W tym czasie planował budowę Międzynarodowego Muzeum Wojny i Pokoju w Lucernie”⁷.

Do głównych reprezentantów polemologii zaliczyć można również amerykańskiego politologa, naukowca i prawnika, profesora Uniwersytetu w Chicago, a w latach 1943–1945 doradcę w Departamencie Stanu USA – **Quincy Wrighta** (1890–1970). W swoim dziele „A Study of War” zbadał i przedstawił analizę aspiracji politycznych i relacji międzynarodowych. Zdefiniował wojnę jako konflikt, w którym udział bierze 50 000 wojskowych. Wychodził z założenia, że w przybliżeniu około 60 wojen o takim zasięgu ma miejsce w każdym stuleciu, choćby 284 wojny tego rodzaju rozegrały się w latach 1480–1964. Ponadto warto zwrócić uwagę, że tylko 30 wojen tego typu zdarzyło się w XX wieku, do 1964 roku. Q. Wright podkreślał, że wojna jest narzędziem polityki⁸. W swoim dziele przeprowadził analizę następujących treści:

⁶ J.G. Bloch, *Przyszła wojna pod względem technicznym, ekonomicznym i politycznym*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2005, s. 450–497.

⁷ P. Wiśniewski, *Jan Bogumił Bloch*, „Miesięcznik Finansowy BANK”, styczeń 2010, s. 73.

⁸ Q. Wright, *A Study of War. Midway reprint*, The University of Chicago Press, Chicago 1983; *Wielka encyklopedia PWN*, t. 30, PWN, Warszawa 2005, s. 14; J. Świniński, *O naturze bezpieczeństwa*, UMLAK, Warszawa – Pruszków 1997, s. 150.

- fenomen wojny,
- idea wojny,
- czynniki powstawania wojny,
- przyczyny wojen,
- przewidywanie wojen,
- warunki pokoju,
- kontrola nad wojną,
- integracja społeczna a wojna,
- zróżnicowanie kulturowe narodów,
- cykliczność wojen⁹.

Przedstawiona problematyka dzieła Q. Wrighta może być wyrazem tego, że autor prowadził analizę i badania wojen i konfliktów zbrojnych na kilku kluczowych aspektach – technologicznych, społecznych, psychologicznych, socjalnych, politycznych i stosunków międzynarodowych.

Następnym przedstawicielem polemologii był **Pitirim Aleksandrowicz Sorokin** (1889–1968), amerykański naukowiec i socjolog o rosyjskim pochodzeniu. Studiował psychologię na Uniwersytecie w Sankt Petersburgu. Interesował się badaniami nad problematyką społeczną i wojny. Uważał, że w analizie socjologicznej należy zaakceptować integrację, przy wykorzystaniu zarówno uwarunkowań racjonalnych, a także elementów wewnętrznych – intuicji oraz emocji. W swoim dziele „Social and Cultural Dynamics” (New York, 1937) stwierdzał, że wojny i konflikty nie są konsekwencją naturalnej agresji człowieka, ale efektem różnorodnej kultury, występującej w zróżnicowanych społeczeństwach. Wojna wynika w momencie konfrontacji dwóch różnych kultur, w związku z tym, zdaniem Sorokina powinno się wykreować jedną wspólną kulturę, która będzie łączyć ze sobą kapitalizm i socjalizm, z wyeliminowaniem wad obydwu tychże rządów politycznych¹⁰.

Polemologia jako specjalność bezsprzecznie łączy się z pojęciem wojny jako zjawiska społeczno-politycznego. Wśród badaczy fenomenu wojny na przestrzeni wieków¹¹ wyróżnić należy pruskiego klasycznego teoretyka wojny

⁹ M. Huzarski, *Wiedza o polemologii*, [w:] *Metodologiczna tożsamość polemologii*, M. Huzarski, B. Szulc (red.), AON, Warszawa 2010, s. 17.

¹⁰ J. Świniarski, *O naturze...*, op. cit., s. 145; *Wielka encyklopedia PWN*, t. 25, PWN, Warszawa 2004, s. 378–379.

¹¹ C. Clausewitz przeanalizował 130 bitew przeprowadzonych w latach 1568–1815.

Carla von Clausewitza (1780–1831). Publikował on niewiele, większość prac pozostawił w rękopisie. Jego najśłynniejsze dzieło „O wojnie” (niem. „Vom Kriege”) składa się z ośmiu części: natura wojny; teoria wojny; strategia w ogólności; bitwa; siły zbrojne; obrona; natarcie; plan wojny. Według C. Clausewitza „wojna jest dziełem polityki, dalszym ciągiem stosunków politycznych prowadzonych innymi środkami”¹².

Do wojny dochodzi wtedy, gdy celów wyznaczonych przez politykę nie można osiągnąć środkami pokojowymi. Stanowi ona akt przemocy zmuszający przeciwnika do spełnienia woli zwycięzcy. Głównym celem wojny jest pokonanie wroga. Dokonuje się tego, działając na trzy podstawowe elementy: jego siły zbrojne, terytorium, wolę walki. Teorię tę można porównać do słów Napoleona Bonapartego, który uważał, że „wojna jest lepsza niż nietrwały pokój”. C. Clausewitz poszukiwał także odpowiedniego terminu dla teorii wojny, nie akceptował nazwy „nauka wojenna”, proponował zaś „sztuka wojenna”. Ponadto w swoim dziele analizował pojęcie obrony i natarcia, sądził, że obrona jest silniejszą postacią prowadzenia działań wojennych.

Najstarszym traktatem poruszającym tematykę wojny jest „**Sztuka wojny**” **Sun Tzu**, który żył w latach 544–496 p.n.e. Sun Tzu uważany jest także za jednego z pierwszych realistów tworzących teorię stosunków międzynarodowych. Natomiast jego dzieło jest traktowane jako podręcznik prakseologii oraz interpretowane w kontekście innych dziedzin, które wymagają stosowania strategii. Autor „Sztuki wojny” jest uznawany za pierwszą osobę rozróżniającą taktykę i strategię prowadzenia wojny. Jednakże Sun Tzu w swoim traktacie wyrażał również odniesienia do pokoju, możemy w nim przeczytać: „Osiągnąć sto zwycięstw w stu bitwach nie jest szczytem osiągnięć. Najwyższym osiągnięciem jest pokonać wroga bez walki”¹³.

W Polsce także można odnaleźć badaczy zajmujących się problematyką polemologii. Szczególnie wymienić można między innymi Bolesława Balcerowicza, Eugeniusza Ponczka, Jerzego Świecę, Tadeusza Kęsonia, Michała Huzarskiego, Andrzeja Polaka, Andrzeja Czupryńskiego oraz Katarzynę Piskrzyńską.

¹² C. Clausewitz, *O wojnie*, ks. I, Wyd. MON, Warszawa 1958, s. 32.

¹³ Sun Tzu, *Sztuka wojny*, Wyd. Przedświt, Warszawa 1994, s. 56.

1.2. Istota polemologii

Jak już wcześniej nadmieniono, początkowe etapy rozwoju polemologii są ściśle łączone z okresem II wojny światowej. Globalne skutki tej wojny oraz rodzące się nuklearne zagrożenia przyczyniły się do utworzenia obszaru badań nad wojnami – polemologii.

Termin „polemologia” na ogół nie jest znany ani nie był też używany w środowisku uprawiającym dawne nauki wojskowe czy współczesne nauki o obronności i nauki o bezpieczeństwie i im pokrewne. Jednak zważywszy na zakres problemowy polemologii i możliwość zastosowania jej teorii w rozwiązywaniu współczesnych problemów wojny i pokoju, uznano za celowe dokonanie identyfikacji tej wiedzy oraz jej wzbogacenia w obecnych i prognostycznych uwarunkowaniach. Jako przyczynę zwiększonego zainteresowania polemologią wskazać można też potrzebę zintegrowania wysiłków celem poznania istoty współczesnych wojen i konfliktów zbrojnych, będących podstawą do projektowania skutecznych sposobów przeciwdziałania zagrożeniom wojennym oraz wysiłków na rzecz utrzymania pokoju, zwłaszcza w wymiarze regionalnym i globalnym.

Etymologicznie termin „polemologia” wywodzi się od greckich słów *polemos*, co oznacza – „konflikt, spór, wojna” oraz *logos* – „rozum, nauka”.

W literaturze odnajdujemy wiele wyjaśnień terminologicznych dotyczących polemologii. Według **Czesława Mojsiewicza** „polemologia jest nauką o pokoju oraz drogach i środkach budowy świadomego społeczeństwa pokojowego. Dyrektywa badawcza tej orientacji to od poznania wojny do poznania natury pokoju”¹⁴.

Według **T. Kęsonia** polemologia to „dziedzina nauki, której zadaniem jest szczegółowa analiza konfliktów przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Koncentruje się na scharakteryzowaniu ich okresowości, natury, czasu trwania, nasilenia, klasyfikacji, form, uczestniczących sił zewnętrznych oraz odpowiedzi społeczności międzynarodowej. Środkiem badawczym polemologii są analizy dyskursywne, które opierają się na intelektualnym, logicznym i systematycznym rozumowaniu prowadzącym do realizacji założonego celu. Bazują również na wyciąganiu stwierdzeń, gdzie każda koncepcja w tej kolejności myślenia jest rezultatem poprzedniej i warunkuje następną”¹⁵.

¹⁴ Cz. Mojsiewicz, *Problemy globalne ludzkości*, [w:] *Leksykon problemów narodowych i konfliktów zbrojnych*, W. Malendowski, Cz. Mojsiewicz (red.), Atła 2, Wrocław 2003, s. 95.

¹⁵ T. Kęsoń, *Pojęcie konfliktu i wojny w literaturze. Podejście polemologiczne w badaniach konfliktów zbrojnych*, dostępny w Internecie: www.osrodekbadania.waw.pl/files/keson_11.doc, (stan na dzień: 18.07.2014 r.), s. 10.

Z kolei według E. Ponczka polemologia to „nauka o wojnie, której etiologia, łącznie z refleksją o przedsięwzięciach dotyczących możliwości wyeliminowania konfliktów militarnych oraz zapewnienia bezpieczeństwa i pokoju (...)”¹⁶. W podejściu tym kładzie się nacisk na analizę przyczyn fenomenu zjawiska wojny oraz podejmowanie wszelkich działań o utylitarnym charakterze w sferze dotyczącej człowieka jako jednostki i społeczeństw.

Terminologiczne ujęcie polemologii można również odnaleźć w „Leksykonie współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych”, gdzie określana jest jako „obszar badań nad wojnami. Zajmuje się wyjaśnianiem przyczyn, źródeł, uwarunkowań konfliktów zbrojnych i wojen”¹⁷.

Natomiast według M. Huzarskiego polemologia, „jako nauka, ma czytelnie określony przedmiot badań, którym są wojny i konflikty zbrojne przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Zainteresowania poznawcze obejmują także naturę wojen i konfliktów zbrojnych, jako fenomen zjawiska społecznego oraz ich typologię”¹⁸.

Na gruncie polemologii badania konfliktów zbrojnych i wojen prowadzone są w trzech płaszczyznach:

- teoretyczne badania konfliktów,
- badania dyskursywne wojny i pokoju,
- badania szczegółowe sytuacji konfliktowych¹⁹.

Polemologia zatem:

- analizuje konflikty w przestrzeni historycznej oraz aktualne,
- określa ich istotę, naturę (poprzez komplementarny opis porządkujący), periodiczność, natężenie (intensywność), formę, typologię,
- bada źródła, przyczyny, motywy determinujące zaistnienie fenomenu wojny,
- prognozuje tego typu zdarzenia w perspektywie czasowej,
- formułuje wskazania, jak skutecznie eliminować wojnę (konflikt zbrojny) z życia społecznego.

¹⁶ E. Ponczek, *Wojna – bezpieczeństwo – pokój w kontekście refleksji polemologiczno-irenologicznej*, [w:] G. Ciecchowski, J. Sielski, *Konflikty współczesnego świata*, Adam Marszałek, Toruń 2006, s. 7.

¹⁷ Cz. Mojsiewicz (red.), *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, Wyd. Atla 2, Wrocław 1998, s. 228.

¹⁸ M. Huzarski, *Polemologia – stan obecny i perspektywy rozwoju*, [w:] *Obronność jako dyscyplina naukowa*, A. Polak, K. Krakowski (red.), Warszawa 2014, s. 54.

¹⁹ Cz. Mojsiewicz (red.), *Leksykon współczesnych międzynarodowych...*, op. cit., s. 12.

Nurt polemologiczny kładzie nacisk na konieczność poznania wojny w celu właściwego zrozumienia pokoju. Dyrektywa: *Si tu veux la paix connais la guerre* oznacza, że droga do pokoju wiedzie przez poznanie wojny. Obydwa zjawiska traktowane są jako nierozzerwalnie związane w życiu społecznym. O ile przedmiotem poznania naukowego pozostaje wojna, o tyle celem ma być pokój. Zdaniem G. Bouthoula, wojna zmienia ludzi, zmienia normy moralne, a szczególnie deprecjonuje cenę ludzkiego życia²⁰.

Polemologię wyróżniają następujące obszary poznawcze: badanie wielokryterialne wojen i konfliktów zbrojnych przeszłości (analizy porównawcze, statystyczne, strukturalne i inne), teraźniejszości (identyfikacja problemu) i przyszłości (prognozowanie), określanie natury wojen i konfliktów zbrojnych (fenomen zjawiska, powody agresywnych zachowań), czynników powodujących ich periodyczność nazywaną rytmami wojowniczości, określanie wskaźników ich intensywności, pomiar i porównania czasu ich trwania, a także dokonywanie podziału typologicznego²¹.

Impulsem dla rozwoju polemologii było dążenie do zrozumienia kwestii przyczynowości wojen: dlaczego społeczeństwa na określonym etapie rozwoju społecznego, mając świadomość, że wojna jest procesem destrukcyjnym i pod każdym względem kosztownym, podejmują taką konfrontację, rezygnując tym samym z relacji pokojowych? Polemologia koncentruje się na identyfikacji czynników rodzących wojowniczość w społeczeństwie, próbie ustanowienia barometrów polemologicznych, które byłyby wskaźnikami antycypowanych konfliktów zbrojnych. Wynikiem postępowania badawczego winno być wyłonienie związków i zależności przyczynowo-skutkowych wojny (konfliktu zbrojnego) z uwarunkowaniami pokojowej koegzystencji. Wypada podkreślić, że w zakres polemologii wchodzi także działania pragmatyczne w obszarze wychowania przeciwko wojnie oraz czynności w sferze edukacji propokojowej.

Z powyższych wyjaśnień wynika, że przedmiotem badań polemologii są konflikty zbrojne, wojna i pokój, a polemologia ma być tą koncepcją tworzenia interdyscyplinarnej nauki, która zajmuje się tymi zjawiskami. Ponadto

²⁰ A. Gałganek, *Polemologia – badania nad wojną i pokojem*, „Sprawy Międzynarodowe” 1986, nr 6, s. 102.

²¹ T. Kęsoń, *Pojęcie konfliktu...*, op. cit., s. 10, dostępny w Internecie: www.osrodekbadania.waw.pl (stan na dzień: 18.07.2014).

badacze i specjaliści z zakresu polemologii zdecydowanie kładą nacisk na interdyscyplinarny charakter badań polemologii.

Twórca polemologii – **Gaston Bouthoul** – stwierdził, że polemologia składa się z trzech części:

- **ogólnej socjologii wojny** – poszukiwania rytmów wojowniczości,
- **etiologii wojen** – badania przyczyn wojen – strukturalnych, koniunkturalnych i okazjonalnych (z wykorzystaniem czynników wirulencyjnych),
- **prospekcji** – badania nad zagrożeniem wojną w danym czasie (z wykorzystaniem barometrów polemologicznych)²².

Polemologia obejmuje również obszar prognozowania wojen i konfliktów zbrojnych. Koncepcja G. Bouthoula zakładała przewidywanie tych zdarzeń poprzez analizę *objawów i symptomów* generowanych przez struktury i zjawiska koniunkturalne. Pojęcia „objawów” i „symptomów” nie są przez autora rozumiane jako tożsame. *Objawy* dotyczą czynników długookresowych, rozciągniętych w perspektywie czasu i przestrzeni (czynniki polityczne, historyczne). Związane są one z rozumowaniem lub antycypacją trendów, w wyniku których daje się przewidzieć prawdopodobieństwo przyszłego zdarzenia. *Symptom* natomiast lokowany jest w obszarze czynników koniunkturalnych i stanowi manifestację zjawiska już istniejącego, zachodzącego i aktualnie doświadczalnego²³.

Według G. Bouthoula analiza wojen, a także ich przyczyn (etiologii) jako całość powinna być podzielona na określone działy. Autor w swoim dziele wymienia następujące trzy poziomy:

- „**przyczyny strukturalne** – uzależnione od poziomu rozwoju intelektualnego, rozwoju techniki, rozwoju ekonomicznego, rolniczego i przemysłowego, sytuacji demograficznej, uwarunkowań historycznych i geograficznych,
- **przyczyny koniunkturalne** – zwłaszcza polityczne – alianse, koalicje, zmiany i zachowania opinii publicznej pod wpływem propagandy, indoktrynacji i ideologii,

²² A. Zwoliński, *Wojna. Wybrane zagadnienia*, WAM, Kraków 2003, s. 5.

²³ A. Antczak, *Konflikt zbrojny w ujęciu polemologicznym*, [w:] *Studia de Securitate et Educatione Civili IV (2014) Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*, T.J. Biedroń, Z. Kwiasowski, Kraków 2014, s. 6.

→ przyczyny okazjonalne (bezpośrednie) – nieprzewidziane incydenty, prowokacje itp.²⁴

Na podstawie najistotniejszych aspektów polemologii jej przedstawiciele wyodrębnili problemy badawcze, co przedstawia rysunek 1.

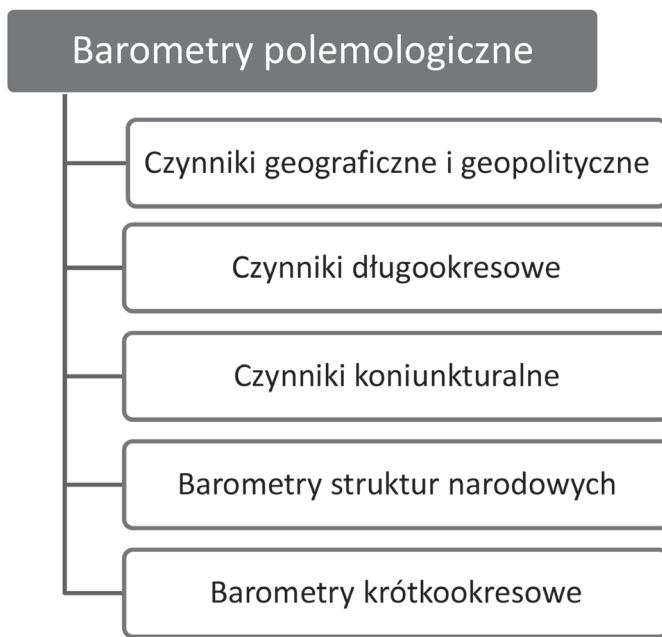

Rysunek 1. Problemy badawcze polemologii

Źródło: Opracowanie własne na podstawie T. Kęsoń, „Pojęcie konfliktu i wojny w literaturze. Podejście polemologiczne w badaniach konfliktów zbrojnych”, Warszawa 2008

Polemologia w celu prospekcji wykorzystuje *pięć barometrów polemologicznych*: czynniki geograficzne i geopolityczne, czynniki długookresowe, czynniki koniunkturalne, barometry struktur narodowych oraz barometry krótkookresowe (rysunek 2).

²⁴ Zob.: G. Bouthoul, *Traite de polemologie. Sociologie des guerres*, Paryż 1970, s. 532–540.

Rysunek 2. Barometry polemologiczne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie T. Kęsoń, „Pojęcie konfliktu i wojny w literaturze. Podejście polemologiczne w badaniach konfliktów zbrojnych”, Warszawa 2008, s. 14

Czynniki geograficzne i geopolityczne mają charakter najbardziej ogólny i statyczny. Obejmują wszystkie elementy składające się na kontekst geograficzny (przestrzeń) oraz czasowy (trwanie). Uwzględniając te wielkości w lokalizacji konfliktów zbrojnych, podobnie do linii frontów klimatycznych, sejsmologicznych itp., polemologowie wyznaczyli tzw. czarne linie polemologiczne.

Ich położenie i długość determinowane są liczbą zdarzeń (wojen) w przestrzeni historycznej. Czarne linie są symptomem fluktuacji kolektywnej agresywności. Ponadto formujące się w trakcie konfliktów państwa dążą do objęcia swoimi granicami owych linii pęknięć. Zdaniem G. Bouthoula na kontynencie europejskim strefy skupiające konflikty obejmują: kanał La Manche, Morze Północne, Morze Śródziemne, Morze Bałtyckie oraz rzeki: Ren, Dunaj, Elba i Dniepr. Terytoria w pobliżu wymienionych stref są miejscem wyboru walk. Jednocześnie obok linii

pęknięć polemologowie wyróżnili linie podziału. Te ostatnie sygnowane są przez podziały rasowe, etniczne, religijne bądź ideologiczne, a także zróżnicowany poziom rozwoju ekonomicznego i przyrostu demograficznego. Linie dyferencjacji rasowej z reguły biegną ze wschodu na zachód, stąd potencjalne zderzenia będące ich skutkiem ogniskują się wzdłuż osi północ-południe. Efekty linii pęknięć, obejmujące naturalnie ukształtowane rejony geograficznie (linie równin i mórz), rozwijają się wzdłuż osi równoleżnikowej. Ponadto linie podziału i pęknięć mogą nakładać się na siebie, co dodatkowo utrudnia ocenę i predykcję sytuacji²⁵.

Czynniki chroniczne długookresowe dotyczą przede wszystkim zjawiska periodyczności wojen. Zdaniem G. Bouthoula, wojna w większości przypadków stanowiła przypiecztowanie upadku znanych cywilizacji. To w jej wyniku ustanawiana jest dominacja na dłuższy lub krótszy czas określonego modelu społeczeństwa ze wszystkimi tego konsekwencjami. „Czas trwania istotnych procesów, jak zauważa G. Bouthoul, jest specyficzny dla każdego typu społeczeństwa, a zmiany jego periodyczności powodują zmianę typu cywilizacji”²⁶. Dlatego badania rytmów wojowniczości powinny być przeprowadzone dla każdego odrębnego typu kultury. Zmiany cywilizacyjne są bowiem sprzęgnięte ze zmianami warunków życia, poziomu rozwoju technicznego, charakteru instytucji społecznych itp. Teza powyższa nie jest bezpodstawną: specyfiką wojny w społecznościach pierwotnych był jej sezonowy charakter (następowała zazwyczaj po zebraniu plonów), a w okresie funkcjonowania państw – rytm wojny rozciągał się w perspektywie czasowej (i przestrzennej). Wraz z rozwojem cywilizacyjnym potencjał przemocy oraz intensywność wojen wzrastały, a spadała ich częstotliwość. Zarejestrowano jednak wyjątki – w pewnych okresach cykliczność wojen uległa przyspieszeniu. Akceleracja ta współbrzmiała z okresami wzmoczonego, dynamicznego rozwoju. Jeśli konflikty zbrojne nastają po sobie w przyspieszonym rytmie, można domniemywać – zdaniem G. Bouthoula – że skutki poprzednich nie doprowadziły do względnej homeostazy lub zadowalającej relaksacji²⁷.

Klasyczna polemologia, sygnowana nazwiskiem G. Bouthoula, nie jest odosobniona w spojrzeniu na cykliczność zmian cywilizacyjnych, skutkujących

²⁵ A. Gałganek, *Polemologia - badania...*, op. cit., s. 106.

²⁶ Ibidem, s. 103.

²⁷ Ibidem, s. 104.

diametralnymi przeobrażeniami we wszystkich sferach aktywności człowieka. Taki punkt widzenia prezentują też nowsze teorie, np. koncepcja fal cywilizacyjnych czy świata podzielonego na troje²⁸.

Następnym barometrem są **czynniki koniunkturalne**, które mają charakter holistyczny, podlegają częstym przekształceniom i są arytmiczne. Ich nieregularność wiąże się, zdaniem polemologów, z wydarzeniami politycznymi. Pakty, układy, alianse, koalicje, sojusze prowadzą do diametralnych przekształceń i (niejednokrotnie) do gwałtownej zmiany stabilności strukturalnej. Przekształcenia polityczne są często efektem nieoczekiwanych okoliczności, trudnych do przewidzenia, zmiennych sympatii i antypatii, powiązań lingwistycznych, etnicznych, religijnych, historycznych. Istotną rolę odgrywają tu również czynniki indywidualne, związane z osobami sprawującymi władzę.

Barometry struktur narodowych są wskaźnikami objawów i symptomów potencjalnych konfliktów zbrojnych, które wywodzone są z badań stanu (i dynamiki) poszczególnych struktur państwa. Analiza ta koncentruje się na statystycznych kryteriach rozwoju – stanie sektorów przemysłu, rolnictwa, usług oraz wskaźnikach demograficznych – krzywej demograficznej, różnic w kategorii wieku, płci. Przy czym polemolodzy szczególną uwagę koncentrują na porównaniu piramidy wieku przed wojnami i po nich. W analogicznej perspektywie badana jest gospodarka i pozostałe sektory funkcjonowania państwa. G. Bouthoul zaproponował, ażeby, obok tradycyjnych, dołączyć jeszcze jeden sektor obejmujący aktywność polemologiczną, przez którą rozumiał przygotowania do prowadzenia wojny. Wyodrębnienie tego sektora nastęrczało badaczom pewnych trudności, związanych z faktem zachodzenia jego zakresu w obszary pozostałych. Ponadto sfera aktywności polemologicznej wykazuje dużą zmienność i wrażliwość na słabe nawet wahania w polityce i oceny ryzyka związanego z ewentualnym konfliktem. Niemniej jednak „fluktuacje sektora czwartego, jako barometru polemologicznego, pozwalają [...] ocenić «stopień» ryzyka wybuchu wojny i jej prawdopodobny rozmiar”²⁹.

Barometry polemologiczne krótkookresowe – to okazjonalne przyczyny konfliktu zlokalizowane w sferze motywacyjnej jednostek i zbiorowości. Aktyw-

²⁸ A. Toffler, *Trzecia fala*, PIW, Warszawa 1997, s. 48–53; B. Balcerowicz, *Teorie, koncepcje wojny (i pokoju) po zimnej wojnie*, [w:] *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*, R. Kuźniar (red.), WUW, Warszawa 2005, s. 472–474.

²⁹ A. Gałganek, *Polemologia – badania...*, op. cit., s. 108.

ność struktur agresywności kolektywnej jest implikacją wielorakich procesów psychologicznych i socjologicznych. Ich zaistnienie oraz właściwe natężenie są warunkiem inicjacji społecznej agresywności³⁰.

Z powyższych rozważań można wywnioskować, że polemologia wraz ze swoimi trzema głównymi zakresami: *ogólną socjologią wojny* (skupiająca się na rytmach wojowniczości), *etiologią wojny i czynnikami wirulencyjnymi* (które badają przyczyny strukturalne, koniunkturalne i okazjonalne konfliktów), *prospekcją* (która wykorzystuje barometry polemologiczne) staje się coraz cenniejszą propozycją metodologiczną służącą urealnieniu ludzkiego myślenia koncentrującego się na zagadnieniach historii i współczesności świata.

1.3. Polemologiczne ośrodki badawcze

Badania polemologiczne są prowadzone przez jednostki i instytuty badawcze na całym świecie.

Za najbardziej renomowane instytuty polemologiczne, które zakończyły już swoją działalność, uznawane były: Francuski Instytut Polemologiczny (Paryż), Polemologisch Instytut (Groningen), Istituto Italiano di Polemologia (Mediolan), Institut de Polemologia Wiktor Seix (Barcelona), a także w Belgii, RFN, Szwajcarii, Kanadzie, Meksyku i Brazylii³¹.

Aktualnie funkcjonuje *Centrum Polemologiczne – Wolny Uniwersytet w Brukseli*³², które prowadzi badania w zakresie nauk społecznych, nauk o polityce i administracji, a także w dziedzinie polemologii. Swoją działalność w ramach polemologii skupia przede wszystkim na polityce bezpieczeństwa, zjawisku wojny, konfliktów zbrojnych i pokoju. Centrum Polemologiczne stanowi głównie forum wielostronnej współpracy i regulacji konfliktu z innymi ośrodkami badawczymi.

Instytut Polemologiczny na Uniwersytecie Groningen w Holandii został założony w 1962 roku przez wspomnianego prawnika Berta Rölinga. Swoją działalność w ramach polemologii skupiał przede wszystkim na interdyscyplinarnych badaniach w zakresie wojny i pokoju. **Instytut Polemologii w Groningen** został zniesiony i w 1993 roku przemianowany na International Security Studies (Międzynarodowe Studium Bezpieczeństwa), ze szczególnym uwzględnieniem wpływu zmian środowiska.

³⁰ T. Kęsoń, *Pojęcie konfliktu...*, op. cit., s. 15-17.

³¹ A. Gałganek, *Polemologia jako krytyka...*, op. cit., s. 134.

³² C. Mojsiewicz (red.), *Leksykon współczesnych międzynarodowych...*, op. cit.

Wybrany dorobek naukowy Instytutu Polemologicznego na Uniwersytecie Groningen w Holandii:

- **Johan Galtung**, „Polemologie: vraagstukken van oorlog en vrede”, uitg. Polak & Van Genneep, Amsterdam (1968),
- **Bert Röling**, „Inleiding tot de wetenschap van oorlog en vrede”, uitg. Van Gorcum, Assen (1968, div. heruitg),
- **Hylke Tromp**, „Kritische polemologie: studies over politiek, vrede en geweld”, uitg. Van Gorcum, Assen (1973),
- **Bert Röling**, „Vredeswetenschap: inleiding tot de polemologie”, uitg. Het Spectrum, Utrecht (1981).

Inny słynny naukowiec z zakresu badań polemologicznych – **Leon Wecke** – był założycielem Centrum Badań nad Pokojem na Uniwersytecie Radboud w Nijmegen w Holandii, obecnie Centrum Konflikту Międzynarodowego – Analiza i Zarządzanie (Centre for International Conflict – Analyse & Management, CICAM).

Centrum Konflikту Międzynarodowego – Analiza i Zarządzanie jest politycznie niezależnym instytutem badawczym, który zajmuje się interdyscyplinarną analizą różnych aspektów stosunków międzynarodowych. Centrum prowadzi badania naukowe i szkolenia w dziedzinie pokoju, bezpieczeństwa, wojen i konfliktów zbrojnych. Ponadto CICAM ma określone zadania w dziedzinie opieki społecznej i edukacji w sprawach pokoju i bezpieczeństwa uczniów³³.

Badania CICAM specjalizują się w analizie współczesnych konfliktów zbrojnych i inicjatyw mających na celu wspieranie i promowanie pokoju. Naukowcy CICAM prowadzą badania tych zjawisk z punktu widzenia podmiotów w samych krajach dotkniętych konfliktami³⁴.

Badania naukowe prowadzone przez specjalistów CICAM najczęściej mają charakter:

- krytycznej analizy dominujących dyskursów, ram i podejścia do analizy konfliktów, budowania pokoju i rozwoju,
- badań terenowych i jakościowych w krajach dotkniętych konfliktami (z wykorzystaniem podejścia metodologicznego).

³³ <http://www.ru.nl/cicam/>.

³⁴ <http://www.ru.nl/cicamenglish/about-cicam/about-cicam-o/>.

Do najważniejszych aspektów prowadzonych badań przez naukowców z CICAM zaliczyć można:

- lokalne procesy formowania się państwa i różnorodnych wysiłków w legitymizacji władzy publicznej, z udziałem aktorów państwowych, grup społeczeństwa obywatelskiego, instytucji lokalnych i organizacji międzynarodowych,
- rolę społeczeństwa obywatelskiego i ruchów społecznych w konflikcie, także prowadzonych działań na rzecz pokoju,
- dyskursy i praktyki budowania pokoju,
- codzienną praktykę budowania państwa, ładu i bezpieczeństwa na obszarach przygranicznych³⁵.

Centrum oferuje kształcenie na studiach I i II stopnia w zakresie dynamiki wojny, pokoju i bezpieczeństwa w ramach interwencji wojskowych, pomocy na rzecz rozwoju i organizacji społeczeństwa obywatelskiego na obszarach dotkniętych konfliktami³⁶. Zajęcia i fakultety na studiach I i II stopnia prowadzone są w językach angielskim i holenderskim.

Natomiast kursy dla studentów oferowane są tylko w językach angielskim, gdzie do najważniejszych przedmiotów i kursów prowadzonych na studiach licencjackich można zaliczyć³⁷:

- Podejście do budowania pokoju (studia I stopnia, 6 ECTS).
- Konflikty zbrojne i rządy w Afryce (studia I stopnia, 6 ECTS).
- Wprowadzenie do analizy i zarządzania konfliktami (studia I stopnia, 6 ECTS).
- Negocjacje przywracania pokoju (studia I stopnia, 6 ECTS).
- Wojna w Afganistanie (studia I stopnia, 6 ECTS).

We współpracy z Departamentem Geografii, CICAM prowadzi również program główny na temat „Konflikty – terytoria i tożsamość. Ten jednoroczny kurs w zakresie studiów II stopnia zapewnia studentom kształcenie w ramach nauk o polityce i nauk geograficznych dotyczących badań konfliktów, pokoju, granic i rozwoju³⁸.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem.

Do najważniejszych kursów w ramach programu głównego zaliczyć można:

- Sprzeczne teorie (studia II stopnia, 6 ECTS).
- Polityczne i geograficzne rozwiązywanie konfliktów (studia II stopnia, 6 ECTS).
- Konflikt, pomoc i rozwój (studia II stopnia, 6 ECTS).
- Wizyta edukacyjna w regionie po konflikcie (studia II stopnia, 6 ECTS).

Uniwersytet w Strasburgu we Francji ma prawie pięć wieków historii, znane nazwiska, bogate dziedzictwo, silną pozycję w Europie. Na uczelni są obecnie 43 000 studentów, 20% studentów zagranicznych, 4600 naukowców i nauczycieli, 38 jednostek szkolenia i badań, 79 jednostek badawczych. Imponujące liczby, które sprawiają, że uniwersytet ma bogatą i różnorodną przestrzeń w multidyscyplinarnej ofercie szkoleń i badań³⁹.

Jednym z najważniejszych wydziałów na Uniwersytecie w Strasburgu jest Wydział Nauk Społecznych, który składa się z sześciu instytutów⁴⁰:

- Instytut Socjologii,
- Instytut Demografii,
- Instytut Etnologii,
- **Instytut Polemologii,**
- Instytut Urbanistyki i Planowania Regionalnego,
- Instytut Badań i Interwencji Społecznej.

Instytut Polemologii ma na celu aktualizację i upowszechnianie wiedzy, aby w pełni zrozumieć i prowadzić badania w zakresie wojen i konfliktów zbrojnych. Założycielem Instytutu Polemologii w 1970 roku był Julien Freund, który starał się od samego początku prowadzić badania jako kontynuator dzieła G. Bouthoula, nad wojną jako zjawiskiem społecznym. Instytut Polemologii zajmuje się przede wszystkim rozwojem nauki o wojnie oraz prowadzeniem badań naukowych w zakresie współczesnych wojen i konfliktów zbrojnych⁴¹.

Na szczególną uwagę zasługuje również Instytut Strategii i Konfliktów działający we Francji, który jest niezależnym i pierwszym ośrodkiem badań w kwestiach strategicznych⁴².

³⁹ <http://www.unistra.fr/>.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ <http://www.unistra.fr/instituts/institut-de-polemologie>.

⁴² <http://www.institut-strategie.fr>.

Do najważniejszych obszarów badawczych Instytutu zaliczyć można⁴³:

- badania i studia polemologiczne,
- studia strategiczne,
- geografię wojskową,
- sztukę wojenną i jej teoretyków,
- terroryzm,
- współczesne wojny i konflikty zbrojne.

Najważniejsze publikacje Instytutu⁴⁴:

- studia polemologiczne,
- źródła prospektywne i przeglądy/kwartalniki strategiczne (od 1979 roku).

Wybrany dorobek naukowy Instytutu⁴⁵:

- Elie Tenenbaum, „La manœuvre hybride dans l'art opératif”, *Stratégique* n°111, Paris 2016,
- Joseph Henrotin, „Introduction générale. La guerre hybride comme avertissement stratégique”, *Stratégique* n°111, Paris 2016,
- Roger Caillois, „Conditions de la guerre moderne”, *Études polémologiques*, n°54, 2015,
- Francis Lepoittevin, „Réflexions et éléments pour une «théorie pure» des relations internationales et de la guerre”, *Études polémologiques*, n°54, 2015,
- Chantal Delsol, „La polémologie comme discipline des sciences sociales”, *Études polémologiques*, n°54, 2015,
- Jean-Pierre Bois, „L'art de la paix à l'époque moderne”, *Études polémologiques*, n°53, 2012,
- David Cumin, „L'ennemi intérieur dans la pensée de Carl Schmitt”, *Études polémologiques*, n°53, 2012,
- Matthieu Chillaud, „Entre recherche sur la paix et recherche de la paix Les ambivalences de la Peace research dans les pays Nordiques” *Études polémologiques*, n°53, 2012,

---

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

- Philippe Richardot, „Tuer – détruire – piller. Pratiques de la guerre chez les Francs du VIe siècle”, *Études polémologiques*, n°53, 2012.

Charakteryzując wybrane polemologiczne ośrodki badawcze, warto również wymienić **Peruwiański Instytut Polemologiczny** (*El Instituto Peruano de Polemologia*) w Limie, który funkcjonuje od 1985 roku i jest instytucją zajmującą się analizą wojen oraz konfliktów zbrojnych w ujęciu polemologicznym. Jest pozarządową, powiązaną z ONZ i uznawaną przez rząd peruwiański organizacją, której główne cele obejmują m.in.⁴⁶:

- uznanie Ameryki Południowej jako strefy bezatomowej,
- promocję rozbrojenia i poparcie prawa narodów Ameryki Łacińskiej do autonomii i samostanowienia,
- ochronę praw człowieka.

Instytut uznaje i propaguje znaczenie Ameryki Łacińskiej w utrzymywaniu pokoju na świecie.

Peruwiański Instytut Polemologiczny regularnie publikuje dziennik Instytutu – „el Boletín y Análisis de Política Internacional”.

Instytucja ma 60 aktywnych członków i 15 członków honorowych. Nadal realizuje fora, obrady, konferencje i seminaria naukowe na tematy dotyczące obszaru współczesnych wojen i konfliktów zbrojnych, zagadnień pokoju i bezpieczeństwa regionalnego, narodowego i międzynarodowego, wraz z udziałem gości krajowych i zagranicznych.

Do zagranicznych instytucji badawczych zajmujących się polemologią zaliczyć można również funkcjonujący w Stanach Zjednoczonych, w Waszyngtonie, **Instytut Badań nad Wojną** (*Institute for the Study of War*), który skupia swą działalność na sprawach wojskowych poprzez wiarygodne badania i analizy oraz na innowacyjnej edukacji. Instytut jest bezpartyjny, prowadzi politykę publiczną jako organizacja badawcza⁴⁷.

Instytut Badań nad Wojną prowadzi szczegółowe analizy wywiadowcze, aby zapewnić najbardziej dokładne informacje na temat aktualnych konfliktów i zagrożeń bezpieczeństwa. Naukowcy Instytutu skupiają swoje badania w strefach konfliktu poprzez prowadzenie niezależnych ocen. Instytut ma

⁴⁶ <http://www.oocities.org/polemol/obfin.html>.

⁴⁷ <http://www.understandingwar.org/>.

na celu promowanie świadomego zrozumienia zjawiska wojny, konfliktów zbrojnych i spraw wojskowych poprzez kompleksową, niezależną i dostępną formę badań⁴⁸.

Wyniki badań Instytutu są udostępnione do publicznej wiadomości m.in. dla lekarzy wojskowych, polityków i przedstawicieli mediów⁴⁹.

Obszar prowadzonych badań⁵⁰:

- aktualna sytuacja oraz wydarzenia,
- wojny i konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie – Afganistan, Irak.

Instytut Badań nad Wojną w listopadzie 2011 roku uruchomił projekt badawczy na temat „Bliski Wschód – umacnianie bezpieczeństwa”⁵¹.

W Wielkiej Brytanii funkcjonuje Wydział Studiów Wojennych (*Department of War Studies*) mający swoją siedzibę w King’s College w Londynie. Jest największym i jednym z najbardziej znanych europejskich grup uniwersyteckich, gdzie specjaliści skupiają się na badaniach w odniesieniu do wszystkich aspektów wojny, konfliktów zbrojnych, pokoju, bezpieczeństwa i stosunków międzynarodowych przeszłości, teraźniejszości i przyszłości.

Do głównych ośrodków i nurtów badawczych tej jednostki zaliczyć można:

- Centrum Studiów Obronnych (CDS).
- Centrum Nauki i Bezpieczeństwa Studiów (CSSS).
- Europejskie Centrum Energii i Zasobów Bezpieczeństwa (EUCERS).
- Międzynarodowe Centrum Badań nad Radykalizacją i Polityczną Przemocą (ICSR).
- Centrum Badań Zdrowia Wojskowego.
- Centrum Badań Konfliktów Zbrojnych i Ochrony.
- Centrum Badań Stosunków Międzynarodowych (RCIR).
- Centrum Historii Wojny (SMHC).

Grupy badawcze:

- Badania Afganistan.
- Polska Grupa Badań.
- Bezpieczeństwo Azji i działania wojenne.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

- Grupa Badawcza ds. Bezpieczeństwa i Rozwoju (CSDRG).
- Zbrodnie wojenne.

W Irlandii natomiast funkcjonuje **Centrum Studiów Wojennych**, które ma siedzibę w University College w Dublinie. Swoją działalność naukową skupia przede wszystkim na badaniach interdyscyplinarnych i ma na celu opracowanie nowych projektów badawczych we współpracy z innymi instytucjami badawczymi w Europie i Ameryce Północnej.

Centrum Studiów Wojennych opiera się na dotychczasowych zainteresowaniach badawczych znacznej liczby pracowników w zakresie historii, socjologii i polityki, a także służy jako forum dla studentów, nauczycieli i wykładowców w zakresie historii wojen i przemocy interpersonalnej.

Centrum Studiów Wojennych organizuje wiele konferencji i seminariów naukowych dotyczących problematyki wojen i konfliktów zbrojnych w Europie Środkowo-Wschodniej, jak i na całym świecie (I i II wojna światowa, również konflikty po II wojnie światowej), a także operacji wojennych i wojskowych. Centrum Studiów Wojennych jest wydawcą szeregu publikacji zarówno zagranicznych, jak i polskich naukowców.

Ponadto Centrum Studiów Wojennych organizuje co dwa tygodnie cykl seminariów, gdzie badacze z różnych dyscyplin naukowych prezentują indywidualne i obecne prace na temat ich aktualnych badań.

Wśród uczelni i ośrodków badawczych zajmujących się polemologią warto również wskazać polskie jednostki naukowe zajmujące się tą problematyką. Na wyróżnienie zasługuje przede wszystkim **Zakład Historii Sztuki Wojennej i Polemologii Instytutu Strategii Wojskowej Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie**, którego celem działalności dydaktycznej jest wyjaśnianie istoty polemologii jako nauki o wojnie i pokoju, w ramach przedmiotów specjalnościowych (wykładów monograficznych), na trzech poziomach studiów. Szczególnym zadaniem Zakładu jest kształcenie uczestników studiów podyplomowych w zakresie wiedzy polemologiczno-irenologicznej (nauki o wojnie i pokoju – *peace research*). Nabyta wiedza może być wykorzystywana, zwłaszcza przez absolwentów wyższych poziomów studiów i studiów podyplomowych, do prac w zespołach analitycznych i projektowych, w instytucjach i na uczelniach, w ramach działań systemowych na rzecz pokoju i bezpieczeństwa.

Celem działalności naukowo-badawczej Zakładu jest wzbogacanie teorii polemologiczno-irenologicznej, identyfikowanie i poznanie natury współczesnych konfliktów zbrojnych (wojen), a także prowadzenie ocen zjawisk i symptomów generujących sytuacje konfliktowe. Ważnym działem przedmiotu badań jest prognozowanie możliwych konfliktów zbrojnych, w bliższym i dalszym horyzoncie czasowym. Ciekawość poznawcza w procesie badań skupiana jest na fenomenie rytmów wojowniczości, negatywnego zjawiska występującego od wieków. Istotne w tej działalności jest szerokie interdyscyplinarne podejście, z zamiarem dzielenia się, ale i wykorzystywania osiągnięć nauk pokrewnych, zwłaszcza politologii, socjologii, filozofii, historii sztuki wojennej, jak również nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności.

Na szczególną uwagę zasługuje również **Katedra Badań nad Konfliktami i Pokojem** Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Szczecińskiego. Katedra badań nad Konfliktami i Pokojem prowadzi szereg badań i analiz interdyscyplinarnych nad wojną, konfliktami zbrojnymi i pokojem (problematyka polemologii).

Ponadto organizuje szereg konferencji na temat problematyki współczesnych wojen i konfliktów zbrojnych, bezpieczeństwa lokalnego i międzynarodowego, a także terroryzmu.

Wybrany dorobek naukowy, który zasługuje na wyróżnienie, to:

- „**Oblicza współczesnego terroryzmu**”, Wiesław Wróblewski, Krzysztof Kowalczyk (red.), Toruń 2006, gdzie w niniejszym tomie zaprezentowano część referatów będących pokłosiem międzynarodowej konferencji naukowej „**Terroryzm i konflikty zbrojne na przełomie XX i XXI wieku**”,
- „**Konflikty współczesnego świata**”, Grzegorz Ciechanowski, Jerzy Sielski (red.), Szczecin 2006. Tom zawiera część materiałów opisujących głównie **konflikty zbrojne**, do których doszło na przełomie XX i XXI wieku. Czytelnik znajdzie tu m.in. rozważania dotyczące wojny, bezpieczeństwa i pokoju **w kontekście polemologiczno-irenologicznym**.

1.4. Badania nad pokojem – relacje z polemologią

Kategoria pokoju stanowi dziś przedmiot intensywnych studiów nie tylko jako nauka, lecz także jako element życia codziennego. Badania nad zjawiskiem pokoju uprawiane są w wielu instytutach i innych placówkach naukowych,

które zajmują się poszukiwaniem odpowiedzi na pytania dotyczące przesłanek i warunków pokoju, jego istoty, charakteru, znaczenia w życiu współczesnych państw i społeczeństw⁵².

Termin „irenologia”, pochodzi od greckiego słowa *eirene*, oznaczającego pokój, spokój. Irenologia jest więc obszarem badań nad pokojem, a biorąc pod uwagę sam termin „irenologia”, oznacza on „(...) wieloaspektową refleksję epistemologiczną odnoszącą się do problematyki pokoju”⁵³. Natomiast według M. Huzarskiego irenologia to „wyspecjalizowany zakres badań nad różnymi uwarunkowaniami pokoju, z uwzględnieniem zjawiska wojny”⁵⁴.

E. Ponczek twierdzi, że irenologia jest w coraz większym stopniu akceptowana przez wielu specjalistów, którzy zajmują się naukami społeczno-humanistycznymi, a także koncentrują się na problematyce wojny i pokoju. Uwidacznia się również stanowisko wielu badaczy związane z tym, że irenologia integruje szeroko rozumiane badania nad aspektami wojny, bezpieczeństwa i pokoju, integrując tym samym pedagogikę pokoju, która uwzględnia zadania prakseologiczne⁵⁵.

Irenologia koncentruje się na poszukiwaniach badawczych wokół samego pokoju – jego genezy, istoty, charakteru społecznego, znaczenia w życiu jednostek i wspólnot ludzkich, jak również sposobów i dróg jego budowania oraz ochrony. Irenolodzy badali także najważniejsze zagrożenia dla pokoju, mobilizując opinię publiczną i rządzących do zapobiegania im i obrony kraju. Przedmiotem irenologii jest połączenie początków wojny z celem ich moderowania, zapobiegania oraz rozwiązywania. Podstawowy jej postulat to twierdzenie, że wojny stanowią społeczne patologie i muszą zostać wykorzenione. Irenologia zajmuje się pewnymi kategoriami, według których podejmuje badania, są to: prawa wojny, kontrola zbrojeń i rozbrojeń (także jądrowych), międzynarodowa interwencja i utrzymanie pokoju, zapobieganie przemocy i pokojowe rozwiązywanie konfliktów, odbudowa struktur organizacji zniszczonych na skutek działań wojennych, socjologia ruchów pacyfistycznych.

⁵² R. Rosa, *Dialektyka wojny i pokoju*, Wyd. Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1987, s. 203.

⁵³ G. Ciechanowski, *Konflikty współczesnego świata*, Toruń 2006, s. 7.

⁵⁴ M. Huzarski, *Polemologia...*, op. cit., s. 293.

⁵⁵ Prakseologię definiuje się jako teorię sprawnego działania. Jest ona dziedziną badań naukowych, która dotyczy wszelkiego celowego działania ludzkiego.

W tym samym czasie (lata pięćdziesiąte XX wieku) kiedy powstawała polemologia, równolegle w Stanach Zjednoczonych pojawił się nurt badawczy *peace research* (badania nad pokojem)⁵⁶ – utożsamiany jako specjalność naukowa.

Pierwszą organizacją, która została założona w 1952 roku w celu rozwijania badań nad *peace research*, było Research Exchange on the Prevention of War (Ośrodek Badań nad Sposobami Zapobiegania Zjawisku Wojny). Instytucja ta zapoczątkowała także wydawanie biuletynu pod nazwą własną organizacji, w której publikowane były zagadnienia z zakresu polemologii oraz *peace research*. Research Exchange on the Prevention of War organizowało szereg sympozjów, w których uczestniczyli m.in. Q. Wright oraz P. Sorokin. Oceniając to stowarzyszenie z perspektywy czasu, można uznać, że wysiłki przez nie poczynione ustanowiły swoiste podstawy dla specjalności naukowej, jaką jest *peace research*.

Jednym z najbardziej aktywnych, działających ośrodków naukowych w latach pięćdziesiątych XX wieku był Uniwersytet w Stanford. Utworzono w nim centrum, które zajmowało się badaniami dotyczącymi wojny i pokoju w różnych aspektach życia oraz nauki. Jedną z teorii, którą stworzyli pracujący tam naukowcy, było wykorzystanie modeli matematycznych oraz metod ilościowych do badania zagadnień wojny i pokoju⁵⁷. Kolejnym krokiem poczynionym przez tę grupę naukowców (głównie K. Bouldinga, A. Rapoport, W. Bartha, R. Hefnera) było zainicjowanie wydawania interdyscyplinarnego czasopisma pt. „Journal of Conflict Resolution: A Quarterly for Research Related to War and Peace”, – JCR (Przegląd Rozwiązywania Konfliktów: Kwartalnik o Wojnie i Pokoju). Należy jednak zaznaczyć, że główną bazę wydawniczą przeniesiono do Uniwersytetu w Michigan.

W rozwoju *peace research* trzeba wyróżnić dwa zasadnicze nurty, które podzieliły badaczy zajmujących się tą specjalnością naukową. Pierwszy z nich opierał się na naukowcach z dziedzin odległych od stosunków międzynarodowych, czyli ekonomistach, psychologach, antropologach, socjologach, biologach czy matematykach, którzy byli zainteresowani włączeniem pojęć oraz metod badań z ich własnych dziedzin zainteresowań do nauki o wojnie

⁵⁶ A. Gałganek, *Polemologia jako krytyka...*, op. cit., s. 134

⁵⁷ Tematyka ta została przedstawiona w książkach Lewisa Richardsona *The Statistics of Deadly Quarrels* oraz *Arms and Insecurity*.

i pokoju, ze względu na ich oddanie dla sprawy pokoju. Jako przedstawiciela tego nurtu należy wyróżnić Lewisa Richardsona. Z kolei drugi nurt badawczy tematyki *peace research* oparty był na uczonych zajmujących się problematyką stosunków międzynarodowych, którzy odczuwali potrzebę oddalenia się od tradycyjnych podejść do prawa międzynarodowego, organizacji międzynarodowych, co w konsekwencji doprowadziło do stworzenia naukowych podstaw dla nauki o wojnie i pokoju. Do najwybitniejszych przedstawicieli tego nurtu należy zaliczyć Q. Wrighta, R. Snydera, R. Northa oraz K. Deutscha. Dwa wymienione wyżej nurty *peace research* potrzebują siebie nawzajem, aby połączyć i uzupełnić swoje potencjały⁵⁸.

Do ośrodków zajmujących się problematyką *peace research* należy zaliczyć: Canadian Peace Research Institute (Kanadyjski Instytut Peace Research), The Peace Research Institute in Oslo (Instytut Peace Research w Oslo), The Polemological Institute at the University of Groningen (Instytut Polemologii na Uniwersytecie w Groningen) oraz Peace Science Society (Stowarzyszenie Nauki o Pokoju).

Zapoczątkowany w latach pięćdziesiątych XX wieku nurt badawczy *peace research* ma również niemiecką nazwę – Friedensforschung (Friedens – und Konfliktforschung). Nurt ten uprawiany jest przez Karla Keisera, który opierając się na propozycji Johana Galtunga, ówczesnego dyrektora Instytutu Badań nad Pokojem w Oslo, był krytycznie nastawiony do nurtu badań nad pokojem, uznając, że kwalifikują się one do nauk stosowanych, ponieważ uznaje, że są one niejako w pewnym sensie na zewnątrz procesu badawczego.

Reasumując, w badaniach nad pokojem wyodrębniono początkowo trzy etapy:

Pierwszy etap (1945–1955) to okres następujący bezpośrednio po II wojnie światowej, dlatego badania dotyczyły faszyzmu, nacjonalizmu, szowinizmu jako zjawisk społecznych.

Drugi etap (1956–1967) charakteryzował się w dalszym ciągu wyraźnie zaznaczoną przewagą amerykańską. W tym okresie badania nad pokojem nabrały wyraźnego charakteru samodzielnej dyscypliny. Ewolucja badań była w znacznym stopniu determinowana przez nowy klimat międzynarodowy. Realność konfrontacji Wschód–Zachód tłumiła pamięć II wojny światowej. Pod koniec lat pięćdziesiątych warunki światowego konfliktu nuklearnego wydawały

⁵⁸ A. Gałganek, *Polemologia jako krytyka...*, op. cit., s. 135.

się spełnione. Rodzące się zagrożenia „sprzyjały” autonomii *peace research*, skierowanych bardziej na ocenę zagrożeń płynących z niepewnej przyszłości. Nowa dyscyplina uzyskała wkrótce swoje organy. Wymienić można chociażby „Journal of Conflict Resolution”, wydawany od 1957 roku i „Center for Research on Conflict Resolution” na Uniwersytecie Ann Harbor (Michigan). Główny problem badawczy grupy skupionej w Ann Harbor wiązał się z napięciem na linii Wschód–Zachód. Do tej grupy zaliczyć można m.in.: Kenneth Boulding, Anatol Rapoport, Rene-Charles Angell.

Trzeci etap rozpoczął się około 1968 roku i wiązał się z krytyką amerykańskiego zaangażowania w Wietnamie. Konflikt Wschód–Zachód przemienił się w konflikt Północ–Południe, a badania pokojowe tej problematyki prowadzone były też w Europie. Wśród badaczy wymienia się Hermana Schmidta, Johana Galtunga i Dietera Senghaasa. Początek tej przemiany wiązał się z artykułem H. Schmidta pt. „Politics and Peace Research” (Polityka i badania nad pokojem) opublikowanym w 1968 roku⁵⁹.

Polemologowie uważają, że zajmując się badaniem zjawiska wojny, ma się szanse zrozumienia wojny i pokoju, natomiast rozpoczynając prowadzenie badań od pokoju, prawdopodobnie nie pozna się ostatecznie ani wojny, ani pokoju⁶⁰. Swoje stanowisko polemologia usprawiedliwia pozytywnymi i negatywnymi argumentami.

Do argumentów negatywnych zaliczyć można:

- Pokój nie jest sprawą uczuć lub dobrych intencji. Jest to pułapka, w którą łatwo wpadają pacyfiści w imię źle skierowanej szlachetności: pokój jest dla nich przedmiotem kaznodziejstwa lub kwiecistych przestróg. Pacyfizm jest rodzajem magicznej mentalności – wojna i pokój zależą jedynie od naszej złej lub dobrej woli.
- Formułuje się utopijne idee pokoju całkowicie oderwane od warunków społecznych.

Ostatecznie zatem stanowisko metodologiczne dające pierwszeństwo badaniom nad pokojem jest źródłem iluzji stwarzających niebezpieczeństwo dla pokoju⁶¹.

⁵⁹ A. Gałganek, *Polemologia jako krytyka...*, op. cit., s. 139–140.

⁶⁰ J. Freund, *Le fond de la pensee de Gaston Bouthoul*, „Etudes Polemologiques” 1981, nr 24, s. 40.

⁶¹ Ibidem, s. 40–42.

Argumenty pozytywne:

- Wojna i pokój są wzajemnie powiązane. Pokój następuje po wojnie i wojna po pokoju, nawet jeśli mogą istnieć stany przejściowe między nimi.
- Przyczyną tego stanu rzeczy jest polityka. Państwo – jak twierdził G. Bouthoul – nie jest jedynie machiną wojenną, ale także machiną pokoju. Jest więc błędem sądzić, że tylko wojna jest dziełem polityki, tak jak pokój mógłby być stanem apolitycznym. Prócz polityki oddziałują również inne czynniki (ekonomiczne, religijne, etyczne, demograficzne itd.).⁶²

Peace research, jako specjalność naukowa związana z polemologią, zawiera w swoim obszarze badawczym zagadnienia odnoszące się do zjawiska wojny i konfliktów zbrojnych. Pokój określa się zazwyczaj jako „(...) bardziej lub mniej trwałe zawieszenie gwałtownych form rywalizacji pomiędzy jednostkami politycznymi”⁶³, dlatego też o tym, czy w danym momencie panuje pokój, mówi się wtedy, gdy stosunki między państwami, narodami toczą się bez wykorzystania wojskowych środków walki.

Nawiązując również do D. Senghaasa, *peace research* jako nurt badań nad pokojem obejmuje następujące cztery poziomy:

- „wykaz wartości,
- zbieranie danych empirycznych,
- konstruowanie modelu dla przyszłego społeczeństwa pacyfistycznego,
- zaangażowanie polityczne”⁶⁴.

W związku z tym punkt wyjścia dla *peace research* stanowią postulaty etyczne oraz rozwój dążący w kierunku zaangażowania politycznego. Ujmując to skrótowo, droga ta kształtuje się następująco: etyka, statystyka, w dalszej kolejności futurologia i działanie⁶⁵.

Peace research jako nurt badań nad pokojem zawiera szereg cech charakterystycznych, które kształtowały się podczas rozwoju tej nauki. Stanowią one swoistą kanwę założeń tego kierunku badań⁶⁶.

⁶² Ibidem, s. 40-42.

⁶³ R. Aron, *Pokój i wojna między narodami*, Warszawa 1995, s. 198.

⁶⁴ A. Gałganek, *Polemologia jako krytyka...*, op. cit., s. 138.

⁶⁵ Ibidem, s. 138.

⁶⁶ Na podst.: P. Rogers, O. Rambootham, *Then and Now: Peace Research – Past and Future*, Political Studies, XLVII 1999, s. 741-742.

Peace research ugruntowuje wiedzę dotyczącą zasadniczych motywów użycia bezpośredniej przemocy oraz przedstawia alternatywne drogi przezwyciężenia nierówności strukturalnych, pomiędzy społeczeństwami i państwami. Ponadto promuje dialog w gronie władz politycznych na zasadach równości, bez użycia środków wojskowych. Działania te, prowadzą do stworzenia jak najbardziej optymalnego porządku pomiędzy „minimalistami” a „maksymalistami” ekspansji terytorialnej.

Peace research powinno być rozpatrywane jako analityczna, jak i normatywna inicjatywa. Podejmowanie łącznie tematu pokoju i wojny jest niezbędne ze względu na bliską identyfikację tych pojęć. Głęboka analiza stanu pokoju i wojny pozwala na stworzenie swoistych ram, które uczynią te stany funkcjonowania państwa względnie stabilnymi. Jednakże nie należy zapominać, zgodnie ze słowami Immanuela Kanta, że „żaden traktat pokoju nie będzie poczytywany za ważny, jeśli potajemnie zachowa się w nim materiał, który mógłby posłużyć jako załączek do przyszłej wojny”⁶⁷. W odniesieniu do wyzwań i zagrożeń współczesnego świata powyżej wymienione założenia specjalności naukowej *peace research* powinny zostać zmodyfikowane do obecnie panujących realiów. W niniejszych unowocześnieńiach, przetworzeniach uwzględnione zostały krytyczne uwagi względem tego nurtu badań nad pokojem.

Peace research jest obszarem badań skupionym wokół przyczyn, rdzenia problemu. Jednakże nie można rozpatrywać wojen tylko pod względem uwarunkowań ich wybuchu. Należy brać pod uwagę ich przebieg oraz skutki, a także stosunki i kształt porządku międzynarodowego, tak jak było w przypadku zimnej wojny. W okresie tym próbowano ustabilizować sytuację poprzez działania, takie jak: *peace-keeping*⁶⁸, *peace-making*⁶⁹, *peace-building*⁷⁰, jak również kontrolę

⁶⁷ I. Kant, *O wiecznym pokoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1992, s. 11.

⁶⁸ *Peace-keeping* (utrzymywanie pokoju) – instrument Organizacji Narodów Zjednoczonych pozostający do dyspozycji społeczności międzynarodowej. Organizacja ta została upoważniona do stosowania zbiorowych środków dla zapobiegania oraz usuwania zagrożeń i naruszeń pokoju, a także tłumienia wszelkich aktów agresji.

⁶⁹ *Peace-making* (tworzenie pokoju) – polega na skłonieniu dyplomatycznymi metodami stron konfliktu do zaprzestania działań wojennych oraz wynegocjowaniu pokojowego rozstrzygnięcia sporu. ONZ może zareagować tylko i wyłącznie za zgodą stron konfliktu.

⁷⁰ *Peace-building* (budowanie pokoju) – polega na podejmowaniu akcji mających na celu uniemożliwienie ponownego powstania sytuacji konfliktowej oraz dążeniu do umocnienia pokoju, m.in. poprzez działania na polu militarnym, takie jak rozbrojenie, demobilizacja, niszczenie broni. Budowanie pokoju obejmuje również repatriację uchodźców, opiekę nad dziećmi poszkodowanymi przez konflikt, organizowanie instytucji prawno-rządowych, przeprowadzanie reform oraz wyborów, kontrolę nad przestrzeganiem praw człowieka, usprawnianie aparatu wewnętrznego, sądownictwa i policji, a także odbudowywanie gospodarki kraju uwikłanego w konflikt.

zbrojeń i demilitaryzację. Budowanie pokoju powinno być procesem długoterminowym i musi zawierać elementy społeczne, strukturalne, kulturowe oraz polityczne. W obecnie niestabilnym świecie ważne jest, aby podchodzić do problemu pokoju globalnie. Bezpieczeństwo musi być zagwarantowane od najniższego do najwyższego stopnia struktury społecznej, a problemy ekonomiczne czy polityczne danego państwa powinny być problemami całego świata. Dzieje się tak dlatego, że obecnie występuje zbyt wiele współzależności w każdej dziedzinie funkcjonowania państw i organizacji.

Interdyscyplinarna natura *peace research* stanowi z jednej strony o jej sile, natomiast z drugiej jest słabością. Wieloaspektowość tego nurtu powoduje brak ściśle określonych podstaw teoretycznych oraz dokładnie wymodelowanych założeń. Ponadto wielopoziomowość rozważania zjawiska pokoju nie skupia się tylko i wyłącznie na danym stanie, ale także na czynnikach go otaczających. Powoduje to powstanie zjawiska rozróżniania rodzajów pokoju. Dokonał tego m.in. Raymond Aron: „Rozróżniam trzy rodzaje pokoju: równowagę, hegemonię i imperium; w danej przestrzeni historycznej siły jednostek politycznych albo są w równowadze, albo są zdominowane przez jedną spośród nich, lub też wreszcie są przytłoczone ogromną przewagą jednej spośród nich do tego stopnia, że wszystkie jednostki poza jedną tracą swoją autonomię i zanikają powoli jako ośrodki podejmujące decyzje polityczne”⁷¹.

Skupienie się na procesie pokojowym, bez użycia przemocy do ustabilizowania sytuacji w danym regionie, jest podstawową domeną badaczy zajmujących się nurtem *peace research*. Jednakże w realiach obecnego świata ważne jest, aby przy operacjach budowania pokoju uczestniczyły siły stabilizacyjne. Pomimo ich wojskowego charakteru prowadzą one działania związane z pomocą ludności i rozwojem infrastruktury kraju. Ponadto są w stanie wspomagać miejscowe służby w utrzymywaniu pokoju. Przykładem takich jednostek są oddziały CIMIC⁷².

⁷¹ R. Aron, *Pokój i wojna...*, op. cit., s. 198.

⁷² CIMIC (współpraca cywilno-wojskowa) – nawiązywanie i utrzymywanie kontaktów pomiędzy dowódcami sojusznicznymi i narodowymi a narodowymi organami władzy (wojskowymi i cywilnymi) oraz ludnością cywilną na obszarze prowadzenia operacji lub na obszarze, gdzie jest planowane rozmieszczenie sił wojskowych w zakresie czynników społecznych, politycznych, kulturowych, ekonomicznych, środowiskowych oraz humanitarnych. Współpraca ta obejmuje także dokonywanie uzgodnień z organizacjami międzynarodowymi i krajowymi, rządowymi i pozarządowymi działającymi na obszarze prowadzenia operacji lub gdzie taka operacja jest planowana.

We współczesnym świecie nauki większą rolę odgrywa badanie zjawiska wojny aniżeli pokoju. Jest to najprawdopodobniej uwarunkowane historycznie. Wskazane jest jednak, aby poświęcać obecnie, w tym względnie ustabilizowanym systemie międzynarodowym, więcej uwagi nauce o pokoju.

W dobie globalizacji, ujednociania wzorców politycznych, gospodarczych i kulturowych mamy do czynienia z mieszaniem się wielu kultur w obrębie świata. Problem wielokulturowości stanowi obecnie dla społeczności międzynarodowej jedno z wielu wyzwań, jakie stawia zjawisko globalizacji. Jedno jest pewne: dziś ani polityki, ani edukacji, ani polityk społecznych nie można opierać na dawnych założeniach. Narodów nie można postrzegać już tak jak kiedyś – jako dobrze wydzielonych, spójnych całości, a wspólnotę europejską nie sposób wyobrazić sobie jako jednolity organizm. Aby utrzymać obecnie panujące *status quo*, niezbędne jest zastosowanie dwóch instrumentów. „Pierwszym z nich jest samoregulujący mechanizm sił społecznych, który przejawia się w walce o potęgę na arenie międzynarodowej, to znaczy równowaga sił. Drugi składa się z ograniczeń normatywnych, nakładanych na ową walkę, które przybierają postać prawa międzynarodowego, moralności międzynarodowej oraz światowej opinii publicznej”⁷³.

Peace research w swoich badaniach bardzo wiele uwagi poświęca analizie konfliktów oraz unormowaniom prawnym zapobiegającym ich powstawaniu. Niestety, niewielki nacisk kładziony jest na aspekty etyczne. Dotyczy to zarówno samej natury pokoju, jak też działań podejmowanych w celu osiągnięcia tego stanu. Niemniej jednak *peace research* jako specjalność naukowa sama w sobie nie wyznacza partykularnych, konkretnych rozwiązań poszczególnych sytuacji oraz docelowego stanu po zastosowaniu danych środków. Etyka, również etyka pokoju i wojny, wiąże się w znacznym stopniu z naturą ludzką.

Peace research, jako nurt badań nad pokojem, zajmuje się analizą problemów pokoju i wojny. Został on wyodrębniony jako obszar badawczy po II wojnie światowej. Rozwój studiów strategicznych, ukierunkowanych na analizy wyścigu zbrojeń, jego kontroli i ograniczania, a także uwarunkowań, przebiegu i rozwiązywania konfliktów był wynikiem istnienia przeciwstawnych bloków polityczno-militarnych i zimnej wojny. Z czasem rozwinęły się również badania nad społeczno-ekonomicznymi uwarunkowaniami pokoju. W procesie rozwo-

⁷³ H.J. Morgenthau, *Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010, s. 43.

ju tego kierunku badawczego wytworzyły się dwie orientacje metodologiczne – irenologia i polemologia.

Polemologowie kładą nacisk na potrzebę oddzielenia badań naukowych od praktyki politycznej, co jest przyczyną krytycznego podejścia do *peace research*⁷⁴. Warto podkreślić, że irenologia jest jednym z określeń badań nad pokojem. Wyjaśnia się również, że pokój jest ideą wszechstronną i uniwersalną, a ponadto trudnym do opisanego, przedstawienia i określenia ideałem. Warto przy tym zaznaczyć, że termin „wojna” oznacza zjawisko stosunkowo ścisłe, nietrudne do sformułowania jako przedmiot badań. Aczkolwiek „pokój” to pewien skomplikowany, idealny wzór, którego nie można osiągnąć ani w żaden sposób sprecyzować. W związku z tym wśród badaczy powstało zainteresowanie relacjami między wojną a pokojem, a także nastąpił rozwój szczegółowych badań polemologiczno-irenologicznych.

Relacje między wojną a pokojem wzajemnie się przenikają oraz wywierają wpływ na swój obszar badań, a zarazem zarówno polemologia, irenologia, jak i *peace research* mają pacyfistyczny charakter. Ogólnie rzecz ujmując, ich celem jest dążenie do stworzenia i ukształtowania pokoju, ale w odmienny sposób. Otóż polemologowie starają się wyeliminować zjawisko wojny, aby móc aspirować do zbudowania pokoju, natomiast irenologię chcą zbudować pokój poprzez poznanie jego teorii. Różnica polega jednak na tym, że polemologia dąży od poznania przyczyn wojny do ich likwidacji i właśnie przez tę eliminację źródeł wojny do ukształtowania pokoju, zaś *peace research* wychodzi od teoretycznego utworzenia warunków pokoju do likwidacji wojny, na skutek utworzenia pokoju przez eliminację wojny. Warto zaznaczyć, że głównym celem polemologii, irenologii i *peace research* jest budowanie pokoju, ale osiągnięte różnymi metodami: metodą eliminacji wojen albo metodą tworzenia pokoju⁷⁵.

Ponadto powyższe rozważania wskazują, że podejście polemologiczne jest jedną z metod, które ułatwiają poznanie i prognozowanie własności konfliktów zbrojnych i wojen, a uzyskane wyniki badań mogą być istotnym materiałem wyjściowym do tworzenia projektów możliwych sytuacji konfliktowych, co zarazem przyczynia się do wzbogacenia teorii nauk o obronności i nauk o bezpieczeństwie.

⁷⁴ Ibidem, s. 134.

⁷⁵ J. Borgosz, *Co to są badania nad pokojem*, „Wojsko Ludowe”, Warszawa 1984, s. 20–22.

1.5. Spełnienie wymagań naukowości

Z krytyczną oceną polemologii jako nauki, która przesadnie wykorzystuje wiedzę dyscyplin pokrewnych, można polemizować, a ponadto wskazać stosowne argumenty potwierdzające samodzielność tej specjalności. Wskazać tu można na *podstawowy obszar (rdzeń)* przedmiotu badań, a są nim *wojna i konflikty zbrojne*, którymi od wieków zajmuje się *sztuka wojenna*. Teoria tej nauki, której istotną częścią jest *historia sztuki wojennej*, stanowi postawę *przedmiotu badań polemologii*, który w zamyśle poznawczym powinien być wzbogacany rezultatami badań i wiedzą wymienionych wyżej dziedzin oraz dyscyplin pokrewnych, co dla uprawiania *nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności jest naturalną orientacją poznawczą*. Ponadto nurt teoretyczny tej nauki stanowi trzon przedmiotu badań polemologii, który w zamierzeniu i intencji poznawczej powinien być wzbogacany rezultatami badań i wiedzą z innych nauk pokrewnych.

Wobec powyższych rozważań zasadne jest, aby uwzględnić i uznawać *polemologię jako specjalność naukową*, ponieważ spełnia ona wymienione niżej kryteria naukowości.

- **Po pierwsze** – istnieje nakreślony *przedmiot badań*, którym są *wojny i konflikty zbrojne* w ujęciu interdyscyplinarnym.
- **Po drugie** – są *jednostki naukowo-dydaktyczne i badawcze oraz specjaliści*, którzy zajmują się polemologią.
- **Po trzecie** – istnieje *zbiór opracowań i innych źródeł wiedzy polemologiczno-irenologicznej*.
- **Po czwarte** – są *charakterystyczne metody stosowane w badaniach polemologicznych oraz jest charakterystyczny język polemologiczny*⁷⁶.

Najważniejsze metody stosowane w polemologii:

Koncepcja prognozowania konfliktów zbrojnych i wojen G. Bouthoula polega na przewidywaniu poprzez analizę objawów i symptomów generowanych przez struktury i zjawiska koniunkturalne. *Podejście polemologiczne* pozwala na poszukiwanie przyczyn konfliktów zbrojnych w wielu sferach życia społecznego.

⁷⁶ M. Huzarski, *Wiedza o polemologii...*, op. cit., s. 17.

Podstawową metodą badawczą tej nauki są *analizy dyskursywne* oparte na wnioskowaniu, w którym *każde ogniwo w łańcuchu rozumowania zależy od poprzedniego i warunkuje następne*.

Posługuje się ona też *Kwestionariuszem polemologicznej analizy zjawisk kolektywnej przemocy*, opierając się głównie na danych ilościowych.

Bardzo realne jest zatem, że w przyszłości, po odpowiednim wzbogaceniu teoretycznym, zaistnieją warunki do wprowadzenia polemologii do dziedziny nauk społecznych jako dyscypliny naukowej (lub jako metadyscypliny, jak proponuje W. Kaczmarek).

Polemologia jako interdyscyplinarna specjalność naukowa wykorzystuje dorobek innych nauk, takich jak socjologia, politologia, stosunki międzynarodowe, historia, psychologia społeczna i prawo międzynarodowe.

Dotychczasowe rozważania wskazały, że polemologia, podobnie jak każda inna nauka, ulega licznym transformacjom rozwojowym, co jest widoczne niemalże w każdej epoce historycznej. W latach pięćdziesiątych XX wieku zaczęto kształtować teoretyczny fundament polemologii, a zarazem wynikały z tego istotne zmiany czynników w środowisku bezpieczeństwa lokalnego oraz międzynarodowego. Owe determinanty, a także działalność badawcza ekspertów, którzy interesują się problemami wojny i konfliktów, oraz ich oddziaływanie na budowanie i zagwarantowanie pokoju wzbogaciły teoretyczną koncepcję polemologii oraz poszerzyły jej obszar badań.

Ponadto, zgodnie z koncepcją G. Bouthoula, polemologia obejmuje nieodłączną w funkcjonowaniu społeczeństwa relację pomiędzy wojną, konfliktem i pokojem, a także ma charakter nie tyle interdyscyplinarny czy multidyscyplinarny, a supradyscyplinarny. Otóż ta *supradyscyplinarność polemologii* warunkuje konieczność zaangażowania się w jej tworzenie specjalistów niemalże ze wszystkich dyscyplin naukowych i specjalizacji – *od nauk przyrodniczych poczynając, przez nauki techniczne, społeczne, humanistyczne, a na wojskowych kończąc*⁷⁷.

Wobec powyższych rozważań jednoznacznie wynika, że analiza zagadnień, którymi zajmuje się polemologia, wiąże się z zastosowaniem wiedzy i dokonań z innych pokrewnych dyscyplin naukowych w zakresie interdyscyplinarnym (multidyscyplinarnym, supradyscyplinarnym), a czasem nawet i eklektycznym.

⁷⁷ Cyt. za: J. Borgosz, *Drogi i bezdroża filozofii pokoju (od Homera do Jana Pawła II)*, Warszawa 1989, s. 228–229.

W „Traktacie polemologicznym” Gastona Bouthoula można znaleźć interdyscyplinarną wiedzę o wojnie w kilkunastu rozdziałach, począwszy od metodologii i filozofii, przez socjologię i sztukę wojenną, kończąc na naukach technicznych, ekonomii i prognozach. Obecnie obserwuje się wyraźną ogólną tendencję do prowadzenia badań interdyscyplinarnych. W zdecydowanej większości nauki nie są uprawiane samodzielnie, bez interdyscyplinarnego wykorzystywania osiągnięć innych nauk pokrewnych, przede wszystkim w obszarze nauk społecznych. Można się też zastanawiać nad samodzielnym uprawianiem matematyki czy logiki w obecnych uwarunkowaniach informatycznych i rozwojowych.

Polemologia ma znaczącą wartość społeczną, którą warto poznawać, a w dalszej kolejności rozwijać. Oznacza to, że zadaniem polemologii jest dociekanie i poszukiwanie przyczyn powstawania wojen oraz ich istoty w odniesieniu do tworzenia i utrzymywania pokoju. W związku z tym można powiedzieć, że zajmuje się ona badaniem zjawiska wojny w ujęciu historycznym, aby dokonać diagnozy i eksploracji zjawiska. Z kolei w ujęciu prognostycznym, aby charakteryzować kierunki zagrożenia i rozwoju⁷⁸. Wynikiem badań niewątpliwie powinny stać się zależności pomiędzy przyczynami i skutkami wojny oraz uwarunkowaniami pokojowego współistnienia.

Ponadto polemologia spełnia wymagania naukowości, dlatego też może być uznana jako specjalność naukowa. Natomiast wyniki badań polemologicznych mogą być twórczo wykorzystywane w działalności na rzecz pokoju i bezpieczeństwa, co bez wątplenia wiąże się ze wzbogaceniem, zarówno teoretycznym, jak i praktycznym nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności.

Pomimo że polemologiczną koncepcję tworzyli przede wszystkim socjolog Gaston Bouthoul oraz politolog Quincy Wright, to nadal jest ona przedmiotem zainteresowania wielu specjalistów z obszaru nauk o obronności, nauk o bezpieczeństwie, socjologii, historii, politologii oraz stosunków międzynarodowych. W dalszym ciągu jest uprawiana przez specjalistów z różnych dziedzin, dyscyplin i specjalności naukowych.

⁷⁸ A. Czupryński, *Polemologia jako kierunek studiów*, [w:] *Metodologiczna tożsamość polemologii*, M. Huzarski, B.M. Szulc (red.), Warszawa 2010, s. 50.

1.6. Konkluzje

Polemologia obejmuje swoim zasięgiem badania nad wojną i konfliktami oraz sposobami ich zapobiegania, rozwiązywania i unikania. Odnajduje ona aspekty bezpieczeństwa poprzez analizę tychże zjawisk.

Przedmiotem badań polemologii jest zjawisko wojny i konfliktów zbrojnych. Ponadto zajmuje się ona interpretacją przyczyn i determinantów wojen i konfliktów zbrojnych, a także ich genealogią. Jej zamierzeniem jest badanie zjawiska wojny w zbliżony sposób do badań zjawisk społecznych, wykorzystując analizę natury i podłoża, umiejscowienia w czasie i przestrzeni, natężenia, związków przyczynowo-skutkowych oraz tworzenie klasyfikacji. Jednym z głównych założeń polemologii jest poznanie wojny i konfliktów, a co za tym idzie, również poznanie pokoju.

Biorąc pod uwagę założenia polemologii, możemy wywnioskować, że jest ona dziedziną, która opiera się na trzech istotnych poziomach:

- całościowej socjologii wojny, która koncentruje uwagę na kategoriach walki,
- zespole i podłożu przyczyn wojny,
- prospekcji, która bierze pod uwagę barometry polemologiczne.

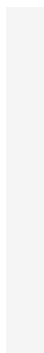
W niniejszym rozdziale przedstawiona została swoista identyfikacja wiedzy polemologicznej wraz z instrumentami badawczymi podejścia polemologicznego. W kontekście przeprowadzonych badań wskazano, że podejście to stwarza sprzyjające warunki do koordynacji wysiłków badawczych prowadzonych w różnych dziedzinach i dyscyplinach naukowych na rzecz osiągnięcia celów wskazujących na przyczyny rodzących się sytuacji konfliktowych i na możliwe sposoby zapobiegania im. Mogą one stanowić istotne źródło i podstawę wzbogacania wiedzy w teorii nauk o obronności i nauk o bezpieczeństwie, czyli przede wszystkim tych kwestii, które dotyczą obronności państwa oraz działań na rzecz bezpieczeństwa, zwłaszcza regionalnego i globalnego.

Wojna i pokój jako zjawiska, które wywierają duży wpływ na losy całej ludzkości oraz każdego człowieka, stanowiły oraz będą stanowić przedmiot zainteresowania badaczy z wielu dziedzin nauki. Badacze i uczeni różnych epok podejmowali trud zrozumienia i wyjaśnienia tych złożonych zjawisk społecznych – ich genezy, istoty, charakteru – poszukując równocześnie sposobów i dróg wiodących do stworzenia gwarancji trwałego i powszechnego pokoju, bezpieczeństwa narodów i państw.

Pomimo licznie przeprowadzanych analiz i ocen dotyczących minionych wojen i konfliktów zbrojnych, niemożliwe jest nadal wyeliminowanie zbrojnej przemocy przy rozwiązywaniu sytuacji konfliktowych. Dotyczy to zarówno konfliktów o charakterze politycznym, ekonomicznym, geograficznym, jak też kulturowym. Pomimo że na przestrzeni lat, głównie po II wojnie światowej, zapoczątkowane zostało na skalę masową zjawisko potępienia przemocy zbrojnej, przejawiającej się w działalności organizacji międzynarodowych, uregulowaniach prawnych, a także akcjach społecznych, nadal występują wojny oraz konflikty zbrojne. Możliwe jest więc założenie, że to kwestia na tyle skomplikowana i trudna do rozwiązania, iż nie nastąpi jej definitywne zakończenie. Aby w obecnych czasach zredukować skutki zagrożeń wojennych i konfliktowych, należy podejmować działania je minimalizujące. Przykładem takiego działania jest budowanie systemów bezpieczeństwa, opartych na współpracy nie tylko w aspektach obronnych, ale także ekonomicznych i kulturowych.

Zainteresowanie specjalnością naukową, jaką jest polemologia, wzrosło w ostatnich latach. Jest to spowodowane potrzebą poznania historycznych, a także współczesnych wojen i konfliktów zbrojnych, z których wnioski pozwolą na stworzenie efektywnych sposobów przeciwdziałania zagrożeniom wojennym oraz budowanie pokoju w wymiarze lokalnym, regionalnym i globalnym.

Uogólniając, należy stwierdzić, że to na państwa, które są suwerennymi jednostkami geopolitycznymi i głównymi podmiotami stosunków międzynarodowych, narzucony jest obowiązek prowadzenia polityki w taki sposób, aby niwelowała ona niebezpieczeństwo powstawania konfliktów. Można to uczynić poprzez wykorzystywanie aspektów z obszarów badawczych, takich jak polemologia i irenologia, do tworzenia dokumentów doktrynalnych z zakresu bezpieczeństwa i obronności państwa.

ROZDZIAŁ 2

TEORETYCZNA TOŻSAMOŚĆ NAUK O BEZPIECZEŃSTWIE I NAUK O OBRONNOŚCI

Nauki o bezpieczeństwie i nauki o obronności są nowymi dyscyplinami w dziedzinie nauk społecznych. Geneza obu tych dyscyplin naukowych wywodzi się z wcześniej uprawianych nauk wojskowych. Zmiany w strukturze obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, a w zasadzie istotny podział nauk wojskowych na te dwie dyscypliny i umieszczenie ich w dziedzinie nauk społecznych wpłynęły na konieczność jednoznacznego określenia przedmiotu poznania tych nauk oraz wykazania specyfiki metodologicznej. W środowisku naukowym podjęto zatem dyskusję naukową dotyczącą obszaru i przedmiotu badań oraz właściwego danym dyscyplinom aparatu metodologii badań.

2.1. Geneza nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności

Tematyka bezpieczeństwa od lat była kluczowym elementem indywidualnych potrzeb człowieka, odgrywała zasadniczą rolę nie tylko w kreowaniu stosunków międzynarodowych, ale również stosunków wewnętrznych pojedynczych państw. Genezy ujęcia bezpieczeństwa należy poszukiwać w poczuciu indywidualnego zagrożenia człowieka w obcym mu naturalnym otoczeniu i wynikającego z tego ryzyka funkcjonowania. W pierwotnym ujęciu bezpieczeństwo przedstawiano jako psychiczny stan jednostki, który ma bezpośredni charakter. Ówczesne tworzenie się więzi społecznych, takich jak ród, plemię czy rodzina, wpłynęło na postrzeganie bezpieczeństwa jedynie jako zjawiska społecznego.

Zakładając, że państwo jest jedną z najbardziej rozwiniętych form postępu społecznego, problematyka bezpieczeństwa stała się nierozłączną częścią

urzeczywistnianych przez nie funkcji⁷⁹. Według historycznego postrzegania roli, jaką odgrywa państwo, można wyróżnić funkcję zewnętrzną i wewnętrzną. W skład funkcji wewnętrznej wchodzi dbałość o porządek i bezpieczeństwo na całym terytorium władzy państwa. W I połowie XX wieku socjolog prawa Leon Petrażycki stwierdził, że państwo służy ludziom do zaspokajania ich potrzeb psychicznych. Do takich stanów niewątpliwie należy poczucie bezpieczeństwa. W pierwotnym etapie zarówno regulacje prawne, jak i większość instytucji dotyczyły właśnie tego obszaru. Podstawową istotą administracji państwa jest funkcja reglamentacyjno-porządkowa. W tym kontekście bezpieczeństwo jest główną osnową państwa, po to aby chronić je przed zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi, zapewnić ład oraz warunki wśród społeczności, które odpowiadałyby ich politycznym wpływom i pozycji ekonomicznej⁸⁰.

Wiek XX przejawiał się w cenzurowaniu tematyki bezpieczeństwa. Funkcjonowanie państwa w tym obszarze nabrało szczególnego charakteru podczas kreowania się systemów totalitarnych: komunistycznego i faszystowskiego. Bezpieczeństwo przyjęło charakter ideologiczny, w którym zredukowano jego istotę do zabezpieczenia hegemonistycznej pozycji w społeczeństwie i państwie partii politycznej, która sprawowała władzę. Jej funkcja istotnie wzrosła w momencie, gdy stała się ostoją dla systemu polityczno-ustrojowego. Podjęto działania mające na celu poszerzenie systemu instytucji, które zajmowały się obroną bezpieczeństwa w państwie. Wewnętrzne konflikty polityczne, niepokoje społeczne oraz ciągłe zagrożenie aktywnością antypaństwową i szpiegowską obcych państw spowodowały powstanie instytucji zajmujących się kontrwywiadem politycznym, które ochraniały państwo w ramach zachowania porządku konstytucyjnego⁸¹. Bezpieczeństwo państwa dotyczy okoliczności, w których należy odnieść się do bezpiecznego i właściwego działania najważniejszych urzędów i instytucji państwowych oraz ładu konstytucyjnego.

Obronność w ostatnim okresie przeszła niezwykle burzliwe, dynamiczne i spektakularne zmiany zarówno w sferze teoretycznej, jak i praktycznej. Jeszcze do niedawna kojarzona była ze sferą militarną (wojskiem, armią, si-

⁷⁹ L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk (red.), *Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju. Studia i materiały*, Tom I, Szczytno 2011, s. 15.

⁸⁰ M. Gulczyński, *Nauka o polityce*, wyd. Druktur, Warszawa 2007.

⁸¹ L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk (red.), *Nauka o bezpieczeństwie...*, op. cit., s. 18.

łami zbrojnymi), a jej synonimem była obrona narodowa⁸². Idea tej definicji w węższym znaczeniu wynikała głównie z tego, że dla wielu grup, elit i jednostek społecznych obronność ściśle związana jest z armią, siłami zbrojnymi, to nic innego jak siła militarna, czyli wielkość armii i potęga rażenia środków walki.

Pod koniec XX wieku terminologiczne aspekty obronności nabrały innego znaczenia, a prekursorem tego kierunku był prof. Stanisław Koziej, który definiował obronność jako dziedzinę bezpieczeństwa narodowego obejmującą „zintegrowane przeciwstawianie się zagrożeniom polityczno-militarnym przy wykorzystaniu wszystkich – wojskowych i cywilnych – zasobów państwa, zorganizowanych w system obronności...”⁸³ Zauważalne są istotne związki i zależności między obronnością a bezpieczeństwem, można stwierdzić, że obronność – w szerokim rozumieniu – to zespół cech i atrybutów danego podmiotu (człowieka, jednostek, grup, społeczeństw) oraz podejmowanych przez niego działań i stwarzanych sytuacji w odniesieniu do rzeczywistości, które mają służyć umacnianiu i zapewnieniu bezpieczeństwa. Można wywnioskować, że obronność to szczególnie właściwość podmiotu – systemu, która jest rozpatrywana w wymiarze personalnym i strukturalnym oraz podejmowane przez te podmioty działania służące zapewnieniu ich bezpieczeństwa⁸⁴.

Terminologia „obronności” z pewnością może wywoływać wiele kontrowersji. Bez wątplenia pojęcie to jest niezmiennie, aczkolwiek może odzwierciedlać różne aspekty i być używane w wielu sytuacjach. W zasadniczym i głównym znaczeniu „obronność” dotyczy wszelkich praktycznych możliwości odparcia agresji, związana jest również z odpowiednim przygotowaniem państwa, jego struktur społecznych i wojska do działalności obronnej. Ponadto termin ten ma zasadniczy związek z uświadomieniem społeczeństwu – zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej – że „obowiązkiem obywatela polskiego jest obrona Ojczyzny”⁸⁵, jak również dotyczy danej sfery działalności państwa, która przede wszystkim jest odpowiedzialna za jego stan⁸⁶. „Obronność” jest również utożsamiana

⁸² Zob.: S. Koziej, *Obronność Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1989 – 2009*, Warszawa 2010, www.koziej.pl, s. 16.

⁸³ Ibidem, s. 36.

⁸⁴ Por.: S. Koziej, *Między piekłem a rajem. Szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku*, Toruń 2006, s. 8.

⁸⁵ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. z 1997 r., nr 78, art. 5.

⁸⁶ Por.: J. Bogusz, Z. Kosyrz, *Kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych młodzieży*, Warszawa 1979, s. 31.

z potrzebą obrony i ochrony kraju oraz jego obywateli, dóbr kultury czy wartości ekonomicznych. Dotyczyć może praktycznych i konkretnych perspektyw na odparcie wszelakiego ataku, jest też związana z uzbrojeniem sił zbrojnych, ich zdolnością bojową, a także samym przygotowaniem społeczeństwa do obronnej działalności.

Rzeczywistość sfery polityczno-społecznej swoją drogą ewolucji w Polsce przeżywała po zakończeniu II wojny światowej, kiedy to w urzędowej klasyfikacji dziedzin nauki funkcjonowały nauki wojskowe. Za rozwój tych dyscyplin naukowych na przełomie lat pięćdziesiątych XX wieku była odpowiedzialna Akademia Sztabu Generalnego, której zarazem postawiono najistotniejsze zadania w sferze kształcenia, edukacji, szkolenia oraz przygotowania żołnierza – oficera do objęcia służbowych stanowisk wymagających wyższych studiów wojskowych oraz prowadzenia prac naukowych w zakresie wiedzy wojskowej⁸⁷. Kontekst historyczny ukazuje, że zgodnie z ówczesnie obowiązującymi zasadami, to właśnie akademie wojskowe miały prawo nadawania stopni naukowych w zakresie nauk wojskowych oraz nauk, które były wymienione w przepisach o szkolnictwie wyższym i pracownikach nauki⁸⁸. Taki stan rzeczy miał praktycznie miejsce do początku XXI wieku. Ponadto istotny jest fakt, że nauki wojskowe traktowane były jako jedna z dziedzin nauki w Polsce, zostały umiejscowione w Uchwale Centralnej Komisji do spraw Stopni i Tytułów z 24 października 2005 roku w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych⁸⁹.

Nauki wojskowe miały swoje prawne podstawy jako dziedzina nauki i dyscyplina naukowa, w której wyszczególniono sekwencję specjalności naukowych. Badania naukowe, które prowadzono w zakresie tych nauk, związane były przede wszystkim z teorią sztuki wojennej, prawami wojny, militarnymi i ekonomicznymi aspektami wojny, a także przygotowaniem społeczeństwa i państwa do potencjalnej wojny, pełną organizacją armii (głównie jej struktur, jednostek, uzbrojenia itp.) oraz utrzymaniem odpowiedniego poziomu gotowości bojowej wojsk i efektywnością systemu obronnego państwa. Nauki wojskowe utożsamiane były z systemem wiedzy o cechach, atrybutach i prawnych

⁸⁷ *Dziennik Ustaw 1951*, nr 17, poz. 134.

⁸⁸ *Dziennik Ustaw 1952*, nr 49, poz. 324.

⁸⁹ *Monitor Polski 2005*, nr 79, poz. 1119.

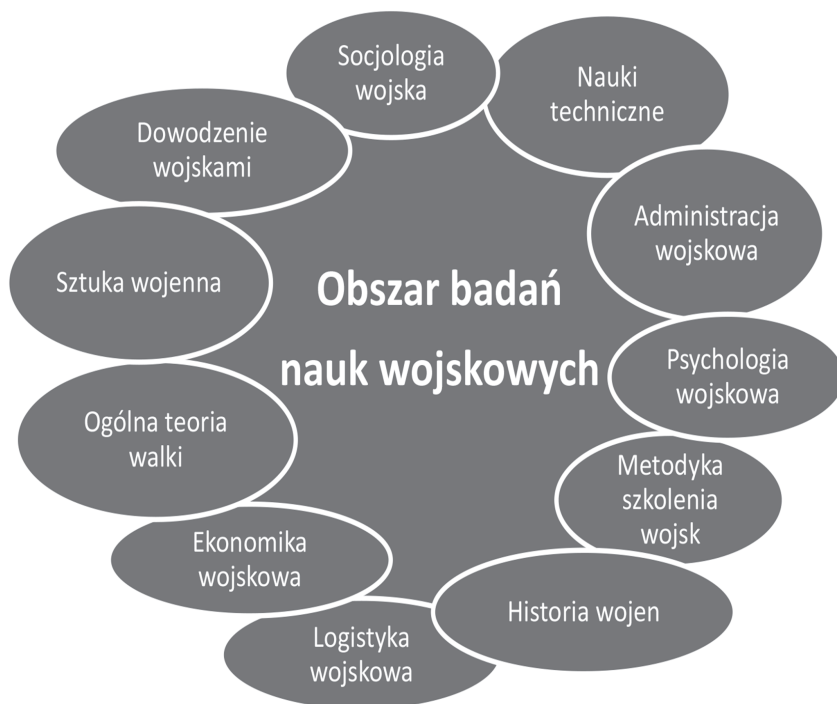
aspektach wojny, pełnej mobilizacji, organizacji i przygotowaniu sił zbrojnych oraz kraju do przyszłej, ewentualnej wojny oraz o zasadach i sposobach jej prowadzenia. Ponadto przedmiot badań nauk wojskowych skupiał się w głównej mierze na walce zbrojnej, która prowadzona była w czasie wojny.

W ubiegłym stuleciu – w latach siedemdziesiątych – nauki wojskowe identyfikowane były również z tzw. nauką wojenną, która utożsamiana jest jako nauka o naturze, prawach i esencji wojny, siłach i środkach walki, związkach i zależnościach pewnych zjawisk, które mają miejsce podczas przebiegu wojny, a także samych zasadach i metodach zorganizowania oraz prowadzenia wojny w określonym kontekście historycznym. Warto podkreślić fakt, że analizą militarnych aspektów i atrybutów wojny zajmuje się sztuka wojenna, natomiast badaniem polityczno-społecznego wymiaru wojny – teoria walki, socjologia wojny i wojska, psychologia wojskowa i ekonomika wojenna⁹⁰. Przedmiotem badań nauk wojskowych była szeroka gama, która obejmuje przede wszystkim sztukę wojenną, ogólną teorię walki, dowodzenie wojskami, historię wojen i sztuki wojennej, administrację wojskową i mobilizację oraz metodykę szkolenia sił zbrojnych, czyli obszar stricte wojskowy. Aczkolwiek badania naukowe nie były prowadzone ściśle w obszarze wojskowym, ale również były związane z szeregiem ustalonych dyscyplin naukowych, stąd też w naukach wojskowych prowadzono badania w zakresie socjologii wojska i wojny, psychologii wojskowej, ekonomiki i geografii wojskowej (wojennej), dydaktyki wojskowej, logistyki wojskowej i szeregu innych, dotyczących np. nauk technicznych (rysunek 3).

Według „Słownika podstawowych terminów wojskowych” z 1977 roku nauka wojenna przedstawiana jest jako zasób wiedzy o esencji wojny, o zasadach, metodach i sposobach prowadzenia działań militarnych przy wykorzystywaniu armii, a także jej całościowego zabezpieczenia. Bez wątpienia nauka wojenna skupia się również na prawach wojny i walki zbrojnej, opisuje podstawy teoretyczne sztuki wojennej, która niewątpliwie stanowi jej główną treść, a także bazuje na kwestiach dotyczących przede wszystkim struktury organizacyjnej, wyposażenia i przygotowania sił zbrojnych oraz na bagażu doświadczeń z minionych wojen⁹¹.

⁹⁰ *Mała encyklopedia wojskowa*, t. 2, Warszawa 1970, s. 386.

⁹¹ *Słownik podstawowych terminów wojskowych*, Warszawa 1977, N-5.

Rysunek 3. Przedmiot badań nauk wojskowych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J. Wolejszo, R. Jakubczak, „Obronność – teoria i praktyka”, Warszawa 2013

W 2011 roku, na mocy Uchwały Centralnej Komisji do sprawy Stopni i Tytułów z 28 stycznia 2011 roku, zmieniającej uchwałę w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, nauki wojskowe z dniem 24 marca 2011 roku zostały oficjalnie skreślone z listy dziedzin nauk w Polsce⁹². Stąd też miniona dekada miała istotne znaczenie w procesie ewolucji i przemian dokonujących się w obszarze nauki i szkolnictwa wyższego w Polsce. Tak więc po wieloletnich dyskusjach nauki wojskowe formalnie zostały zastąpione, jako jednocześnie dziedzina i dyscyplina naukowa, dwoma dyscyplinami wchodzącymi w skład dziedziny nauki humanistyczne, a od października 2011 roku nauki społeczne. Dyscypliny te to nauki o obronności oraz

⁹² Monitor Polski 2011, nr 14, poz. 148.

nauki o bezpieczeństwie⁹³. Wypadałoby również podkreślić fakt, że w zasadzie w uchwale tej nie ukazano związków nowo powołanych dyscyplin ze skreślonymi naukami wojskowymi, a także nie sprecyzowano konkretnych zasad kontynuowania dorobku usuniętej dziedziny nauki polskiej. Ponadto nowo wyłonione dyscypliny ulokowano w naukach humanistycznych, których obszar badawczy dotyczy praktycznie zjawisk kultury i ich historycznego rozwoju. Następną decyzją administracyjną w formie rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 8 sierpnia 2011 roku⁹⁴, nauki o bezpieczeństwie i nauki o obronności zostały umiejscowione w dziedzinie nauk społecznych, traktowanych jako zespół nauk zajmujących się społeczeństwem oraz zjawiskami i procesami społecznymi analizowanymi z różnych punktów widzenia (tabela 1).

Tabela 1. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 8 sierpnia 2011 roku

Obszar nauk społecznych	Dziedzina nauk społecznych	nauki o bezpieczeństwie
		nauki o obronności
		nauki o polityce
		psychologia
		socjologia
	Dziedzina nauk ekonomicznych	ekonomia
		nauki o zarządzaniu
	Dziedzina nauk prawnych	prawo
		.....

Źródło: Opracowanie na podstawie: W. Kaczmarek, „Tożsamość nauk o obronności”, [w:] „Obronność - teoria i praktyka”, J. Wolejszo, R. Jakubczak (red.), Warszawa 2013

Przedstawione etapy i sposoby administracyjnego podejścia przyczyniły się do tego, że w środowisku naukowym, związanym dotychczas z naukami wojskowymi, zaistniała niebagatelna potrzeba zidentyfikowania podstaw tożsamości ontologicznych, epistemologicznych i metodologicznych nowych dyscy-

⁹³ B. Szulc, *Problemy tożsamości nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, red. P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda, t. IV, Wyd. Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012, s. 39.

⁹⁴ *Dziennik Ustaw 2011*, nr 179, poz. 1065.

plin naukowych. Stąd też zrodziła się również konieczność rozwiązania problemu ewentualnego rozgraniczenia obszarów badań naukowych (dawnych nauk wojskowych) pomiędzy dwie powołane dyscypliny.

2.2. Identyfikacja, zakres i przedmiot badań nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności

Przystępując do istoty nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności, na samym początku należy stwierdzić, że z wyodrębnieniem dyscypliny naukowej ściśle związane jest jednoznaczne określenie jej przedmiotu poznania. Dlatego też tak ważne jest, aby obie dyscypliny posiadały precyzyjnie określony i zidentyfikowany przedmiot badań. Z niego bowiem wynikać będą także cele i zadania tych nauk. Najczęściej wszelkie analizy rozpoczyna się od ujęć słownikowych, w których bezpieczeństwo jest traktowane jako określony stan lub poczucie, synonim braku zagrożeń, jako pewność niewystępowania zagrożeń, stan spokoju i pewności egzystencjalnej podmiotów indywidualnych i zbiorowych, ale także w aspekcie dynamicznym jako proces.

Profesor Stanisław Koziej w swojej książce „Między piekłem a rajem. Szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku”, pisząc o dynamicznym zjawisku (procesie) bezpieczeństwa podmiotu, skupił swoją uwagę na podejściu pragmatycznym. Ujmuje tam bezpieczeństwo jako „dziedzinę aktywności, która zmierza do zapewnienia możliwości przetrwania, rozwoju i swobody realizacji własnych interesów w konkretnych warunkach, poprzez wykorzystanie okoliczności sprzyjających (szans), podejmowanie wyzwań, redukovanie ryzyka oraz przeciwdziałanie (zapobieganie i przeciwstawianie się) wszelkiego rodzaju zagrożeniom dla podmiotu i jego interesów”⁹⁵. W innym miejscu jednak wskazuje, że „bezpieczeństwo w sensie statycznym to stan braku zagrożeń dla podmiotu, stan spokoju, pewności (stan obiektywny i subiektywny: uświadomiony i nieuświadomiony). Bezpieczeństwo w sensie dynamicznym (działanie podmiotu na rzecz bezpieczeństwa) to proces osiągnięcia i utrzymania stanu braku zagrożeń i swobody działania”⁹⁶.

Niewątpliwie bezpieczeństwo jest aktualnie najbardziej pożądaną wartością dla każdego człowieka i obejmuje swoim zasięgiem obszary jego egzy-

⁹⁵ S. Koziej, *Między piekłem a rajem...*, op. cit., Toruń 2006, s. 8.

⁹⁶ *Ibidem*, s. 7.

stencji i rozwoju. Jego stan (poziom) uzależniony jest przede wszystkim od zmian w otoczeniu (środowisku), które zwykle generują w nim różnorodne rodzaje zagrożeń. Te z kolei wymagają podejmowania stosownych działań obronnych w celu eliminacji tych zagrożeń lub obniżenia skutków ich zaistnienia, stanowiąc zarazem swoiste wyzwanie dla całej społeczności międzynarodowej. W ocenie wielu znawców przedmiotu głębokie zmiany polityczne, społeczne i ekonomiczne, które zaistniały w świecie na przełomie wieków, miały istotny i różnorodny wpływ na strukturę zagrożeń oraz poziom bezpieczeństwa. Spowodowały również potrzebę nowego spojrzenia na sposoby organizowania i prowadzenia działań obronnych, adekwatnych do nowych rodzajów zagrożeń. W nowej rzeczywistości politycznej i społecznej pojęcia związane z bezpieczeństwem i obronnością nie straciły na swym znaczeniu. Natomiast weryfikowany jest ich zakres oraz relacje między nimi. Często są one na nowo definiowane⁹⁷.

W teorii i praktyce znajduje się wiele różnych pojęć dotyczących bezpieczeństwa i obronności. Niezaprzeczalnie do najczęściej spotykanych pojęć z tego obszaru można zaliczyć: bezpieczeństwo międzynarodowe, bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo państwa, bezpieczeństwo zewnętrzne, bezpieczeństwo wewnętrzne, bezpieczeństwo publiczne, bezpieczeństwo militarne, obronność państwa, obronę narodową oraz system obronny państwa.

Bezpieczeństwo jest w literaturze różnie percypowane. Bez wątplenia jest pojęciem interdyscyplinarnym, stanowi przedmiot zainteresowań wielu dziedzin naukowych (filozofii, socjologii, ekonomii, prawa, historii, psychologii czy nauki o stosunkach międzynarodowych). Najczęstszym terminem używanym w języku dyplomacji oraz polityki jest pojęcie bezpieczeństwa⁹⁸.

Od strony etymologicznej termin „bezpieczeństwo” pochodzi od łacińskiego słowa *sine cura = securitas* (bez pieczy). W potocznym rozumieniu bezpieczeństwo jest ujmowane jako brak zagrożeń, zaś w definicjach słownikowych zazwyczaj występuje ujęcie utożsamiające bezpieczeństwo z pewnością, stanem przeciwnym zagrożeniom⁹⁹. Oznacza to, że termin ten można rozumieć jako

⁹⁷ A. Tomaszewski, *Obronność w teorii i praktyce*, [w:] *Obronność jako dyscyplina naukowa*, A. Polak, K. Krakowski (red.), Warszawa 2006, s. 935–953.

⁹⁸ Ł. Roman, G. Winogrodzki, *Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa*, Józefów 2016, s. 27.

⁹⁹ R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” PISM, nr 10, s. 49.

synonim braku zagrożeń, ochronę przed zagrożeniami, a także jako pewność będącą wynikiem niewystępowania zagrożeń i/lub skutecznych działań w celu zapobiegania im lub ich usunięcia. Bezpieczeństwo jest potrzebą podmiotową, to znaczy, że może dotyczyć różnego rodzaju podmiotów, od jednostek poczynając, po wielkie grupy społeczne, włączając w to struktury organizacyjne (instytucje) reprezentujące pojedynczych ludzi i różne grupy społeczne (państwa, społeczeństwa, narody, system międzynarodowy). Bezpieczeństwo jest potrzebą egzystencjalną, czyli związaną z istnieniem danego podmiotu. Potrzeba ta ma charakter złożony i obejmuje zaspokojenie takich potrzeb szczegółowych, jak: trwanie (przetrwanie/samozachowanie), całość, tożsamość (identyczność), niezależność, spokój, posiadanie oraz pewność funkcjonowania i rozwoju¹⁰⁰.

W najogólniejszym znaczeniu bezpieczeństwo można więc określić jako pewność istnienia i przetrwania, stanu posiadania oraz funkcjonowania i rozwoju podmiotu. Pewność jest wynikiem nie tylko braku zagrożeń (ich niewystępowania lub eliminowania), ale powstaje także wskutek kreatywnej działalności danego podmiotu i jest zmienna w czasie, czyli ma naturę procesu społecznego¹⁰¹.

Brak zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa – jak twierdzi Józef Kukułka – „wyrządza szkody jednostce czy grupie ludzkiej, gdyż destabilizuje jej tożsamość i funkcjonowanie. Przejawiają one wówczas tendencje do zmiany istniejącego stanu rzeczy, do oporu wobec niekorzystnych zmian w ich sferze zewnątrzprzedmiotowej i do stosowania środków ochronnych, mogących przywrócić im poczucie bezpieczeństwa. Tendencje tego rodzaju dowodzą, że bezpieczeństwo jest nie tyle określonym stanem rzeczy, ile ciągłym procesem społecznym, w ramach którego działające podmioty starają się doskonalić mechanizmy zapewniające im poczucie bezpieczeństwa”¹⁰².

Jak zauważa Julian Karczmarek, „żaden polityczny termin nie zrobił takiej międzynarodowej kariery jak bezpieczeństwo”¹⁰³. Jest ono jednym z podstawowych czynników gwarantujących pokój i rozwój społeczeństw.

¹⁰⁰ R. Zięba, *Teoria ogólna bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Stosunki międzynarodowe w XXI wieku. Księga jubileuszowa z okazji 30-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego*, Scholar, Warszawa 2006, s. 935–953.

¹⁰¹ Ł. Roman, G. Winogrodzki, *Służby specjalne...*, op. cit., s. 28.

¹⁰² J. Kukułka, *Nowe uwarunkowania i wymiary bezpieczeństwa międzynarodowego Polski*, „Wiś i Państwo”, 1995, nr 1, s. 198–199.

¹⁰³ J. Karczmarek, *Współczesne bezpieczeństwo*, AON, Warszawa 2005, s. 16.

Według Witolda Pokruszyńskiego, bezpieczeństwo oznacza ciągłą działalność jednostek, społeczności lokalnych, państw czy organizacji międzynarodowych w tworzeniu pożądanego stanu bezpieczeństwa¹⁰⁴. Godne rozważenia jest też stwierdzenie, że istotą opartego na gwarancjach nienaruszalnego przetrwania i swobodach rozwojowych bezpieczeństwa jest pewność¹⁰⁵.

Wskazane jest mieć również na uwadze jedną z definicji leksykalnych: „bezpieczeństwo to stan, który daje poczucie pewności i gwarancje jego zachowania oraz szansę do doskonalenia. Jest to jedna z podstawowych potrzeb człowieka, sytuacja odznaczająca się brakiem ryzyka utraty czegoś, co człowiek szczególnie ceni, na przykład: zdrowia, pracy, szacunku, uczuć, dóbr materialnych”¹⁰⁶.

Przyjmuje się, że wymagany stan bezpieczeństwa jest wówczas, gdy każdemu potencjałowi zagrożenia można przeciwstawić równoważący potencjał bezpieczeństwa. Gdy ta równowaga zostanie zachwiana na korzyść zagrożenia, to mamy do czynienia z kryzysem.

Warto również mieć na uwadze, że według B. Balcerowicza o istocie bezpieczeństwa stanowią dwa składniki:

- gwarancja nienaruszonego przetrwania,
- gwarancja możliwości rozwoju.

Bezpieczeństwo należy postrzegać w dwóch aspektach – wewnętrznym i zewnętrznym – oraz w czterech wymiarach: jednostkowym, grupowym, narodowym (państwowym) i międzynarodowym.

W ogólnym ujęciu, bezpieczeństwo wewnętrzne oznacza stabilność i harmonijność danego organizmu bądź systemu, a bezpieczeństwo zewnętrzne warunkuje brak zagrożenia ze strony innych podmiotów.

Bezpieczeństwo w ujęciu ogólnym dzielimy według następujących kryteriów:

- podmiotowego,
- przedmiotowego,
- przestrzennego,
- czasu,
- sposobu organizowania¹⁰⁷.

¹⁰⁴ W. Pokruszynski, *Bezpieczeństwo narodowe u progu XXI wieku*, [w:] Zeszyty Naukowe AON nr 1(70), Warszawa 2008, s. 24.

¹⁰⁵ Ibidem, s. 25.

¹⁰⁶ B. Balcerowicz, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002, s. 13.

¹⁰⁷ B. Balcerowicz, *Bezpieczeństwo polityczne Rzeczypospolitej Polskiej*, ZUMS BN, AON, Warszawa 2004, s. 7.

Podstawą dla typologii bezpieczeństwa są trzy główne kryteria: podmiotowe, przedmiotowe i funkcjonalne (procesualne).

Według kryterium podmiotowego wyróżniamy:

- bezpieczeństwo jednostki,
- bezpieczeństwo grup społecznych i narodu jako całości,
- bezpieczeństwo państwa jako suwerennej organizacji politycznej.

Podmiotem bezpieczeństwa mogą być zatem wszystkie jednostki mające własne interesy i wyrażające ambicje realizacji tych interesów. Mogą to być pojedynczy ludzie, różne grupy społeczne, narody, społeczności międzynarodowe czy wreszcie cała ludzkość.

Stosownie do tego możemy wyodrębnić bezpieczeństwo:

- indywidualne (osobowe, personalne),
- grupowe (rodowe, plemienne), narodowe (państwowe),
- międzynarodowe (regionalne, globalne)¹⁰⁸.

Według kryterium przedmiotowego (treść bezpieczeństwa) wyróżniamy następujące rodzaje bezpieczeństwa:

- polityczne,
- militarne,
- ekonomiczne (surowcowe, finansowe, technologiczne, rolne, żywnościowe),
- społeczne,
- kulturowe,
- ideologiczne,
- ekologiczne,
- informacyjne,
- ludzkie¹⁰⁹.

Według kryterium funkcjonalnego (procesualnego) wyróżniamy: stan bezpieczeństwa i proces bezpieczeństwa. Przy uwzględnieniu środków oddziaływania w czasie, wówczas dzielimy je na: krótkofalowe, średniofalowe i długofalowe.

¹⁰⁸ S. Koziej, *Miedzy piekłem a rajem...*, op. cit., s. 7.

¹⁰⁹ K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska, *Bezpieczeństwo państwa – wybrane problemy*, wyd. ASPRA, Warszawa 2009, s. 19.

Według kryterium przestrzennego bezpieczeństwo dzielimy na: lokalne, subregionalne, regionalne, ponadregionalne, globalne.

Obecny paradygmat nauk o bezpieczeństwie opierać się powinien na zagwarantowaniu zaspokojenia odbiorców usług w obszarze zapewnienia im bezpieczeństwa, odpowiedniej innowacyjności działań oraz systemowemu podejściu. Odpowiedni pułap satysfakcji odbiorców, który jest wynikiem innowacyjnego kierowania organizacją, powinien stać się kluczowym kryterium oceny jakości działań w tym obszarze. Przy funkcjonowaniu, doskonaleniu lub tworzeniu organizacji należy w głównej mierze uwzględniać podejście procesowe, nie zaś instytucjonalne.

Dążąc natomiast do określenia istoty i identyfikacji nauk o obronności, zasadne jest przedstawienie terminologii „obronności” (w tym również obronności państwa). Leksykalne ujęcie słowa „obronność” w gruncie rzeczy pochodzi od przymiotnika „obronny” i definiuje je jako „stanowiący obronę przed atakiem, napaścią itp.; broniący, przystosowany, służący do obrony, mogący stanowić obronę (...)”¹²⁰. W związku z tym obronność może być rozumiana jako zdolność do obrony, czyli odparcia napaści i agresji. Ponadto termin „obronność” identyfikowany jest przede wszystkim ze wszelkimi możliwościami odparcia agresji, z przygotowaniem państwa, jego struktur społecznych i armii do działalności obronnej. Kategoria ta ma ścisły związek ze świadomością obywateli i ich powszechnym obowiązkiem obrony ojczyzny, a co się z tym wiąże – działalnością państwa¹²¹. Zasadne wydaje się podkreślenie faktu, że obronność państwa jest jedną z jego funkcji, której realizacja wyraża się w podejmowaniu niezbędnych przedsięwzięć zapewniających bezpieczeństwo kraju, gotowość wszystkich organów i ogniw administracyjno-gospodarczych oraz jego działalności, sił zbrojnych, a także całego społeczeństwa do jego obrony na wypadek zagrożenia wojennego¹²². Wobec tego obronność państwa można rozumieć jako odpowiednio zorganizowane i przygotowane zasoby oraz podejmowane działania w kraju i na arenie międzynarodowej (w tym zawieranie układów i sojuszy) w celu uzyskania określonej zdolności do monitorowania zagrożeń, głównie zewnętrznych o charakterze militarnym oraz skutecznego przeciwdziałania im. Przy tym dobór i przygotowanie zasobów oraz podejmowane działania powinny być zgodne z przyjętą koncepcją obronności, własną lub sojuszniczą.

¹²⁰ M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*. t. 2, Warszawa 1979, s. 424.

¹²¹ J. Bogusz, Z. Kosyrz, *Kształtowanie postaw...*, op. cit., s. 31.

¹²² *Leksykon wiedzy wojskowej*, Warszawa 1979, s. 256.

Jak już wcześniej to akcentowano, obronność jest też często utożsamiana z pojęciem „obrona narodowa”, które w literaturze jest definiowane zwykle jako całościowy kształt sił i środków oraz działań podejmowanych przez państwo i społeczeństwo w celu zapobiegania i przeciwdziałania zagrożeniom destabilizującym bezpieczeństwo narodowe. W pojęciu tym nie eksponuje się tak jak w obronności działań podejmowanych na arenie międzynarodowej oraz nie podkreśla się obecności w sojuszach obronnych. Pojęcie obrony narodowej dotyczy najczęściej przyjętej koncepcji i własnego systemu obronnego państwa. Jednakże współczesna rzeczywistość upoważnia nas do sformułowania tezy, że zwłaszcza państwa małe i średniej wielkości, niezależnie od własnego potencjału obronnego, powinny poszukiwać swojego bezpieczeństwa w strukturach międzynarodowych. W tej sytuacji ich obronność będzie budowana w wymiarze sojuszniczym i będzie obejmowała dwa elementy: własny system obronny i obecność w określonym sojuszu.

Współczesną obronność należy postrzegać:

- w ujęciu koncepcyjnym – jako przyjęty model i strategię zapewnienia bezpieczeństwa państwa,
- w ujęciu funkcjonalnym – jako wszelkie działania podejmowane zarówno w kraju, jak i na arenie międzynarodowej w celu obrony ludności, terytorium i określonych wartości oraz zapewnienia warunków rozwoju,
- w ujęciu strukturalnym – jako złożony system czy też hierarchiczną, złożoną organizację działającą w tym samym celu na poziomie państwa lub grupy państw²³³.

Obronność funkcjonuje w określonym środowisku, które tworzą: sytuacja polityczno-militarna w otoczeniu oraz związane z nią zagrożenia, potencjał gospodarczy i terytorium państwa, a także jego powiązania polityczne i gospodarcze z innymi podmiotami międzynarodowymi. Są to podstawowe czynniki warunkujące zarówno potrzeby w zakresie obronności, jak i zdolności obronne państw. W odróżnieniu od pojęcia bezpieczeństwa, które utożsamiane jest zwykle z poziomem zagrożenia i stanem warunków, obronność obejmuje problemy poszukiwania właściwych strategii oraz organizacji i efektywnego wykorzystania potencjału różnorodnych zasobów w celu kształtowania korzystnych warunków i zapewnienia wysokiego poziomu bezpieczeństwa, głównie w sferze

²³³ A. Tomaszewski, *Obronność w teorii i praktyce*, [w:] *Obronność jako dyscyplina naukowa*, A. Polak, K. Krakowski (red.), Warszawa 2014, s. 39.

militarnej. W szczególności przedmiotem zainteresowania obronności jest poszukiwanie i tworzenie odpowiednich struktur wojskowych oraz sposobów ich przygotowania i użycia w operacjach.

Nauki o obronności w rzeczywistości przejęły tradycyjny obszar zainteresowania wcześniej uprawianych nauk wojskowych, a ich głównym celem jest zapewnienie teoretycznych podstaw dla systemu obronnego państwa. Ich obszarem zainteresowania są przede wszystkim strategia i system obronny państwa, jego siły zbrojne oraz zagrożenia zewnętrzne, sojusze i możliwe operacje. Powinny one zapewnić:

- ocenę i prognozę głównych zagrożeń militarnych bezpieczeństwa narodowego i regionalnego,
- teoretyczne podstawy rozwoju systemu obronnego i sił zbrojnych,
- rozwój wiedzy potrzebnej do przygotowania sztabów i wojsk oraz użycia rodzajów sił zbrojnych we współczesnych operacjach,
- weryfikację strategii obronnej i dostosowanie jej do potencjalnych zagrożeń i możliwości państwa,
- system wiedzy użyteczny w procesie przygotowania i doskonalenia kadr wojskowych¹¹⁴.

W zakresie badań nauk o obronności, jak już podkreślano, powinny pozostawać przede wszystkim problemy związane z systemem obronnym oraz przygotowaniem i użyciem sił zbrojnych w operacjach.

Można do nich zaliczyć:

1. Współczesne zagrożenia militarne i niemilitarne, wobec których możliwe lub konieczne jest użycie potencjału wojskowego.
2. Strukturę, zasady funkcjonowania i rozwój systemu obronnego państwa (komponent wojskowy i cywilny).
3. Projektowanie i przygotowanie sił zbrojnych do zadań na obszarze kraju i poza jego granicami w strukturach NATO.
4. Przygotowanie i udział komponentów sił zbrojnych w operacjach poza granicami kraju.
5. Funkcjonowanie sił zbrojnych w czasie pokoju i kryzysu.
6. Rozwój sztuki operacyjnej i taktyki rodzajów wojsk.

¹¹⁴ A. Tomaszewski, *Obronność w teorii i praktyce...*, op. cit., s. 48-49.

7. Metody szkolenia wojsk i sztabów oraz ocena ich przygotowania.
8. Systemy i organizację dowodzenia w operacjach.
9. Zarządzanie obronnością i siłami zbrojnymi w czasie pokoju.
10. Współdziałanie sił zbrojnych z pozostałymi podmiotami systemu bezpieczeństwa państwa¹¹⁵.

Ponadto powołane do życia nauki o bezpieczeństwie i nauki o obronności skłoniły wielu badaczy do prób ich zdefiniowania i przedstawienia ich podstaw teoretycznych. Nauki o bezpieczeństwie obejmują „całokształt problematyki bezpieczeństwa w wymiarze międzynarodowym i narodowym; jednostkowo-osobowym i społecznym.

Celem ich jest tworzenie teoretycznych podstaw oraz rozwoju systemów bezpieczeństwa międzynarodowego, narodowego i systemów operacyjnych funkcjonujących w obszarze bezpieczeństwa¹¹⁶.

Przedmiotem badań nauk o bezpieczeństwie są „współczesne potrzeby, stany i systemy bezpieczeństwa we wszelkich wymiarach oraz ich funkcjonowanie w aspekcie efektywności jednostki oraz na różnych poziomach organizacyjnych¹¹⁷ (rysunek 4).

NAUKI O BEZPIECZEŃSTWIE OBEJMUJĄ CAŁOKSZTAŁT PROBLEMATYKI
BEZPIECZEŃSTWA W WYMIARZE MIĘDZYNARODOWYM I NARODOWYM;
JEDNOSTKOWO-OSOBOWYM I SPOŁECZNYM. CELEM ICH JEST
TWORZENIE TEORETYCZNYCH PODSTAW ORAZ ROZWOJU SYSTEMÓW
BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO, NARODOWEGO I SYSTEMÓW
OPERACYJNYCH FUNKCJONUJĄCYCH W OBSZARZE BEZPIECZEŃSTWA.
PRZEDMIOTEM BADAŃ NAUK O BEZPIECZEŃSTWIE SĄ WSPÓŁCZESNE
POTRZEBY, STANY I SYSTEMY BEZPIECZEŃSTWA WE WSZELKICH
WYMIARACH ORAZ ICH FUNKCJONOWANIE W ASPEKCIE
EFEKTYWNOŚCI JEDNOSTKI I NA RÓŻNYCH POZIOMACH
ORGANIZACYJNYCH.

Rysunek 4. Zakres i przedmiot badań nauk o bezpieczeństwie

Źródło: Opracowanie na podstawie: B. Szulc (red.), „Metodologiczne i edukacyjne wyznaczniki nauk o obronności”, Warszawa 2013, s. 67

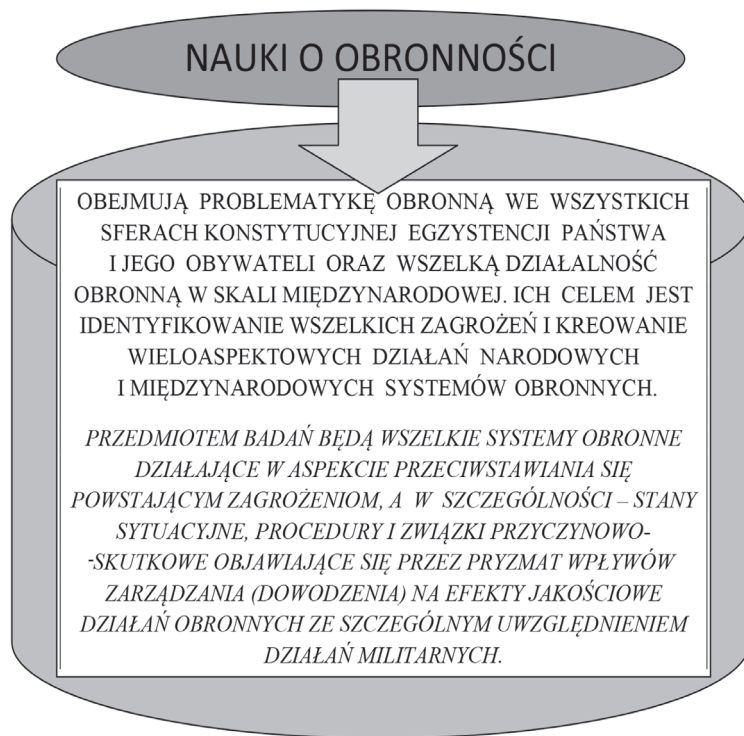
¹¹⁵ Ibidem, s. 50.

¹¹⁶ Ibidem, s. 67.

¹¹⁷ Ibidem, s. 67.

Natomiast przedmiot badań nauk o obronności obejmuje „problematykę obronną państwa w zakresie systemu obronnego państwa, teorii sztuki wojennej, w tym strategii, sztuki operacyjnej i taktyki. Przedmiotem badań tej dyscypliny są przygotowania obronne państwa, organizacja i rozwój systemu obronnego państwa, w tym sił zbrojnych, a także organizacja i prowadzenie działań obronnych, operacji wojskowych, dowodzenie oraz szkolenie wojsk. Badania w tej dyscyplinie powinny służyć tworzeniu podstaw teoretycznych i rozwojowi systemu obronnego państwa oraz teorii sztuki wojennej i kierowania wojskami”²¹⁸ (rysunek 5).

Rysunek 5. Zakres i przedmiot badań nauk o obronności

Źródło: Opracowanie na podstawie: B. Szulc (red.), „Metodologiczne i edukacyjne wyznaczniki nauk o obronności”, Warszawa 2013, s. 66

Kolejna definicja ukazuje, że nauki o obronności obejmują problematykę obronną we wszystkich sferach konstytucyjnej egzystencji państwa i jego obywatela.

²¹⁸ B. Szulc (red.), *Metodologiczne i edukacyjne wyznaczniki nauk o obronności*, Warszawa 2013, s. 50–51.

teli. Ich celem jest identyfikowanie wszystkich zagrożeń i kreowanie działań ukierunkowanych na kształtowanie szeroko rozumianego systemu obronnego państwa. Przedmiotem badań w tym aspekcie są przede wszystkim stany sytuacyjne, procedury i związki przyczynowo-skutkowe oddziałujące przez pryzmat wpływów zarządzania i dowodzenia na efekty jakościowe zjawisk generowanych tymi wpływami. Inna definicja podkreśla, że nauki o obronności skupiają się na roli sił zbrojnych w środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego. W związku z tym przedmiotem badań są siły zbrojne, ich zadania, rola i ewolucja, a także sposób, w jaki wpływają one (pozytywnie i negatywnie) na bezpieczeństwo na świecie²³⁹.

Z powyższych definicji wynika, że bezpieczeństwo i obronność są kategoriami bliskoznacznymi, nie można jednoznacznie wydzielić i zdefiniować obszarów zainteresowania obu dyscyplin. Stąd też istotnym problemem było wydzielenie (rozdzielenie) nauk o obronności i nauk o bezpieczeństwie. Aczkolwiek kwestie bezpieczeństwa i obronności są ze sobą nierozzerwalnie połączone, a ponadto wiele zagadnień nie da się jednoznacznie rozpatrywać i analizować rozdzielnie.

Powyższe rozważania wskazują na szeroki przedmiot zainteresowania nauk o obronności i nauk o bezpieczeństwie, a ponadto wszelkie kwestie związane z bezpieczeństwem, obronnością oraz wojną wymagają prowadzenia badań o charakterze interdyscyplinarnym, ponieważ dotyczą człowieka, a w zasadzie społeczeństw.

2.3. Nauki o bezpieczeństwie i nauki o obronności w systemie nauki

Formalne wyodrębnienie nauk o obronności i nauk o bezpieczeństwie stanowi poważne wyzwanie dla ich uzasadnionego funkcjonowania. Warto również przedstawić kwestie związane z miejscem tychże dyscyplin w systemie nauki, a także zasadne jest ukazanie ich możliwych perspektyw rozwoju. Na rysunkach 6 i 7 został zaprezentowany podział nauk w koncepcji OECD oraz polskiej. Nie występują w nich zasadnicze różnice. Do dalszych rozważań została wykorzystana klasyfikacja zaprezentowana na rysunku 7. Z niej bowiem jednoznacznie wynika umiejscowienie nowo powołanych dyscyplin naukowych w obszarze nauk społecznych. Elementy tego obszaru wpływać będą w znaczącym stopniu na badania w rozpatrywanych dyscyplinach. Warto jednak podkreślić, że we wszelkich analizowanych badaniach społecznych znaczący wpływ wywierać będą nauki humanistyczne.

²³⁹ W. Kaczmarek, *Tożsamość nauk o obronności*, [w:] *Obronność – teoria i praktyka*, J. Wolejszo, R. Jakubczak (red.), Warszawa 2013, s. 27–28.

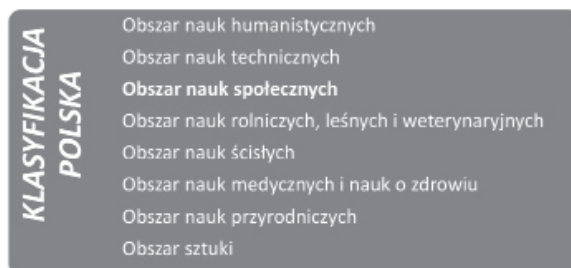
Klasyfikację dziedzin według OECD przedstawiono na rysunku 6.

Rysunek 6. Klasyfikacja dziedzin nauki według OECD

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: www.nauka.gov.pl [dostęp: 11.07.2016 r.]

Klasyfikację nauki w polskim ujęciu przedstawia rysunek 7.

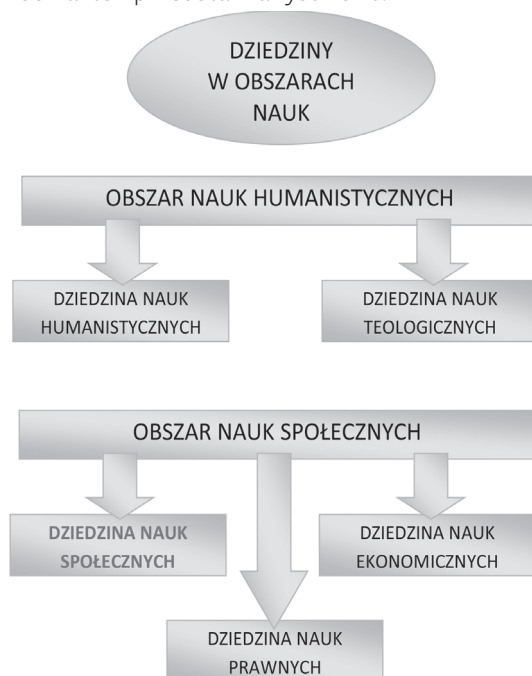
Rysunek 7. Polskie ujęcie klasyfikacji nauk od 2011 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Dziennik Ustaw 2011, nr 179, poz. 1065*

Kluczowe dla rozważanej problematyki oraz wyników badań wydaje się określenie relacji poszczególnych dziedzin występujących w klasyfikacji nauk. Oficjalnie wyodrębniono trzy dziedziny w tym obszarze: dziedzinę nauk społecznych, dziedzinę nauk ekonomicznych i dziedzinę nauk prawnych (rysunek 8). Z formalnego punktu widzenia to bardzo istotny podział dla statusu analizowanych dyscyplin, gdyż w badaniach nad bezpieczeństwem i obronnością nieodzowne jest branie pod uwagę aspektów ekonomicznych oraz prawnych. Mając na uwadze jedynie te trzy dziedziny w obszarze nauk społecznych, wskazane jest podkreślenie interdyscyplinarnego faktu, że konieczne jest wzajemne

powiązanie, nakładanie i przenikanie się nauk, a ponadto podczas prowadzonych badań i analiz w każdej z tych dziedzin, w zależności od podjętego problemu – uwzględnianie pozostałych kwestii nauk.

Warto również ukazać podział dziedzin w obszarze nauk humanistycznych i społecznych. Podział ten przedstawia rysunek 8.

Rysunek 8. Dziedziny w obszarze nauk humanistycznych i społecznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Dziennik Ustaw 2011, nr 179, poz. 1065*

Specjaliści jednomyślnie przypisują poszczególnym dziedzinom nauk społecznych odpowiedni dla nich przedmiot poznania, mając jednak na uwadze fakt, że we współczesnych badaniach kluczowe i nieodzowne jest wykorzystywanie podejścia interdyscyplinarnego przede wszystkim tam, gdzie mamy do czynienia ze zjawiskami typowo społecznymi. Stąd też problematyka wymienionych dziedzin w obszarze nauk społecznych nie może być wyalienowana ani niepowiązana z innymi naukami, a ponadto przedmiot każdej z dziedzin przenika do pozostałych (Szulc, 2013, s. 50–51).

Dotychczasowe rozważania wskazały dość istotny atrybut i właściwość współczesnych badań naukowych, a mianowicie ich interdyscyplinarność. Wskazane jest uwzględnienie faktu, że same badania mają interdyscyplinarny charakter, aczkolwiek nie mogą takie być dyscypliny naukowe, które przecież mają swoją indywidualną istotę, identyfikację, tożsamość i to w wielu aspektach.

Ponadto kluczowe jest przedstawienie wzajemnych korelacji pomiędzy poszczególnymi dyscyplinami w dziedzinie nauk społecznych (rysunek 9). W przedstawionym podziale uwidacznia się wzajemne przenikanie się doświadczeń z danych dyscyplin w dziedzinie nauk społecznych, ponieważ wszystkie dotyczą człowieka, a w zasadzie społeczeństw.

DZIEDZINA NAUK SPOŁECZNYCH

- NAUKI O BEZPIECZEŃSTWIE
- NAUKI O OBRONNOŚCI
- NAUKI O POLITYCE
- NAUKI O POLITYCE PUBLICZNEJ
- NAUKI O MEDIACH
- NAUKI O POZNANIU I KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ
- PEDAGOGIKA
- PSYCHOLOGIA
- SOCJOLOGIA

Rysunek 9. Dyscypliny w dziedzinie nauk społecznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Dziennik Ustaw 2011, nr 179, poz. 1065*

W związku z tym, że klasyfikacja dyscyplin naukowych jest wtórna do występujących problemów, to powinna szczególnie mieć na uwadze ich swoistość, przedmiot poznania oraz stosowane metody badawcze. Ponadto warto podkreślić fakt, że w systemie nauki nie ma rozłącznego podziału dziedzin na dyscypliny naukowe. Jak już wcześniej podkreślano, dyscypliny te w większym lub mniejszym stopniu nakładają się na siebie, co wynika również stąd, że współczesne problemy bez wątpienia mają charakter interdyscyplinarny, ale ich określone grupy często cechuje swoista odmienność, a dodatkowo występują w innym środowisku lub wymagają innego, swoistego podejścia i stosowania odmiennych metod ich rozwiązania.

2.4. Polemologia w naukach o bezpieczeństwie i w naukach o obronności

Współczesnym badaniem istoty wojen i konfliktów zbrojnych interesuje się liczne grono specjalistów z różnych dyscyplin i dziedzin naukowych. Polemologia w głównej mierze dąży do całościowego poznania natury wojen i konfliktów zbrojnych, wykorzystując rezultaty badań z różnych dziedzin i dyscyplin naukowych. Najczęściej wskazuje się na: nauki o obronności, nauki o bezpieczeństwie, filozofię, socjologię, historię, politologię, stosunki międzynarodowe, nauki techniczne, antropologię, demografię, ekonomię, informatykę i etiologię (rysunek 10).

Wojna i konflikty zbrojne są zjawiskami społecznymi, które wymagają wieloaspektowych, interdyscyplinarnych badań. Najważniejsze jest zatem wskazanie miejsca i korelacji polemologii z naukami o bezpieczeństwie i naukami o obronności²²⁰.

Rysunek 10. Korelacja obszarów badań w polemologii

Źródło: Opracowanie na podstawie: A. Czupryński, „Sztuka wojenna i polemologia w aspekcie wspólnego obiektu poznania naukowego”, [w:] „Od sztuki wojennej do polemologii”, A. Polak, A. Czupryński (red.), Warszawa 2012, s. 414

²²⁰ M. Huzarski, *Rytmy wojowniczości, przyczyny i barometry wojen i konfliktów zbrojnych oraz fronty agresywności*, materiały z wykładu, Warszawa 2012.

W aspekcie powyższych analiz wywnioskować można, że wojna, konflikty i pokój są przedmiotem badań, w określonych częściach, w naukach społecznych, humanistycznych oraz pokrewnych dyscyplin naukowych. Każda z tych dyscyplin, m.in. filozofia, politologia, socjologia, historia i inne, w wyniku prowadzonych badań gromadzi wiedzę teoretyczną o wojnie i pokoju. Do czasu pojawienia się polemologii nie było takiej nauki, która zajmuje się syntezą tej wiedzy i jej wykorzystywaniem w badaniach polemologicznych.

Obronność jest utożsamiana z instrumentem bezpieczeństwa jednostki, grupy społecznej czy społeczeństwa do przetrwania w określonym środowisku. Wielu specjalistów z zakresu nauk społecznych słusznie twierdzi, że nauki o obronności jako dyscyplina pokrewna polemologii mają szereg wspólnych kategorii badawczych, do których zaliczyć można²²¹:

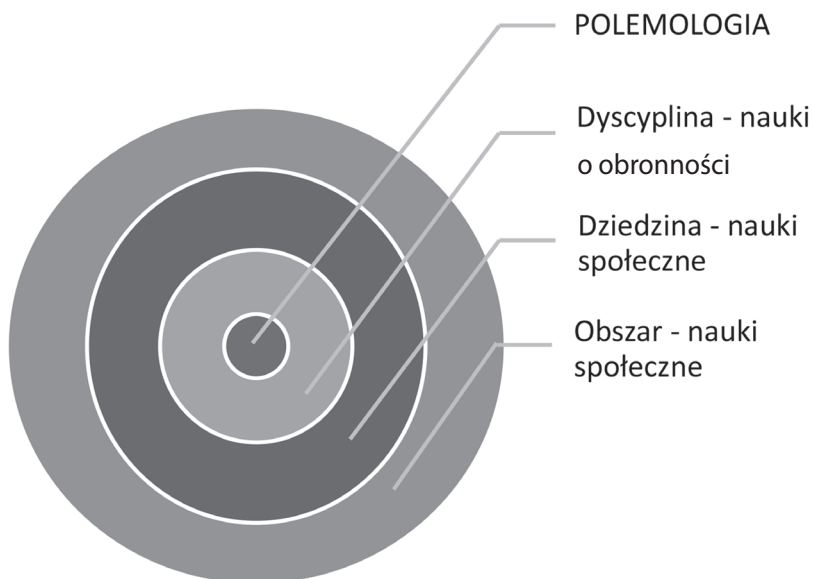
- teorię sztuki wojennej,
- system obronny państwa,
- organizację i prowadzenie działań obronnych, operacji wojskowych,
- dowodzenie i szkolenie wojsk,
- konflikt zbrojny i wojnę,
- ewolucję i metodykę używania narzędzi walki zbrojnej do osiągnięcia celów wojny,
- poznanie uwarunkowań osiągnięcia zwycięstwa w walce zbrojnej,
- etiologię konfliktu zbrojnego i wojny.

Pomimo zaprezentowanych wspólnych kategorii badawczych dla nauk o obronności i polemologii, istotne jest wskazanie kwestii związanych z bezpośrednim prowadzeniem badań w tej kategorii. Doświadczenie interdyscyplinarności polemologii i nauk o obronności dotyczy trzech poziomów doznań indywidualnych: poznawczego, badawczego i praktycznego. W pierwszej sytuacji doświadczanie interdyscyplinarności można odnieść do procesu zdobywania wiedzy, jej gromadzenia, przekazywania, wykorzystania (w teorii, badaniach i praktyce). W drugiej doświadczanie interdyscyplinarności dotyczy praktyki badawczej (m.in. planowania i realizacji projektów badawczych, analizy, opracowania i prezentacji wyników badań). Trzeci poziom związany jest z praktyką, w szczególności z działalnością dydaktyczną²²².

²²¹ M. Palczewska, *Związki i zależności polemologii z naukami pokrewnymi*, rozprawa doktorska, AON, Warszawa 2013, s. 185.

²²² Ibidem, s. 190.

Z powyższych rozważań jednoznacznie wynika, że zasadne jest zatem umiejscowienie typologiczne polemologii w naukach o obronności (rysunek 11).

Rysunek 11. Miejsce polemologii w typologii nauk o obronności

Źródło: *Opracowanie własne*

Dość rzadko zdarza się, że w polemologicznym podejściu wykorzystuje się w głównej mierze aparat poznawczy politologii i socjologii, gdyż wojna to przede wszystkim zjawisko społeczne, a eskalacja siły jest w ramach decyzywności aparatu politycznego. Podejście przedmiotowe wiąże się z potrzebą badań na przestrzeni dziejów konfliktów zbrojnych i wojen w wykorzystywaniu i tworzeniu potencjału militarnego. Podstawową myślą przewodnią jest chęć znalezienia odpowiedzi na nurtujące pytania o charakter, istotę i przyczynę fenomenu konfliktów zbrojnych i wojen²²³.

W kontekście wojen i konfliktów zbrojnych nauki o bezpieczeństwie posiadają liczne badawcze zależności i związki z polemologią, a mianowicie²²⁴:

²²³ R. Borkowski (red.), *Konflikty współczesnego świata*, Akademia Górniczo-Hutnicza im. S. Staszica, Kraków 2003, s. 42.

²²⁴ M. Palczewska, *Związki i zależności polemologii...*, op. cit., s. 190.

- terroryzm międzynarodowy,
- ocena i identyfikacja zagrożeń w skali lokalnej, krajowej i globalnej,
- współczesne systemy bezpieczeństwa,
- polityka bezpieczeństwa,
- teoria bezpieczeństwa,
- procesy i zjawiska społeczne, które wpływają na bezpieczeństwo międzynarodowe,
- prognozowanie bezpieczeństwa,
- diagnozowanie bezpieczeństwa,
- uwarunkowania geoeconomiczne i geopolityczne bezpieczeństwa,
- korelacje okresów wojny i pokoju.

Najważniejsze jest, by w każdym kraju funkcjonowała rządząca instytucja, mająca monopol na praworządne używanie przemocy. Ma to na celu likwidację głównych przyczyn konfliktów, które mogą doprowadzić do nagłego wybuchu zamieszek (np. wojna domowa). Gdy kara się napastników, to odbiera im się motywację do stosowania tych samych sposobów przemocy dla osiągnięcia zysku w sposób nielegalny. System praw, który dokładnie wskazuje kary za dane wykroczenie i ma prawo do ich wymierzania, może w ten sposób usunąć potrzebę stosowania odwetu. Społeczeństwo żyje wtedy w przekonaniu, że istnieje instytucja, która jest w stanie odstraszyć ich wrogów, co daje im sposobność do niepodejmowania wojowniczego nastawienia¹²⁵.

Badając powiązania polemologii z naukami o bezpieczeństwie, należy przyrzec się uważnie następującej kwestii: „badania interdyscyplinarne zaczyna się tam, gdzie założenia idealizacyjne nie są dobrze spełnione, gdzie czynniki będące z punktu widzenia danej dyscypliny uboczne, okazują się mieć istotny wpływ na badane zjawisko oraz gdy okazuje się, że zjawisko zostało skonstruowane za nadto abstrakcyjnie w stosunku do potrzeb poznawczych. Interdyscyplinarność w uprawianiu nauki odbywa się, jak wiadomo, zawsze w jakimś kontekście, w tym wypadku wojen i bezpieczeństwa”¹²⁶.

Przedstawione zastosowanie podejścia polemologicznego do wzbogacenia teorii praktyki działań w ramach nauk o obronności i nauk o bezpieczeństwie

¹²⁵ Ibidem, s. 190.

¹²⁶ Ibidem, s. 190.

może przyczynić się do rozwinięcia tej dziedziny. Podejście to sprawia tworzenie się sprzyjających warunków do zharmonizowania wysiłków badawczych w różnych dyscyplinach i dziedzinach naukowych w ramach wskazania przyczyn obecnych sytuacji konfliktowych oraz wszelkie możliwe sposoby ich zapobiegania.

2.5. Konkluzje

We współczesnym świecie nauka odgrywa istotną rolę, dając zarazem fundamenty rozwoju człowieka i społeczeństw. Bez wątpienia każdy zakres poznania i wiedzy, zarówno dziedzina i dyscyplina naukowa, w konkretnym stopniu wiąże się z innymi – wymagając prowadzenia interdyscyplinarnych dociekań. Jest to podyktowane wzajemnym przenikaniem się przedmiotów badań poszczególnych nauk.

Nauki o bezpieczeństwie i nauki o obronności ukonstytuowały się stosunkowo niedawno. W sensie formalnym uzyskały status dyscyplin naukowych, a więc funkcjonują w nauce od daty likwidacji nauk wojskowych i powołania dwóch nowych dyscyplin w dziedzinie nauk humanistycznych²²⁷. Z kolei później sytuowano je w obszarze i dziedzinie nauk społecznych²²⁸.

Jednym z najważniejszych zadań, jakie mają pełnić nauki o bezpieczeństwie, jest opis przyszłego pożądanego modelu systemu bezpieczeństwa. Eksperci zastanawiają się, jaki ma być to system: zdecentralizowany, scentralizowany czy mieszany, oraz jaki powinien być stopień rozproszenia zasobów rządowych (finansowych, rzeczowych, informacyjnych, ludzkich). Jakość oraz sprawność działań powinny stanowić podstawowe kryterium oceny²²⁹.

Określając kluczowe obszary bezpieczeństwa, z łatwością można wykazać, że mogą być one przedmiotem zainteresowania licznych dziedzin naukowych, między innymi nauk humanistycznych, społecznych, prawnych, technicznych, ekonomicznych, chemicznych, biologicznych, farmaceutycznych, medycznych,

²²⁷ Zob.: *Uchwała Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów z dnia 28 stycznia 2011 r. zmieniająca uchwałę w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych*, M.P. 2011, nr 14.

²²⁸ Zob.: *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych*, Dz.U. nr 179, poz. 1065.

²²⁹ M. Lisiecki, *Nauki o bezpieczeństwie jako nowa dyscyplina naukowa*, [w:] L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk (red.), *Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju. Studia i materiały*, t. I, Szczecino 2011, s. 185.

leśnych, fizycznych, matematycznych, o kulturze fizycznej, rolniczych, o Ziemi, teologicznych oraz weterynaryjnych. Niewątpliwie jest to obszar ważny społecznie o wymownym dorobku naukowym, w którym można wyróżnić cel i podmiot badań. Dodatkowo jest to aspekt, który na różnych poziomach studiów jest przedmiotem kształcenia – zarówno na uczelniach wojskowych, które podlegają resortowi obrony narodowej, jak i na licznych uczelniach cywilnych będących podległymi ministrowi nauki i szkolnictwa wyższego. Uwzględniając interdyscyplinarność kwestii powiązanych z bezpieczeństwem i obronnością, nowe dyscypliny powinny przejawiać się wielopłaszczyznowo.

Natomiast nauki o obronności powinny przede wszystkim zapewnić teoretyczne podstawy rozwoju systemu obronnego państwa oraz rozwój wiedzy z obszaru sztuki wojennej – niezbędne w procesie przygotowania kadr dowódczych i sztabowych. Wcześniej podobną rolę w systemie nauki spełniały nauki wojskowe.

W zainteresowaniu nauk o obronności pozostają bowiem zarówno wojskowe, jak i cywilne zasoby oraz działania związane z obronnością państwa. Przedmiotem zainteresowania tych nauk nie są wyłącznie struktury i działania wojsk, lecz także sposoby przygotowania kompleksowych systemów obronnych w celu zapewnienia zdolności państw do efektywnego przeciwdziałania zagrożeniom zewnętrznym przy użyciu wszelkich posiadanych zasobów, w tym również we współdziałaniu z innymi państwami.

Podstawowe różnice charakterystyki i identyfikacji pomiędzy naukami o bezpieczeństwie i naukami o obronności zostały zestawione w tabeli 2.

Kadra naukowa obu dyscyplin (nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności) nie powinna toczyć sporów o granice ich obszarów, ale zgodnie współpracować i korzystać z dorobku obu dyscyplin w rozwiązywaniu podejmowanych problemów. Pożądane jest również wykorzystywanie wszelkich możliwości do wzbogacania teorii nauk o obronności, nauk o bezpieczeństwie, jak i nauk pokrewnych, co zarazem może stanowić konkretną i odpowiednią płaszczyznę do wymiany poglądów, osiągnięć i rezultatów badań.

Tabela 2. Ogólna specyfikacja nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności

Lp.	Specyfikacja	Nauki o bezpieczeństwie	Nauki o obronności
1.	Przedmiot poznania	Zależności między bezpieczeństwem w wymiarze indywidualnym, społecznym i globalnym oraz wszelkimi zagrożeniami decydującymi o jego poziomie (stanie).	Czynniki warunkujące bezpieczeństwo zewnętrzne państwa (sojuszu) oraz strategię i sposoby jego zapewnienia w wymiarze narodowym i sojuszniczym.
2.	Problemy badawcze	Zagrożenia (zewnętrzne i wewnętrzne, naturalne i militarne). Czynniki warunkujące stan bezpieczeństwa. Poszukiwanie optymalnych strategii bezpieczeństwa.	Zagrożenia zewnętrzne, zwłaszcza militarne. Koncepcje, sojusze i systemy obronne. Sposoby przygotowania i użycia sił zbrojnych w operacjach.
3.	Rodowód dyscypliny	Dyscyplina nowa, powołana w celu kompleksowego badania problemów szeroko pojętego bezpieczeństwa.	Dyscyplina wywodząca się z wcześniejszych nauk wojskowych i kontynuująca badania dla potrzeb systemu obronnego.
4.	Ośrodki zainteresowane uprawianiem dyscypliny	Ośrodki cywilne, paramilitarne i wojskowe, dysponujące kadrami naukową posiadającą dorobek w tej dyscyplinie.	Głównie ośrodki wojskowe, dysponujące kadrami naukową posiadającą dorobek w tej dyscyplinie.
5.	Użyteczność dyscypliny	Zapewnić teoretyczne podstawy do doskonalenia systemu bezpieczeństwa państwa oraz system wiedzy do kształcenia kadr funkcjonujących w tym systemie.	Zapewnić teoretyczne podstawy do doskonalenia systemu obronnego oraz system wiedzy do kształcenia zawodowego kadr, doskonalenia sztabów i szkolenia wojsk.

Źródło: Opracowanie na podstawie: A. Tomaszewski, „Obronność w teorii i praktyce”, [w:] A. Polak, K. Krakowski (red.) „Obronność jako dyscyplina naukowa”, Warszawa 2014, s. 52

ROZDZIAŁ 3

BADANIA PROBLEMÓW WOJNY I KONFLIKTÓW ZBROJNYCH W OCENACH POLEMOLOGICZNYCH

3.1. Aspekty terminologiczne wojen i konfliktów zbrojnych

*Nie każdy konflikt zbrojny należy nazywać wojną,
nie każdy na to „zasługuje”³³⁰*

Bolesław Balcerowicz

Wojnę i konflikty zbrojne jako zjawiska niezmiernie złożone należy rozpatrywać z różnych punktów widzenia, przyjmując za podstawę podziału odmienne kryteria. Konflikt potencjalnie był wpisany w aktywność gatunku *homo sapiens* od pojawienia się u niego woli działania. Konflikt ludzki (społeczny) może dotyczyć jednej osoby i być wynikiem różnych emocji, pragnień bądź stanowić starcie interesów, zasad różnych osób lub grup. Tego rodzaju uczucia i pragnienia często zderzają się ze sobą, doprowadzając do powstania rywalizacji lub agresji, która może przyjąć formę otwartą lub ukrytą, wewnętrzną lub zewnętrzną. Wyższa jakościowo agresja zaliczana do najbardziej powszechnych, która prowadzi do rzeczywistej przemocy, może być wywołana kombinacją działań w poszukiwaniu dominacji. Konflikt jest zjawiskiem antagonistycznym, czasami gwałtownym i (poza ograniczeniami w prawie międzynarodowym lub milczącą zgodą) stosunkowo niewymuszonym. Z drugiej strony rywalizacja jest mniej antagonistyczna, mniej gwałtowna i zwykle zarządzana i regulowana lepiej niż konflikt. Wszystkie organizmy żywe cechu-

³³⁰ B. Balcerowicz, *O pokoju, o wojnie. Między esejem a traktatem*, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2013, s. 90.

ją działania. W samym zjawisku wojny treści te wzajemnie się przenikają. Julian Kaczmarek pisał: „z punktu widzenia walczących stron, można ujmować wojnę jako maksymalne nasilenie aktywności wojskowej, napięcia psychologicznego, działalności prawnej, ekonomicznej wytrzymałości i konsolidacji społecznej”³³¹.

Zatem wojnę można rozpatrywać jako sumę konfliktów: sił zbrojnych, nastrojów społecznych, warunków ekonomicznych, zasad prawnych i kultur narodowych, wyrównanych w takim stopniu, że starcie między nimi powoduje skrajną intensyfikację tych czynników.

3.1.1. Konflikt zbrojny w ujęciu polemologicznym

W literaturze można spotkać się nie tylko z kilkoma definicjami konfliktu, ale również z typologiami owej definicji. W kręgu zainteresowań wielu dziedzin naukowych, takich jak medycyna, ekonomia, historia, polemologia bądź politologia, znajduje się kwestia konfliktu. Definicje konfliktu różnią się od siebie przede wszystkim ze względu na metody analizy, występowanie, a także sam sposób podejścia³³².

Rozważania nad pojęciem konfliktu spotykamy już w dziełach Platona, Arystotelesa, w księgach wielkich religii świata i u „Ojców Kościoła (...)”³³³. Za pierwszą pracę analityczną w tej dziedzinie przyjmuje się jednak dopiero dzieło Thomasa Hobbesa pt. „Lewiatan” z 1652 roku³³⁴.

Pojęcie „konflikt” pochodzi od łacińskiego *conflictus* – zderzenie. Pejoratywne pojmowanie tego słowa sprawiło, że pierwotne jego znaczenie uległo zasadniczemu rozszerzeniu. „Słownik wyrazów obcych” PWN definiuje konflikt jako wszelkie zetknięcie się sprzecznych dążeń, niezgodność interesów, poglądów, antagonizm, kolizję, spór lub zatarg³³⁵. Jego zakres znaczeniowy jest bardzo szeroki, zaczynając od zwykłej niezgodności między dwoma osobami, jak konflikt małżeński czy konflikt w szkole między uczniami, a na konflikcie między państwami kończąc³³⁶. Głównym celem stron uczestniczących

³³¹ J. Kaczmarek, Cz. Staciwa, S. Zapolski, *Doktryna wojenna*, Warszawa 1982, s. 26.

³³² J. Gut, W. Harman, *Docenić konflikt*, Wydawnictwo Kontrakt, Warszawa 1993, s. 12.

³³³ M.K. Mlicki, *Konflikty społeczne. Pułapki i dylematy działań zbiorowych*, IF i SPAN, Warszawa 1992, s. 9.

³³⁴ S. Dworecki, *Od konfliktu do wojny*, Wyd. BUWIK, Warszawa 1996, s. 103.

³³⁵ *Słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa 1980, s. 378.

³³⁶ *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. I, Warszawa 2001, s. 403.

w konflikcie jest nie tylko osiągnięcie pożądaných wartości, ale także zneutralizowanie, ograniczenie lub wyeliminowanie przeciwnika³³⁷.

Analizując definicje konfliktu, należy zaznaczyć, że istnieją zróżnicowane sposoby jego formułowania. Problematyka rozpatrywana jest przede wszystkim w ujęciu ścisłym, szerokim i psychologicznym.

Można wyodrębnić wiele rodzajów konfliktów, między innymi:

- konflikt międzynarodowy,
- wewnętrzny,
- konflikt społeczny.

Konflikt międzynarodowy (międzypaństwowy) to forma bardzo poważnego pogorszenia, zaostrzenia stosunków między uczestnikami społeczności międzynarodowej, to stadium sporu, do którego rozwiązania przeciwnicy uciekają się do zastosowania przemocy (w tym przemocy zbrojnej)³³⁸. W zależności od sytuacji i wzmożenia napięcia przedmiot konfliktu może pojawiać się zarówno stopniowo, jak i intensywnie. Dochodzi do niego, gdy strony konfliktu deklarują podjęcie swoich działań politycznych, ekonomicznych lub militarnych w celu narzucenia swoich dążeń. Ważną rolę w tym procesie odgrywa zachowanie stron konfliktu, ponieważ biorąc pod uwagę to kryterium, możemy dokonać podziału na konflikty werbalne, w postaci protestu, sprzeciwu, groźby, oraz akcje konfliktowe, które mogą się przejawiać w postaci zerwania stosunków dyplomatycznych, demonstracji siły bądź bezpośredniego jej użycia³³⁹.

Konflikt wewnętrzny ma miejsce w obrębie danego państwa i nie uczestniczy w nim żadna strona z zewnątrz. Jednakże może zdarzyć się taka sytuacja, że dochodzi do umiędzynarodowienia konfliktu wewnątrzpaństwowego. Ma to miejsce wówczas, gdy będzie ingerencja państw trzecich poprzez wysłanie do danego kraju ekspedycji wojskowej, grupy doradców, broni oraz poprzez wywieranie przymusu, w tym również dyplomatycznego³⁴⁰.

Konflikt społeczny natomiast rozumiany jest jako relacja i wzajemny wpływ pomiędzy dwoma podmiotami, które mają pełną świadomość niezgodności

³³⁷ <http://portalwiedzy.onet.pl> (stan na dzień 29.11.2013).

³³⁸ B. Balcerowicz, *Konflikty zbrojne i wojny w zmieniającym się środowisku bezpieczeństwa*, Cz. II, AON Warszawa 2004, s. 7

³³⁹ W. Malendowski, *Spyry i konflikty międzynarodowe*, Atla 2, Wrocław 2004, s. 514.

³⁴⁰ E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, PWN, Warszawa 2006, s. 250.

swoich poglądów, zamiarów i interesów, zmierzający do wymuszenia zmiany zachowań i postępowania drugiej strony czy też zaszkodzenia nieprzyjacielowi²⁴¹. Ponadto konflikt społeczny w podejściu socjologicznym ma miejsce wówczas, gdy występuje niezgodność interesów jednej grupy (klasy) społecznej z interesami innej grupy (klasy).

Odminną klasyfikację konfliktów spotykamy u P. Ostaszewskiego. Dokonuje on podziału ze względu na konflikt interesów, który występuje między stronami i wymienia:

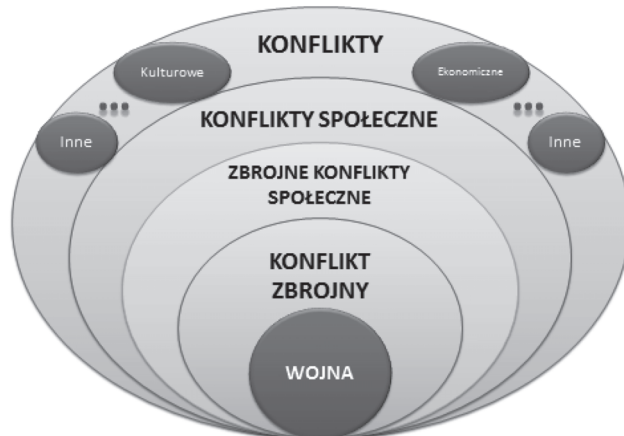
- Konflikty graniczne, które powstają przede wszystkim na skutek sporu dwóch stron o zarys linii granicznej, w tym również podział terytorium i wód terytorialnych.
- Konflikty na tle ideologicznym, które powstają głównie, gdy dwie biorące udział strony zabiegają o zrealizowanie niezgodnych ze sobą celów i założeń ideologicznych.
- Konflikty na tle religijnym – toczą się głównie między wyznawcami różnych religii bądź ich odłamów.
- Konflikty na tle ekonomicznym – pojawiają się wtedy, gdy występuje wzrost zróżnicowania standardu życia pomiędzy ludźmi. Kiedy ta odmiennność ekonomiczna między bogatymi a biednymi jest największa, wtedy rośnie szansa wystąpienia takiego konfliktu. Stąd też konflikty ekonomiczne są jedną z najczęstszych przyczyn wybuchu wojen domowych.
- Konflikty etniczne, których charakter jest bardzo skomplikowany i najczęściej ma podłoże psychologiczne.
- Konflikty o sprawowanie kontroli nad władzami innego kraju – powstają głównie wtedy, gdy dana instytucja sprawująca władzę w jednym państwie chce przejąć władzę nad rządami w graniczącym państwie. Warto również zaznaczyć, że konflikt ten bardzo często powiązany jest z konfliktem granicznym. Najczęstszą jego konsekwencją jest wybuch wojny pomiędzy dwoma sąsiadującymi państwami.
- Międzynarodowy handel narkotykami, który może być główną przyczyną konfliktu zbrojnego, a także interwencji zbrojnej²⁴².

²⁴¹ A. Słaboń, *Konflikt społeczny i negocjacje*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 1995, s. 23.

²⁴² P. Ostaszewski, *Międzynarodowe Stosunki Polityczne. Zarys wykładów*, Książka i Wiedza, Poznań 2008, s. 387.

Rozległość płaszczyzny i wieloaspektowość problemu konfliktu (rysunek 12)¹⁴³ powoduje, że w zależności od dziedziny nauki, która skupia się na badaniu konkretnej sytuacji, podkreśla się aspekt psychologiczny, socjologiczny, ekonomiczny, prawny, społeczny, militarny, organizacyjny czy też międzynarodowy, a przedstawienie jednej pełnej definicji konfliktu jest skomplikowane, a nawet można w zasadzie powiedzieć, że jest niemożliwe¹⁴⁴.

Rysunek 12. Umiejscowienie wojny i konfliktu zbrojnego wobec zjawisk konfliktowych

Źródło: Opracowanie na podstawie: I. Płonka, „Przygraniczny konflikt zbrojny w warunkach Rzeczypospolitej Polskiej”, Rozprawa doktorska AON, Warszawa 1993, s. 40

Mając na uwadze cel, rodzaj, typ, formę, miejsce, skalę, a przede wszystkim sposób ochrony własnych interesów, a także użyte środki i wygekwowanie swoich racji, konflikty dzielimy na wewnętrzne i zewnętrzne pokojowe i zbrojne¹⁴⁵.

Esencja konfliktów pokojowych (zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych) polega na tym, że strony konfliktu, potwierdzając swoje racje i interesy, nie uciekają się do stosowania przemocy, agresji i siły. W wielu przypadkach prowadzą do progresu i postępu. Opozycją do konfliktów pokojowych są konflikty zbrojne, w których bardzo często jest widoczna intensyfikacja presji, przymusu, a także agresji.

¹⁴³ I. Płonka, *Przygraniczny konflikt zbrojny w warunkach Rzeczypospolitej Polskiej*, Rozprawa doktorska AON, Warszawa 1993, s. 40.

¹⁴⁴ Por.: S. Dworecki, *Od konfliktu...*, op. cit., s. 104.

¹⁴⁵ I. Płonka, *Przygraniczny...*, op. cit., s. 37–38.

Konflikt zbrojny w naukach społecznych jest identyfikowany z użyciem przemocy zbrojnej, podczas gdy w dyscyplinach wojskowych można wywnioskować, że jest on sposobem rozwiązywania konfliktów z wykorzystaniem (zaangażowaniem) sił zbrojnych¹⁴⁶.

Według L. Muchy „konflikt zbrojny to działanie sił zbrojnych przeciwstawnych państw (narodów, klas, grup społecznych) prowadzone na ograniczoną (co do celu, użytych środków, obszaru, czasu trwania) skalę”¹⁴⁷.

Innym przykładem pojęcia konfliktu zbrojnego jest definicja S. Dworeckiego, który uważa, że „konflikt zbrojny jest formą walki (działań zbrojnych) i ma miejsce wówczas, gdy strony (sformalizowane) broniąc swoich interesów (racji) stosują przymus (przemoc zbrojną) w formie zinstytucjonalizowanej – w sensie prawa międzynarodowego”¹⁴⁸.

Natomiast „Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego” przyjmuje, że konflikt zbrojny to „sprzeczność (spór) (...) rozwiązywany przy wykorzystaniu sił zbrojnych (uzbrojonych grup) stosujących przemoc zbrojną”¹⁴⁹.

Międzynarodowe oraz wewnętrzne konflikty zbrojne mają na ogół skomplikowaną istotę. Według Erharda Cziomera, „rozgrywają się one z reguły w złożonym środowisku politycznym, które uwarunkowane jest wieloma czynnikami. Przebiegają one w wielu płaszczyznach (narodowej, państwowej, międzynarodowej, lokalnej, regionalnej, globalnej) oraz angażują różnych uczestników (rządy, państwa, kierownictwa organizacji zbrojnych, instytucje międzynarodowe i innych)”¹⁵⁰.

Zgodnie z tym dużym urozmaiceniem konflikty zbrojne mają swoje określone cechy charakterystyczne, a mianowicie:

- przebiegają najczęściej między minimum dwoma konkretnymi uczestnikami,
- przechodzą różne etapy (np. natężenia, spadku napięcia itp.),
- wykorzystują siły zbrojne przeciwko nieprzyjacielowi,
- wykorzystują metody i środki walki zbrojnej,
- obejmują dane terytorium geograficzne¹⁵¹.

¹⁴⁶ *Encyklopedia popularna A-Z*, PWN, Warszawa 1966, s. 343.

¹⁴⁷ L. Mucha, *Przemoc zbrojna*, AON, Warszawa 1991, s. 33.

¹⁴⁸ S. Dworecki, *Od konfliktu...*, op. cit., s. 105.

¹⁴⁹ B. Bałcerowicz (red.), *Słownik terminów z zakresu...*, op. cit., Warszawa 2002, s. 59.

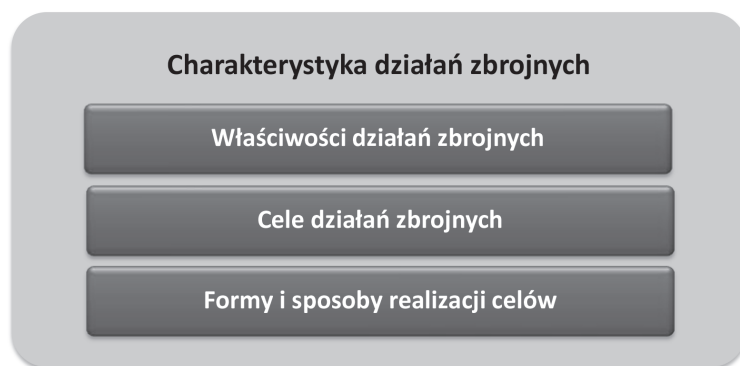
¹⁵⁰ E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych...* op. cit., s. 206.

¹⁵¹ Z. Cesarz, *Problemy polityczne współczesnego świata*, Wrocław 1998, s. 75–80.

Według „Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego” do konfliktów zbrojnych zakwalifikować można:

- wojnę,
  - interwencję zbrojną,
  - incydent wojskowy,
  - blokadę zbrojną,
  - demonstrację siły,
- oraz inne formy¹⁵².

Można dokonać klasyfikacji konfliktów zbrojnych w zależności od zaplanowanych celów, form i sposobów ich realizacji oraz rodzajów działań zbrojnych, co obrazuje rysunek 13.

Rysunek 13. Diagnoza konfliktów zbrojnych

Źródło: S. Dworecki, „Od konfliktów do wojny”, Wydawnictwo BUWIK, Warszawa 1996, s. 106

E. Cziomer, analizując konflikty, wyodrębnił ich trzy etapy:

- Pierwsza faza to początek konfliktu. W tym wypadku rządy i instytucje w danym państwie są pod dużym oddziaływaniem zarówno wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Od kilku czynników zależy, czy dojdzie do typowej sytuacji konfliktowej, a mianowicie od intensywności wydarzenia, presji, siły, a także od ryzyka wystąpienia. Jeżeli bowiem już dojdzie do sytuacji konfliktowej, to najczęściej może ona zakończyć się wygaszeniem lub eskalacją, a co za tym idzie, może przejść do drugiej fazy.

¹⁵² B. Balcerowicz (red.), *Słownik terminów...*, op. cit., s. 59.

- Drugi etap to sama intensyfikacja i rozwój konfliktu, który cechuje się swego rodzaju fazami. Pierwsze stadium to tak zwany „tlący konflikt”, który może trwać nawet kilka lat, cechuje się niskim natężeniem konfliktu, a strony mogą jeszcze osiągnąć konsensus. Ponadto żadna z nich nie podejmuje ostatecznych metod i form przymusu, ograniczając się jedynie do oświadczenia swoich racji i interesów. Z kolei kiedy pojawiają się zagrożenia, groźby, dochodzić może nawet do nasilenia sankcji i blokad ekonomicznych, a w radykalnych sytuacjach do interwencji militarnej, można stwierdzić, że nastąpiło drugie stadium zwane kryzysem. W tym wypadku strony przygotowują swoją procedurę do ewentualnego uderzenia militarnego, ale nie oznacza to, że starają się siłowo rozstrzygnąć dany problem. Ze względu na wzmożenie napięcia powstaje poważny kryzys – trzecie stadium. W tym etapie uczestnicy konfliktu stosują aktywne procedury, co może zapowiadać nieunikniony wybuch wojny. Najczęściej dochodzi do blokad, interwencji z wykorzystaniem sił militarnych, okupacji części terytorium, mobilizacji wojskowej oraz aresztowań. Można wywnioskować, że wojna jest ostatnim stadium drugiej fazy, gdzie następuje siłowe rozstrzygnięcie sporu.
- Ostatni i zarazem trzeci etap to sytuacja, która na ogół może być rezultatem rozwiązania konfliktu, jednakże nie jest tożsama z jego zakończeniem¹⁵³.

Konflikty zbrojne w stosunku do źródła, podłoża i celów można podzielić na: wyzwolenicze, ekspansjonistyczne, etniczne, narodowościowe, religijne, kulturowe itp. (rysunek 14). W dodatku w większości wypadków fundament nie jest jednakowy, ale wręcz złożony, uwidacznia się w ten sposób powiązanie kilku źródeł danego konfliktu, np. narodowowyzwoleniczy, etniczno-religijny¹⁵⁴.

Można dokonać również trójpodziału konfliktów zbrojnych:

- Charakter obronny – odparcie napaści i inwazji, obrona suwerenności i nienaruszalności terytorialnej.
- Charakter agresywny – uzależnienie polityczno-wojskowe, okupacja bądź podział terytorium, kontrola granic.

¹⁵³ E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych...*, op. cit. s. 253–255.

¹⁵⁴ S. Dworecki, *Od konfliktu...*, op. cit., s. 105.

- Charakter pokojowy – misje militarne ONZ zmierzające do wymuszania pokoju³⁵⁵.

Rysunek 14. Klasyfikacja konfliktów zbrojnych w stosunku do źródła i celów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: S. Dworecki, „Od konfliktu do wojny”, Wydawnictwo BUWIK, Warszawa 1996, s. 106

Do podstawowych celów działań zbrojnych można zaliczyć: zabieganie o władzę, zmierzanie do powiększania terytorium, aspiracje do zagwarantowania niepodzielności terytorium, dążenie do podziału regionów, przeciwstawienie się napaści zbrojnej, aspiracje do opanowania terytorium, zagwarantowanie obrony niepodległości, dążenie do redukcji swobód obywatelskich, zmierzanie do obrony integralności terytorium (rysunek 15)³⁵⁶.

³⁵⁵ Ibidem, s. 108.

³⁵⁶ S. Dworecki, *Od konfliktu...*, op. cit., s. 105.

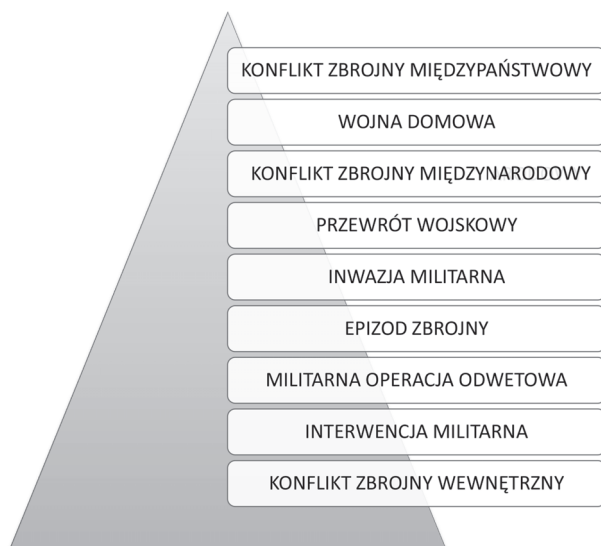

Rysunek 15. Typowe cele działań zbrojnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: S. Dworecki, „Od konfliktu do wojny”, Wydawnictwo BUWIK, Warszawa 1996, s. 106

Mając na uwadze klasyfikację konfliktów ze względu na formę i sposób realizacji celów zaangażowanych stron, można wyróżnić: wewnętrzny konflikt zbrojny, międzypaństwowy konflikt zbrojny, wojnę domową, międzynarodowy konflikt zbrojny, przewrót wojskowy, inwazję militarną, epizod zbrojny, militarną operację represyjną, interwencję militarną (rysunek 16)¹⁵⁷.

¹⁵⁷ Ibidem, s. 106.

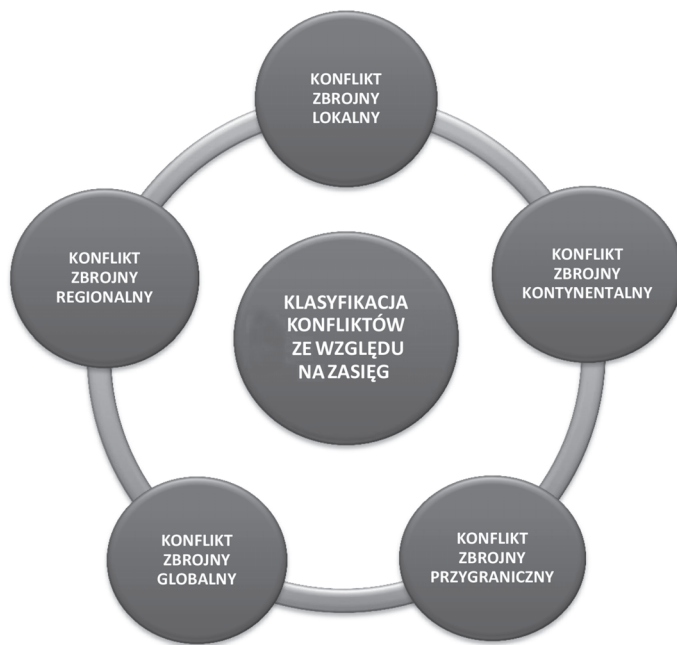
Rysunek 16. Klasyfikacja konfliktów ze względu na formę i sposób realizacji celów zaangażowanych stron

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: S. Dworecki, „Od konfliktu do wojny”, Wydawnictwo BUWIK, Warszawa 1996, s. 106

W stosunku do obszaru i zasięgu terytorialnego konflikty można podzielić na: konflikty zbrojne kontynentalne, konflikty zbrojne regionalne, konflikty zbrojne lokalne, konflikty zbrojne przygraniczne, konflikty zbrojne globalne. Przedstawioną klasyfikację konfliktów ze względu na zasięg przestrzenny obrazuje rysunek 17.

Charakterystycznym przypadkiem konfliktu zbrojnego, a ogólniej rzecz ujmując – konfliktu zbrojnego o dużej intensywności, jest wojna, w której procedury militarne prowadzą przynajmniej dwie strony o odmiennych interesach i dążeniach. Osiągnięcie celów jednej strony wiąże się ze szkodą dla drugiej strony, godzi w jej fundament istnienia lub prowadzi w dużym stopniu do ich ograniczenia – w aspekcie militarnym, gospodarczym, politycznym lub terytorialnym. Możliwość zrealizowania zamierzonych celów jest uzależniona przede wszystkim od: poziomu ich akceptowalności przez otoczenie, racjonalności i zasadności stawianych postulatów oraz rozmiaru różnicowania sił stron zaangażowanych w konflikt³⁵⁸.

³⁵⁸ T. Kęsoń, *Pojęcie konfliktu i wojny...*, op. cit., s. 7.

Rysunek 17. Klasyfikacja konfliktów zbrojnych ze względu na zasięg

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: S. Dworecki, „Od konfliktu do wojny”, Wydawnictwo BUWIK, Warszawa 1996, s. 107

3.1.2. Wybrane definicje wojny

Wojna, jako zjawisko towarzyszące ludzkości od zarania dziejów, jest dla badacza niezwykle skomplikowanym przedmiotem zainteresowania i dużym wyzwaniem. Wynika to z faktu, że dotyczy ona wszystkich niemalże obszarów funkcjonowania państw i społeczeństw. Profesor A. Polak podkreśla fakt, że zdecydowana większość teoretyków sztuki wojennej, polemologów oraz historyków zajmujących się zjawiskiem wojny, zgodna jest co do tego, że wojna pojawiła się w tej fazie rozwoju społeczeństw, w której zaistniały warunki do zdobywania i gromadzenia dóbr materialnych oraz innego rodzaju wartości³⁵⁹. Stąd też jest ona już od starożytności przedmiotem badań dla filozofów, socjologów, historyków, teoretyków wojskowości oraz polemologów.

³⁵⁹ A. Polak, *Wojna jako wyzwanie dla badacza*, „Kwartalnik Bellona” 2/2010, s. 61.

Przedstawiciel nurtu idealistycznego w filozofii starożytnej – **Platon** (427–347 p.n.e.) – pojmował wojnę jako zjawisko naturalne i wieczne, a przede wszystkim społeczne, podkreślał, że „z tego samego źródła pochodzi, skąd najobficiej w państwie płyną nieszczęścia prywatne i publiczne”¹⁶⁰. Platon dokonał podziału wojen na wewnętrzne (pomiędzy greckimi polis) i zewnętrzne (walki Greków z innymi państwami), traktując pierwsze z nich jako chorobę Hellady (nazywał je też *walkami domowymi*), wynikającą z niesprawiedliwości, braku zgody i harmonii, nienasyconych żądz itp., czyli ze źródeł nieszczęść prywatnych i publicznych. Zewnętrzne wojny natomiast traktował jako zjawiska naturalne, wynikające z odmienności Grecji nad *ludami barbarzyńskimi* i konieczności obrony jej bezpieczeństwa oraz wyższości kulturowej¹⁶¹. W opinii Platona wojna powinna być narzędziem utrwalania pokoju, z kolei okres pokoju nie może być czasem przygotowań do nowej wojny.

Podobny pogląd podzielał **Arystoteles** (384–322 p.n.e.), który był uczniem Platona i późniejszym nauczycielem wybitnego wodza Aleksandra Macedońskiego. Pojmował on wojnę nie jako cel sam w sobie, ale jako środek prowadzący do pokoju. Biorąc pod uwagę fakt, że Arystoteles uważał stan pokoju za warunek osiągnięcia szczęśliwego życia i dobro samo w sobie, można postawić tezę, że wojna jest pewnym wypadkiem koniecznym, będącym instrumentem do osiągnięcia szczęścia w warunkach pokoju. W swoich rozważaniach filozof ten poświęca wiele uwagi także sprawie sił zbrojnych. Uważa, że każde dobrze zorganizowane państwo powinno mieć taką instytucję, ponieważ jest zobowiązane do zapewnienia swoim obywatelom szczęścia, którego warunkiem jest pokój i poczucie bezpieczeństwa. W związku z faktem istnienia państw nastawionych na podbój, możliwe jest wystąpienie wojen, a tym samym konieczne jest utrzymywanie odpowiednich sił i środków oraz wydzielanie na ich funkcjonowanie odpowiednich funduszy¹⁶².

Inny filozof, **Hezjod** (VIII–VII w. p.n.e.), zakładał w istnieniu świata podział na dwie epoki: epokę pokoju oraz siły i gwałtu. W pierwszej epoce ludzie muszą walczyć jedynie, aby przetrwać, w drugiej zaś widział przyczynę wojen w ludz-

¹⁶⁰ Platon, *Państwo z dodaniem siedmiu ksiąg „Praw”*, t. I, PWN, Warszawa 1958, s. 76.

¹⁶¹ Por.: A. Polak, *Wojna jako wyzwanie dla badacza*, „Kwartalnik Bellona” 2/2010, s. 58–59; L. Wyszczelski, *Historia myśli wojskowej*, Bellona, Warszawa 2000, s. 15–16; A. Polak, W. Więcek, J. Lasota, *Problemy wojny i pokoju w ujęciu historycznym*, AON, Warszawa 2011, s. 43–46.

¹⁶² Por.: Arystoteles, *Polityka*, PWN, Warszawa, 1964, s. 288.

kich ułomnościach: żądzy i chęci władzy, gromadzeniu bogactw, wtedy w rezultacie dochodzi do wojen, które przynoszą zagładę, zniszczenie i śmierć. Hezjod sądził, że najskuteczniejszym lekarstwem przeciwdziałającym takim sytuacjom była praca na roli, która neutralizuje takie zachowania ludzi oraz usposabia człowieka pokojowo, ponieważ konieczność rytmicznego dbania o ziemię jest związana z łagodnością postępowania wobec przyrody¹⁶³. Cecha ta, konieczna wobec upraw i hodowli, przekłada się na relacje między ludźmi.

Demokryt (460–370 p.n.e.) oraz **Epikur** (341–270 p.n.e.) upatrywali w zjawisku wojny ewolucję społeczeństw oraz powstawanie i rozwój państw. Pierwszy z nich podkreślał, że najistotniejszym dobrem człowieka jest tzw. eudajmonia, czyli stan szczęśliwości polegający na wewnętrznym spokoju i pogodzie ducha. Epikur (i jego następcy) rozwinął ideę hedonistyczną zakładającą, że szczęście człowieka polega na doznawaniu przyjemności (zwłaszcza intelektualnych). Ich zaspokojenie powinno zapewnić wewnętrzny spokój jako niezbędny warunek bezpieczeństwa i pokoju pomiędzy jednostkami, grupami społecznymi, społecznościami i państwami¹⁶⁴.

Kolejny filozof, **Heraklit z Efezu** (540–480 p.n.e.), przedstawił tezę, że w świecie istnieją przeciwieństwa i bez nich rzeczywistość nie jest możliwa. Wojna i pokój muszą istnieć na zasadzie przeciwieństw, ponieważ taka *jest istota wszechrzeczy*. W jego opinii wojny, podobnie jak inne nieracjonalne zjawiska, są potrzebne, ponieważ jeżeli istnieje wojna bądź inny rodzaj sporu, to daje on początek dalszej harmonii¹⁶⁵.

Wśród myślicieli starożytnych istotną rolę w kształtowaniu myśli polemologicznej odegrał **Cycon** (Marcus Tullius Cicero, 106–43 p.n.e.). W swojej twórczości i działalności naukowej utożsamiał wojnę jako rozstrzygnięcie sporu przy użyciu siły w postaci przemocy zbrojnej¹⁶⁶. Wyróżnił dwie właściwości wojny: po pierwsze wystąpienie sporu pomiędzy stronami, po drugie zastosowanie walki zbrojnej wobec przeciwnika jako środka rozwiązania tego sporu. Przedstawiony przez tego autora pogląd stał się wykładnią dla rzeszy później-

¹⁶³ J. Borgosz, *Problemy wojny i pokoju w filozofii starożytnej i średniowiecznej*, [w:] *Wychowanie dla pokoju*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1983, s. 188.

¹⁶⁴ R. Rosa, *Zarys polskiej filozofii bezpieczeństwa na tle europejskiej myśli polemologicznej i irenologicznej*, Siedlce 2009, s. 38–39.

¹⁶⁵ W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii. Filozofia starożytna i średniowieczna*, t. 1, Warszawa 1981, s. 32.

¹⁶⁶ Por.: *Podstawowe kategorie sztuki wojennej*, AON, Warszawa 1996, s. 8.

szych badaczy zjawiska wojny. Cynceron podkreślał znaczenie sprawiedliwości w funkcjonowaniu państw. Twierdził, że jest ona jednym z głównych warunków istnienia państwa szczęśliwego, o dobrym ustroju, a tylko takie może dać szczęście swoim obywatelom¹⁶⁷. Opracował on również podstawy prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych, postulował kierowanie się w wojnie rozumem, rozważą i umiarkowaniem, odsunięcie uczuć i popędów na drugi plan.

Rozważając zjawisko wojny w ujęciu teoretyków i myślicieli starożytności, warto wspomnieć wczesnochrześcijańskie koncepcje filozoficzne, poświęcone temu problemowi. Szczególnie istotna jest tutaj postać **św. Augustyna** (345–430), autora koncepcji wojen sprawiedliwych (*bellum iustum*) i niesprawiedliwych (*bellum iniustum*). Pierwsze z nich to wojny *autoryzowane* przez Boga, czyli wojny będące wyrazem *odwagi słusznej*, prowadzone w obronie ojczyzny zagrożonej przez barbarzyńców, a także wojny prowadzone w obronie bliźniego, niezasłużenie napadniętego. Pozostałe wojny należą już do kategorii wojen niesprawiedliwych, które nie posiadają *autoryzacji* Stwórcy¹⁶⁸. Generalnie rzecz ujmując, św. Augustyn traktował wojny jako zło konieczne, a przy tym ostateczny środek prowadzący do pokoju, który z kolei jest szczególnym darem od Boga: „Wojny tedy prowadzone są dla pokoju nawet przez tych, którzy sprawują dowództwo i tocząc boje starają się ćwiczyć w cnocie wojennej. Stąd wynika, że celem, który pragnie się osiągnąć przez wojnę, jest pokój. Każdy bowiem człowiek szuka pokoju, nawet wiodący wojnę”¹⁶⁹.

Angielski filozof **Thomas Hobbes** (1588–1679) przyczyn wojny upatrywał w charakterze człowieka, jego chęci rywalizacji, braku zaufania do innych, żądzy władzy i sławy. Identyfikował również wojnę z rosnącym przeludnieniem świata, co stało się później podstawą twierdzenia Malthusa o nieuchronności wojen i ich korzystnym wpływie na rozwój społeczeństw. Hobbes pisał: „w naturze człowieka znajdują się trzy zasadnicze przyczyny waśni. Pierwsza to rywalizacja, druga to nieufność, trzecia – to żądza sławy”¹⁷⁰. Stąd też powstała słynna teza: *Homo homini lupus est*. Hobbes sądził, że stan natury to wojna

¹⁶⁷ R. Rosa, *Wybrane koncepcje wojny i pokoju w dziejach myśli filozoficznej. Starożytność i średniowiecze*, AON, Warszawa 1991, s. 213–214.

¹⁶⁸ P. Piontek, *Kościół wobec wojny (cz. 1)*, dostępny w Internecie: <http://piontek.salon24.pl/292470,kościół-wobec-wojny-cz-1>, (stan na dzień: 28.11.2013).

¹⁶⁹ Święty Augustyn, *O państwie Bożym*, t. II, wyd. PAX, Warszawa 1977, s. 412.

¹⁷⁰ T. Hobbes, *Lewiatan, czyli materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*, Kraków 1954, s. 109.

każdego z każdym (*bellum omnium contra omnes*), co jednoznacznie wynika z faktu, że każdy człowiek jest z natury egoistą. Przy braku zewnętrznych autorytetów, w sytuacji gdy pozornie wszyscy są wolni, ludzie zaczynają ze sobą walczyć, co powoduje, że zamiast korzystać z wolności, każdy musi cały czas koncentrować się na przetrwaniu. Między wolnością a przetrwaniem istnieje stały, nierozwiązywalny konflikt. W doktrynie Hobbesa wolność określana jest jako brak zewnętrznych przeszkód w osiągnięciu celów. Wolność człowieka polega na tym, że nikt nie powstrzymuje jego działań. Skoro biologia nie czyni jednostki zdolną do społecznego współżycia, naturalny dla niej może być tylko brak społecznych więzi. Stan naturalny nie jest jednak okresem pełnej atomizacji jednostek. Jeśli istota aspołeczna w drodze rozumowania kreuje więzi społeczne, uzyskując bezpieczeństwo dla siebie i innych, trudno jednoznacznie naturę ludzką i egoizm oceniać w kategoriach dobra i zła. Człowiek według Hobbesa postawiony zostaje przed dramatycznym wyborem. Musi opowiedzieć się albo za bezpieczeństwem i jednocześnie za absolutną podległością, albo za nieograniczoną wolnością i anarchią, i związanym z nimi ciągłym zagrożeniem dla jego życia.

Autor „Lewiatana” formułuje również ogólne normy, których przestrzeganie powinno sprawić, że:

- żaden człowiek nie powinien okazywać innemu nienawiści ani pogardy słowem, czynem postawą bądź też gestami,
- każdy człowiek winien uznawać innych za równych sobie z natury,
- wchodząc w stan pokoju, żaden człowiek nie powinien zachowywać dla siebie żadnego uprawnienia, którego nie chciałby zachować dla każdego innego człowieka,
- dla każdego człowieka jest konieczne dążyć do pokoju i zrzekać się pewnych uprawnień przyrodzonych¹⁷¹.

Rewolucja francuska bez wątplenia miała znaczący wpływ na rozwój myśli polemologicznej, a jej główny ideolog **Jean-Jacques Rousseau** (1712–1778) w swoich rozważaniach na temat wojen doszukiwał się ich głównych przyczyn w nierówności materialnej w społeczeństwie oraz dążeniu człowieka do posiadania własności. W jego opinii *człowiek natury*, który od zarania dziejów był

¹⁷¹ Ibidem, s. 135.

dobry i szlachetny, wraz z pojawieniem się pierwszych państw został zamknięty w złym (*racjonalnym*) świecie, stając się człowiekiem sztucznym – egoistą, dbającym tylko o własne dobro³⁷². Wtedy też powstały wojny, będące według niego wynikiem całkowitej zmiany natury ludzkiej.

Niemiecki filozof **Georg Wilhelm Hegel** (1770–1831) traktował wojnę jako część polityki, zaś armia w rękach państwa miała być narzędziem powołanym do obrony interesów narodowych. Autor ten stwierdził, że „wojny odświeżają ludzkość, podobnie jak burza chroni jezioro od zgnilizny”³⁷³. Uznawał wojnę za zjawisko zupełnie prawidłowe i nieprzypadkowe, stanowiące istotny czynnik warunkujący tempo historycznego i społecznego postępu.

Filozofowie do dzisiaj nie ustają w analizowaniu źródeł konfliktów wojennych, starając się (niezależnie od historycznych, politycznych i społecznych przesłanek) dotrzeć do tych mechanizmów, które tkwią poza wolą człowieka i jego zewnętrznym działaniem. Na przestrzeni dziejów różne szkoły formułowały odmienne koncepcje, z których każdą można uznać za trafną i każdą za chybioną, w zależności od tego, jakimi kryteriami kieruje się ich odbiorca. Są one tak wielostronne, jak wielostronny jest obraz i wymiar wojny.

Gaston Bouthoul (1896–1980) sądził, że okolicznością zmuszającą społeczeństwa do wojen był (między innymi) nadmiar ludzi potrzebnych do wykonywania czynności gospodarczych i organizacyjnych. Nadmiar ten wprowadził w ruch wiele czynników destrukcyjnych, takich jak głód, emigracja, zaburzenia wewnętrzne³⁷⁴.

Znaczna część myślicieli skłania się ku pogładowi, że człowiek jest w stanie doprowadzić do całkowitej likwidacji wojen. Angielski biolog i humanista **Julian Sorell Huxley** (1887–1975) podkreślał, że wojna nie jest tylko odbiciem natury człowieka, ale również jej ekspresją wynikającą z biologicznego dążenia do rywalizacji. Wojna jest związana ze zjawiskiem gromadzenia dóbr, które są przedmiotem konfliktów. Sam człowiek nie posiada jakiegoś szczególnego instynktu wojny. Ma wprawdzie zdolność (ogólną skłonność) do agresji i przemoicy, aczkolwiek tendencja ta (podobnie jak inne popędy) nie stanowi instynktu niezmiennego.

³⁷² A. Polak, *Wojna...*, op. cit., s. 60; zob.: J.J. Rousseau, *Umowa społeczna*, Łódź 1948.

³⁷³ A. Polak, W. Więcek, J. Lasota, *Problemy...*, op. cit., s. 85; zob.: G.W.F. Hegel, *Wykłady z filozofii dziejów*, Kraków 1957.

³⁷⁴ S. Pióro, Wstęp do książki M. Howarda (*Wojna w dziejach Europy*), s. 14.

Powyższe rozważania podkreślają fakt, że żadna myśl filozoficzna nie odrzuca i nie neguje politycznych i historycznych przesłanek wojen ani ich materiałowo-technicznych podwalin. W dochodzeniu do szukania przyczyn wojen należy się poruszać w kilku sferach: indywidualnej, społecznej i stosunków międzynarodowych, pomiędzy którymi występuje wzajemne oddziaływanie. Niemalże do XX wieku definiowanie wojny pozostawało pod wpływem *iluzjonizmu prawnego*²⁷⁵, sprowadzającego istotę zjawiska do przypadków losowych lub decyzji władców czy rządów. Chociażby **August Comte** (1798–1857) czy **Herbert Spencer** (1820–1903) skłaniali się do traktowania wojny jako zjawiska archaicznego, skazanego na zagładę w miarę rozwoju cywilizacji przemysłowej. Spencer wyróżnił trzy rodzaje prawa: powszechne, ogólne i szczegółowe. Sądził, że wojna to agresja, obrona i rozkazy. Kładł nacisk na ewolucję społeczeństw od militarystyki do industrializmu. Transformacja, zdaniem Spencera, miała polegać na stopniowym, postępowym różnicowaniu się części. Ewolucjonistyczną etykę wywodził z teorii walki o byt (dobre jest to, co służy przystosowaniu i rozwojowi, stąd należy w tym celu wspierać silnych, a nie słabych i upośledzonych przez naturę).

Na przełomie wieków XIX i XX zaczęto rozpatrywać wojnę w kategoriach zjawisk społecznych, umożliwiając formowanie się nowych opinii i ideologii związanych ze zjawiskiem wojny. **Robert Osgood** w pracy „Limited War” określił wojnę jako „zorganizowane starcie sił zbrojnych państw suwerennych, dążących do wzajemnego narzucenia własnej woli”²⁷⁶. Określając każdą wojnę jako (z tych właśnie względów) ograniczoną, dokonał podziału wojen na: jądrowe, konwencjonalne, partyzanckie itp. Niemiecki generał **Wolf Baudussin** wyodrębnił wojny: religijne (XV wiek), gabinetowe (XVII wiek), narodowe (XIX wiek) i inne. Inny z Niemców (Halveg – filozof i historyk) wyodrębnił dwa podstawowe typy wojen ograniczonych: wschodni (gdzie dominuje polityka) i zachodni (zagadnienia militarne)²⁷⁷.

Zdecydowana większość historyków i teoretyków wojny zajmujących się analizą tego zjawiska wyraża pogląd, że wojny pojawiły się w tej fazie rozwojowej społeczeństw, w której zaistniały warunki do zdobywania i gromadzenia dóbr materialnych oraz innych wartości. **Cyceron** definiował wojnę „jako rozstrzygnięcie sporu przy użyciu siły”²⁷⁸.

²⁷⁵ Ibidem, s. 13.

²⁷⁶ R.E. Osgood, *Limited War* (cytat za: *Ograniczenna wojna*, Moskwa 1960, s. 246).

²⁷⁷ J. Kaczmarek, Cz. Staciwa, S. Zapolski, *Doktryna...*, op. cit., s. 26–27.

²⁷⁸ A. Reiss, F. Ryszka, A. Szcześniak (red.), *Historia doktryn politycznych. Materiały źródłowe*, Warszawa 1972, s. 48.

Sun Tzu uważał, że „najważniejszym osiągnięciem wojny jest pokonanie wroga bez walki”. Ponadto w traktacie „Sztuka wojny” pisał: „Wojna jest dla państwa sprawą najwyższej wagi, sprawą życia lub śmierci, drogą wiodącą do przetrwania lub upadku. Dlatego też należy jej poświęcić poważne studia. Wszystko jest lepsze od wojny... każde zło, choćby najgorsze, jest lepsze od najwyższego zła, tym największym złem jest wojna”¹⁷⁹. Z kolei **Li Ch’an** uważał, że „zbrojenie się zapowiada wojnę, a wojna jest kwestią wielkiej wagi. Ktoś, kto się w nią wplątał bez uprzedniego przygotowania, może być poczytywany za głupca”¹⁸⁰.

Podobną jak **Cyceron teorię wojny wyrażał Hugo Grotius** (1583–1645), pisząc, że „wojna to stan, w jakim znajdują się osoby toczące spór przy użyciu siły. Jej następstwem są niezliczone nieszczęścia, które spadają również na niewinnych ludzi”¹⁸¹.

W „Leksykonie” PWN wojna definiowana jest jako „zjawisko społeczne, którego dominującą cechą jest walka zbrojna między państwami, narodami lub grupami społecznymi”¹⁸². Z kolei w „Słowniku języka polskiego” możemy przeczytać, że „wojna to zorganizowana walka zbrojna między państwami, narodami, klasami lub grupami społecznymi wywołana dla osiągnięcia określonych celów politycznych, ekonomicznych lub ideologicznych, albo zmierzająca do obrony własnych interesów”¹⁸³.

Natomiast „**Encyklopedia powszechna**” PWN definiuje wojnę „jako zarówno zjawisko społeczne, klasowe i historyczne, w którym jest widoczne zaangażowanie sił militarnych, za pośrednictwem których usiłuje się regulować spory, a także realizować cele i zamierzenia polityczne”¹⁸⁴.

Z kolei w „**Małej Encyklopedii Wojskowej**” stwierdza się, że wojna, konflikt zbrojny między państwami, blokami państw, narodami lub klasami społecznymi, to kontynuacja polityki środkami przemocy dla osiągnięcia określonych interesów politycznych, ekonomicznych lub ideologicznych. Należy ją rozumieć jako konflikt zbrojny pomiędzy państwami, blokami państw, narodami czy klasami społecznymi¹⁸⁵.

¹⁷⁹ Sun Tzu, *Sztuka wojny*, op. cit., s. 7–13.

¹⁸⁰ Ibidem, s. 13.

¹⁸¹ H. Grotius, *Trzy księgi o prawie wojny i pokoju, w których znajdują wyjaśnienie prawo natury i prawo narodów a także główne zasady prawa publicznego*, Warszawa 1957, t. II, s. 154.

¹⁸² *Leksykon*, PWN, Warszawa 1972.

¹⁸³ *Słownik języka polskiego*, t. 3, PWN, Warszawa 1989, s. 744.

¹⁸⁴ *Encyklopedia powszechna PWN*, t. 4, PWN, Warszawa 1976, s. 697.

¹⁸⁵ *Mała Encyklopedia Wojskowa*, Warszawa 1971, t. III, s. 494.

W amerykańskiej encyklopedii („The Encyclopedia Americana”) wojna (*war*) to ostatnia instancja dla rozwiązania spornych problemów pomiędzy dwiema zorganizowanymi grupami, w której odwołujemy się do siły fizycznej. W tej sytuacji strona słabsza albo zostaje zmuszona do tego, by ulec żądaniom strony silniejszej, albo też zostaje zmuszona do ucieczki, względnie (w ostatecznym wypadku) zostaje zniszczona¹⁸⁶.

Brytyjscy encyklopedyści („Encyklopedia Britannica”) przyjęli, że wojna jest wykorzystaniem zorganizowanych sił zbrojnych w starciu pomiędzy dwiema grupami społecznymi, prowadzącymi przeciwstawną sobie politykę, z których każda stara się narzucić swą politykę grupie przeciwnej. Tak jest nawet i wówczas, jeżeli polityka jednej z grup ma charakter czysto obronny. Wojna, zdaniem autorów definicji, różni się od innych działań przestępczych (zbrodniczych) dokonywanych przy użyciu siły, jedynie tym, że opór elementów przestępczych rzadko jest wystarczająco silny, aby można było je nazwać siłą zorganizowaną. Wojna zawiera w sobie trzy elementy, które, pomimo że są ze sobą powiązane, to jednak wzajemnie się od siebie różnią. Pierwszym jest polityka (obejmuje charakter walczących grup, ich odpowiednie władze i posiadane zasoby). Kolejnym elementem jest taktyka (zawiera w sobie wszystko, co można nazwać mechanizmem walki). Ostatnim elementem, łączącym dwa poprzednie, jest strategia rozpatrująca aktualną sytuację obu przeciwstawnych stron oraz najlepszy sposób wykorzystania taktyki dla realizacji zamierzeń politycznych¹⁸⁷.

Francuzi („Grand Larousse encyclopédique”) wojnę (*guerre*) definiowali jako próbę sił pomiędzy narodami (wojna zagraniczna), pomiędzy dwiema partiami kraju (wojna cywilna) albo pomiędzy dwoma przeciwnikami, którzy dążą do zdobycia siłą tego, czego nie mogą osiągnąć innymi sposobami (chcą mieć przewagę nad innym narodem albo muszą się bronić przed innymi)¹⁸⁸.

Według niemieckich autorów („Die Grosse Brockhaus”) wojna (*Krieg*) to każdy spór pomiędzy narodami lub państwami, rozstrzygany za pomocą siły zbrojnej (akt przemocy mający na celu zmuszenie przeciwnika do podporządkowania się naszej woli). W definicji podkreślono, że przyczyn wojny nie należy upatrywać wyłącznie w niezaspokojeniu jakichś roszczeń prawnych, ale również w naruszeniu podstawowych praw państwa do samodzielności,

¹⁸⁶ *The Encyclopedia Americana* 1958, t. XXVIII, [w:] „Przegląd Informacyjny” 1967, nr 3, s. 48.

¹⁸⁷ *Encyklopedia Britannica* 1947, t. XXIII, [w:] „Przegląd Informacyjny” 1967, nr 3, s. 49–51.

¹⁸⁸ *Grand Larousse encyclopédique* 1962, t. V, [w:] „Przegląd Informacyjny” 1967, nr 3, s. 67.

niezawisłości i poszanowania w stosunkach międzynarodowych, z zastrzeżeniem, że wojna stanowi zawsze środek ostateczny, którego nie udało się uniknąć ze względu na żywotne interesy państwa¹⁸⁹.

Quincy Wright charakteryzuje w najszerszym znaczeniu wojnę jako dynamiczną konfrontację dwóch podobnych jednostek. W tym przypadku Wright zdefiniował wojnę jako predyspozycje prawne, które dopuszczają dwom lub większej liczbie antagonistycznych grup rozstrzygnąć konflikt poprzez wykorzystanie sił zbrojnych¹⁹⁰.

Tymczasem jeden z najwybitniejszych teoretyków wojny, **Carl von Clausewitz**, identyfikuje wojnę z rozszerzonym pojedynkiem, aktem przemocy, który ma na celu wymuszenie na przeciwniku spełnienia naszej woli. Clausewitz napisał: „wojna nie jest spędzaniem czasu, nie prowadzi się jej tylko dla przyjemności ryzykowania i wygrywania, ani też jako dzieła bezinteresownego zapału. Jest ona poważnym środkiem do poważnego celu”¹⁹¹. „Wojna jest czynem politycznym, dalszym ciągiem stosunków politycznych, wyrażających się w akcie przemocy, mającym na celu zmuszenie przeciwnika, czyli doprowadzenie jego sił zbrojnych do stanu, w którym nie będą zdolne do dalszej walki”¹⁹². Wojna jest nie tylko czynem politycznym, ale również polityką prowadzoną dalej z wykorzystaniem innych środków. To nic innego jak jedno z kilku narzędzi polityki, za pośrednictwem których usiłuje się osiągnąć swoje cele”¹⁹³.

Niemiecki politolog **Carl Schmitt** charakteryzuje wojnę jako „walkę prowadzoną z wykorzystaniem uzbrojenia między jednostkami zorganizowanymi politycznie”¹⁹⁴. Przytoczył jej szczególną kategorię, a mianowicie wojnę domową, czyli „konflikt prowadzony przy użyciu uzbrojenia wewnątrz problematycznie zorganizowanej jednostki”¹⁹⁵. Niemiecki teoretyk zwrócił uwagę, że wojna domowa może być wynikiem różnicowania społeczeństwa zarówno na tle religijnym, kulturowym, jak i na tle gospodarczym i może być jedną z głównych przyczyn rozbitcia państwa¹⁹⁶.

¹⁸⁹ *Die Grosse Brocklaus* 1955, t. V, [w:] „Przegląd Informacyjny” 1967, nr 3, s. 69.

¹⁹⁰ Q. Wright, *A Study of War. Midway reprint*, The University of Chicago Press, Chicago 1983, s. 5-17.

¹⁹¹ C. von Clausewitz, *O wojnie*, Wydawnictwo „Test”, Lublin 1995, s. 21.

¹⁹² *Ibidem*, s. 15-16, 31-32.

¹⁹³ *Ibidem*, s. 3-5, 12-13, 21-25.

¹⁹⁴ F. Ryszka, *Polityka i wojna*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1974, s. 149.

¹⁹⁵ *Ibidem*, s. 149.

¹⁹⁶ *Ibidem*, s. 149.

W rozumowaniu **Franciszka Skibińskiego** wojna ma „charakter krwawej walki zbrojnej, starcia zbrojnego, które toczy się między zorganizowanymi siłami dwóch przeciwników”. Zredukował on więc definicję wojny do jedynie tych konfliktów zbrojnych, w których uczestniczące strony wykorzystują siły zbrojne w walce¹⁹⁷.

Jerzy Wiatr charakteryzuje wojnę jako „sytuację społeczeństwa, w której intensywny konflikt wewnętrzny lub zewnętrzny rozstrzygany jest jedynie za pomocą środków przemocy”¹⁹⁸.

Janusz Symonides definiuje wojnę jako „stan faktyczny, sprecyzowane działanie, które ma na celu zapoczątkować walkę zbrojną wobec nieprzyjaciela. Wojna ma przyczynić się do rozstrzygnięcia sporu poprzez przemoc”¹⁹⁹.

Natomiast specjaliści ze **Sztokholmskiego Międzynarodowego Instytutu Badań nad Pokojem** wnioskują, że wojnę można określić jako „większy konflikt zbrojny, w którym przez dłuższy czas walczą oddziały wojskowe podległe dwu lub więcej rządów i co najmniej jednej organizacji wojskowej”²⁰⁰.

Swoje spojrzenie na istotę wojny prezentują również **Bolesław Chocha** (1923–1987) i **Julian Kaczmarek** (1923–2009), którzy zgadzają się z definicją zaproponowaną przez C. Clausewitza, jednak poszerzają ją, uzasadniając, że na zjawisko wojny składają się dwa elementy:

- ➔ walka zbrojna prowadzona przy użyciu sił zbrojnych przeciwnych stron,
- ➔ inne formy walki, takie jak np. ideologiczna, dyplomatyczna, psychologiczna, ekonomiczna.

Reasumując, **pojęcie wojny** nie można sprowadzać tylko do samego aktu walki zbrojnej przy użyciu armii. Pojęcie wojny bowiem obejmuje, oprócz walki zbrojnej, również działanie innych czynników, od których zależy zwycięstwo, a mianowicie: walkę na płaszczyźnie ideologicznej i ekonomicznej, wysiłki w zakresie innych działów polityki (dyplomacji, wywiadu, kontrwywiadu itp.), których działalność nie tylko nie zostaje zakończona z chwilą wybuchu wojny,

¹⁹⁷ F. Skibiński, *Rozważania o sztuce wojennej*, Warszawa 1995, s. 24.

¹⁹⁸ J. Wiatr, *Socjologia wojska*, Warszawa 1964, s. 50.

¹⁹⁹ J. Symonides, *Problemy pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego we współczesnym świecie*, [w:] *Wychowanie dla pokoju*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1983, s. 42.

²⁰⁰ Cyt za: R. Artymiak, *Wojny i konflikty w XX wieku*, [w:] R. Borkowski (red.), *Konflikty współczesnego świata*, AGH Uczelniane Wyd. Naukowo-Dydaktyczne, Kraków 2001, s. 39.

ale wręcz przeciwnie – nasila się. Im bliżej przełomu XX i XXI wieku, tym coraz częściej pojawiają się tezy przeczące clausewitzowskiej definicji wojny²⁰¹.

Współcześnie coraz częściej dostrzega się jednak głosy krytyczne w stosunku do klasycznego paradygmatu wojny, bazującego na definicji sformułowanej przez C. Clausewitza. Na przykład **M. Walzer**, amerykański filozof i politolog, w swojej rozprawie „Arguing About War” stawia tezę, że „słynne stwierdzenie Clausewitza, że wojna jest kontynuacją polityki innymi środkami, miało zapewne być prowokujące. (...) Równie oczywiste jest stwierdzenie odwrotne: polityka jest kontynuacją wojny innymi środkami. Ale, co bardzo ważne, środki są różne. Polityka jest formą pokojowego sporu, wojna gwałtem zorganizowanym”²⁰².

Kazimierz Nożko definiował wojnę jako zjawisko historyczne i społeczno-polityczne. Ukazuje obiektywną zależność wojen od warunków polityczno-ekonomicznych i socjalnych. Uważa, że wojny, które jako zjawisko społeczne mają charakter historyczny, nie są wieczne i prędzej czy później ludzkość zrezygnuje z nich jako środka rozstrzygnięcia sporów politycznych²⁰³.

Zdzisław Gołąb podkreślał, że wojna jest szczególnym rodzajem walki politycznej, zjawiskiem społeczno-politycznym i historycznym, zależnym od obiektywnych warunków ekonomicznych i społecznych, podporządkowanych polityce. Jest współzawodniczeniem ekonomiki, polityki, dyplomacji, szczególną formą rozstrzygnięcia konfliktu społecznego lub politycznego. Zależy od jakości polityki, której jest przedłużeniem. Polityka ustala jakość i zakres przygotowań wojennych oraz cele wojny. Cel polityczny wojny zasadniczo wpływa na sposób jej prowadzenia, na wybór określonych środków walki zbrojnej oraz kierowanie wojną²⁰⁴.

Z powyższych rozważań wywnioskować można, że aby konflikt zbrojny mógł być przyporządkowany jako wojna, musi on spełniać kilka założeń:

- prawnych – kiedy następuje wybuch wojny w świetle prawa,
- strukturalnych – kiedy podmiotem działań militarnych są państwa oraz ich siły zbrojne,
- funkcjonalnych – kiedy zasadniczym celem wojny jest dyktowanie woli innemu państwu,

²⁰¹ B. Chocha, J. Kaczmarek, *Wojna i doktryna wojenna*, Warszawa 1980, s. 101.

²⁰² M. Walzer, *Spór o wojnę*, Warszawa 2006, s. 7.

²⁰³ K. Nożko, *Zagadnienia współczesnej sztuki wojennej*, Warszawa 1973, s. 7–34.

²⁰⁴ Z. Gołąb, *Wojna a system obronny państwa*, Warszawa 1984, s. 7.

- ekonomicznych – kiedy jest widoczne zaangażowanie wszystkich możliwości i wartości państwa²⁰⁵.

Do najważniejszych czynników, które składały się na terminologię wojny, należały objaśnienia:

- konfliktu między społeczeństwami lub państwami,
- presji, wpływu i przemocy,
- organizacji państwa – posiadają określone cele polityczne,
- sił militarnych – wojsko²⁰⁶.

3.1.3. Klasyfikacja wojen i jej kryteria

Samo dokonanie podziału (typologii) wojen ma istotne znaczenie dla procesu poznawczego, ułatwia bowiem zrozumienie przyczyn wybuchu poszczególnych wojen oraz określenie ich natury. Dokonując selektywnego ich wyboru, można z kolei wskazać charakter konkretnej wojny. Na przykład w okresie międzywojennym pojawiło się wiele nowych rodzajów wojen (zimna, psychologiczna, ideologiczna itp.), podobnie po zakończeniu II wojny światowej (futbolowa, dorszowa i inne). Szczególny wymiar w stosunkach międzynarodowych lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych osiągnął termin zimnej wojny. Generał F. Skibiński podkreślał, że te nowe rodzaje wojen zostały wynalezione przez dziennikarzy i stopniowo nabierały prawa obywatelskiego w języku potocznym. Później terminy te pojawiały się w artykułach i książkach zupełnie poważnych pisarzy wojskowych²⁰⁷. Niektórzy z nich zaczęli je nawet zaliczać do kategorii rzeczywistej wojny. Tak uczynił gen. Andre Beaufre, wyróżniając kolejne poziomy współczesnej wojny, na jednym z nich wymienił poziom zimnej wojny. Podział ten jest niezwykle interesujący. Obok *praktycznie możliwych form wojny*, wyróżnił też *formy nieprawdopodobne*.

Klasyfikacja ta przedstawiała się następująco²⁰⁸:

1. Praktycznie możliwe formy wojny (wśród których Beaufre wyróżnił):
  - zimna wojna bez działań partyzanckich (prowadzona wyłącznie przy użyciu środków polityczno-dyplomatycznych); ta forma wojny mogła

²⁰⁵ B. Balcerowicz, *Konflikty zbrojne...*, op. cit., s. 12.

²⁰⁶ Ibidem, s. 12.

²⁰⁷ F. Skibiński, *Rozważania o sztuce wojennej*, Warszawa 1995, s. 24–25.

²⁰⁸ A. Beaufre, *Wstęp do strategii. Odstraszanie i strategia*, Warszawa 1968, s. 215–220.

- przybierać dwa rodzaje: zimna wojna prowadzona bez wykorzystania i z wykorzystaniem piątej kolumny,
- zimna wojna połączona z działaniami partyzanckimi (wśród wojen tego typu autor wymienia: Algierię, Wietnam i Angolę),
  - wojna półgorąca (oprócz wyżej wymienionych działań obejmuje użycie klasycznych ograniczonych środków wojskowych),
  - ograniczona wojna klasyczna (w takiej wojnie czynniki polityczno-dyplomatyczne ustępują miejsca klasycznym działaniom wojennym).
2. Nieprawdopodobne formy wojny (opierające się na przypuszczeniu, niepotwierdzonym żadnym doświadczeniem). Wśród tych Beaufre wymienia:
- wojna powszechna (gwałtowny konflikt, który pod względem rozmiarów porównywał do wojen światowych); obejmowała jednoczesne użycie środków klasycznych, jądrowych i termojądrowych; autor wyróżniał: kontrolowaną wojnę powszechną oraz progresywną wojnę powszechną,
  - wojny lokalne o dużym natężeniu (jednym z najłatwiejszych i najskuteczniejszych sposobów ograniczenia jest ograniczenie geograficzne – jako przykład Beaufre podawał wojnę w Korei).

Ponadto autor wyróżnił też pośrednią formę wojny, czyli wojnę jądrową ograniczoną. Miała to być wojna obejmująca możliwość użycia broni jądrowej w bardzo ograniczonym stopniu.

W ogólnej typologii wojny nie sposób pominąć marksistowsko-leninowskiego podziału. Przedstawiciele tego kierunku (przy klasyfikacji wojen oraz ocenie ich cech i charakteru) na pierwszym miejscu stawiali kryteria społeczno-polityczne²⁰⁹. Zdaniem autorów te właśnie kryteria miały odgrywać podstawowe znaczenie, zaś ignorując je, zawęża się pojęcie wojny do samej walki zbrojnej, co z kolei wyklucza możliwość poznania rzeczywistych przyczyn wybuchu wojny oraz jej charakteru.

Biorąc pod uwagę podejście (kryterium) moralno-polityczne, **wojny dzielono na sprawiedliwe i niesprawiedliwe**²¹⁰.

Do wojen sprawiedliwych (*bellum iustum*) zaliczono:

- wojny obronne ((istnieje konieczność wystąpienia przeciwko agresji),

²⁰⁹ J. Kaczmarek, Cz. Staciwa, S. Zapolski, *Doktryna...*, op. cit., s. 26-27.

²¹⁰ W.I. Lenin, *Dzieła*, t. XXIV, Warszawa 1952, s. 417.

- wojny narodowowyzwoleńcze (łączone z walką o suwerenność narodową),
- wojny domowe (skierowane przeciwko wstecznym siłom społecznym).

Wśród **wojen niesprawiedliwych** (*bellum iniustum*) wyróżniano:

- wojny agresywne (rozpoczynane w celach zaborczych),
- kolonialne,
- niekolonialne,
- imperialistyczne (o sfery wpływów i o panowanie nad światem).

W tradycji myśli polemologicznej przez długie wieki utrzymywała się tendencja do moralnej oceny wojen w zależności od tego, czy miały one wewnętrz-cywilizacyjny, czy też międzycywilizacyjny charakter.

Przy zastosowaniu **kryterium intensywności** wyróżniamy obecnie *małe konflikty zbrojne* – co najmniej 25 ofiar śmiertelnych rocznie, zabitych w trakcie walk (*battle – related deaths*), ale mniej niż 1000 poległych w trakcie całej wojny, *konflikty średniej skali* – co najmniej 25 zabitych rocznie w trakcie walk i powyżej 1000 ofiar w ciągu całego konfliktu, ale mniej niż 1000 zabitych rocznie, oraz *wojny* – rocznie ponad 1000 zabitych w trakcie walk²¹¹.

Kryterium poziomu technologicznego prowadzi do wyróżnienia wojen dwuwymiarowych (tradycyjnych starć zbrojnych rozgrywanych w dwóch wymiarach przestrzennych) oraz trójwymiarowych – z uwzględnieniem wojny powietrznej i jej potencjalnego rozwinięcia w postaci przeniesienia działań wojennych w przestrzeń kosmiczną (traktowany jako czwarty wymiar)²¹².

Ponadto wyróżniono również **wojny postępowe i reakcyjne**. Pierwsze miały na celu likwidację (względnie osłabienie) ustroju społecznego, hamującego rozwój sił wytwórczych, zaś istota wojen reakcyjnych miała się sprowadzać do utrzymania ustroju (chylącego się ku upadkowi) albo do jego umocnienia (przywrócenia). Według opinii autorów, oceniając wojny z punktu widzenia ich postępowości lub reakcyjności, należało zawsze uwzględniać interesy klasy robotniczej na tle specyfiki określonej epoki historycznej²¹³. Za przykład podawali okres 1789–1871 (na zachodzie Europy). W okresie tym miały dominować burżuazyjne wojny postępowe. Burżuazyjno-demokratyczny (pod względem

²¹¹ K. Eck, *A Beginner's Guide to Conflict Data Finding and Using the Right Dataset*, Uppsala Conflict Data Program "UCDP Paper", nr 1, s. 58.

²¹² P. Żurawski vel Grajewski, *Bezpieczeństwo międzynarodowe – wymiar militarny*, Warszawa 2012, s. 52.

²¹³ J. Kaczmarek, Cz. Staciwa, S. Zapolski, *Doktryna...*, op. cit., s. 28.

treści ekonomicznej i klasowej) ruch narodowy w krajach Europy Zachodniej odgrywał (według autorów) historycznie postępową rolę. Bez likwidacji feudalno-absolutystycznych instytucji, bez wyzwolenia uciskanych narodów, nie mogłyby się rozwijać klasa robotnicza i jej postępową walka o socjalizm. Sytuacja zmieniła się w okresie przejścia kapitalizmu w wyższe stadium – imperializm. Świat podzielił się wówczas na grupę wielkich mocarstw uciskających ogromną liczbę krajów. Burżuazja imperialistyczna przekształciła się w siłę reakcyjną, hamującą postęp, stąd żadnych wojen prowadzonych przez państwa imperialistyczne nie uznawano za postępowe.

Z prawnego punktu widzenia wyodrębniano **wojny agresywne i nieagresywne (obronne)**. Zgodnie z definicją przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych agresja to: użycie siły zbrojnej przez państwo przeciwko suwerenności, integralności terytorialnej lub niezawisłości politycznej innego państwa lub w jakiegokolwiek innej postaci sprzecznej z Kartą Narodów Zjednoczonych²¹⁴.

W przedstawionej definicji agresji kładzie się szczególny nacisk na suwerenność i integralność terytorialną państw, zaś za agresora uważa się państwo, które jako pierwsze użyje sił zbrojnych. Zgodnie z tą definicją agresja zachodzi jedynie w stosunkach pomiędzy państwami. Walki wewnętrzne, nawet kiedy przerodzą się w wojnę domową (staną naprzeciw siebie antagonistyczne klasy lub grupy), nie stanowią podstawy do uznania za agresora któreś ze stron (niezależnie od tego, która z nich tę wojnę rozpoczęła). Z narodowego punktu widzenia marksiści wyróżniali też wojny zaborcze i niezaborcze²¹⁵, zastrzegając jednak, że oba typy wojen należy rozpatrywać zawsze na tle konkretnej epoki.

Ponadto **kryterium prawne** umożliwia wydzielenie **wojen legalnych i nielegalnych** (dozwolonych i zabronionych przez prawo międzynarodowe). Te pierwsze to obecnie wojny prowadzone w ramach realizacji prawa do samoobrony oraz przypadki użycia sił zbrojnych w ramach mandatu ONZ. Legalność lub nielegalność wojny nie rozstrzyga o legalności bądź nielegalności sposobu jej prowadzenia, tzn. zastosowanych metod i środków. Postrzeganie prawa wojennego (*ius in bellum*) – np. niestosowanie zakazanych rodzajów broni (m.in. chemicznej, biologicznej), respektowanie neutralności ambulansów, szpitalu, personelu medycznego itp., opieka nad rannymi, poszanowanie praw jeńców wojennych i nie-

²¹⁴ M. Flemming, *Definicja agresji*, Warszawa 1975, s. 7–8.

²¹⁵ B. Chocha, J. Kaczmarek, *Wojna i doktryna...*, op. cit., s. 104–105.

atakowanie ludności cywilnej – nie czyni wojny nielegalnej legalną i odwrotnie: gwałcenie prawa wojennego nie zmienia wojny legalnej w nielegalną.

Szczególnym rodzajem wojny wyróżnianej w ramach tego kryterium jest **wojna totalna (absolutna)**, tzn. wojna prowadzona z pominięciem prawa międzynarodowego, której jedynym „prawem” jest dążenie do zwycięstwa bez względu na zastosowane metody.

Kryterium stopnia zaangażowania supermocarstw – popularne w okresie zimnej wojny – pozwalało wyróżnić:

- wojny wewnętrzne (wewnątrzblokowe) – prowadzone w strefie wpływów danego supermocarstwa z jego jawną lub ukrytą interwencją po jednej ze stron konfliktu (np. grecka wojna domowa 1946–1949, sowiecka interwencja przeciw Węgrom w 1956 roku),
- wojny peryferyjne – toczone poza obszarem systemu sojuszy obu supermocarstw, w tym konflikty między jednym z członków sojuszu a państwem trzecim (np. wojna o Falklandy w 1982 roku),
- regionalne konflikty zbrojne o dużym natężeniu z możliwym udziałem sił supermocarstw (wojna koreańska 1950–1953, wojna wietnamska 1964–1973),
- bezpośredni konflikt supermocarstw – wojna światowa²¹⁶.

Kryterium celów (przyczyn) wybuchu wojen. Przyczyn wybuchu wojen jest niemal tyle, ile samych wojen w historii ludzkości. Ich klasyfikacja także zależy od przyjętych kryteriów.

Ponadto **polemologia wyróżnia trzy poziomy przyczyn wojen**, a mianowicie:

- **strukturalne**, które dotyczą rozwoju gospodarczego danego społeczeństwa oraz uzależnione są od poziomu rozwoju intelektualnego, rozwoju techniki, rozwoju ekonomicznego, rolniczego i przemysłowego, sytuacji demograficznej, uwarunkowań historycznych i geograficznych,
- **koniunkturalne** (polityczne), które odnoszą się do polityki państwa oraz zawieranych sojuszy, aliansów i koalicji,
- **okazjonalne** (bezpośrednie) – zdarzenia, których nie jesteśmy w stanie wcześniej przewidzieć – incydenty i prowokacje²¹⁷.

²¹⁶ Z. Cezarz, E. Stadtmüller, *Problemy polityczne współczesnego świata*, Wrocław 2002, s. 79.

²¹⁷ Z. Cezarz, *Konflikty zbrojne jako problem międzynarodowy*, [w:] E. Cezarz, E. Stadtmüller, *Problemy polityczne współczesnego świata*, Wrocław 2002, s. 80–81.

Założenia polemologiczne dotyczące badań i analizy wojen i konfliktów zbrojnych podkreślają, że przyczyny okazjonalne i koniunkturalne są jednak tylko rezultatem przyczyn strukturalnych. Modyfikacja w tych właśnie sferach jest powodem rodzenia się zachowań agresywnych indywidualnych i zbiorowych, które są przyczyną konfliktów zbrojnych.

Lokalizując w czasie i przestrzeni 71 większych konfliktów zbrojnych toczących się po II wojnie światowej, polemolodzy poszukiwali potwierdzenia geopolitycznej teorii ich powstawania. Konsekwencją badań było wykreowanie przez T. Kęsońa idei *światowych frontów agresywności i ich ogniskowania się*.

Zgodnie z tą koncepcją można wyodrębnić dziewięć frontów agresywności:

- F₁ – front północnoafrykański: między Czarną Afryką Centralną i „białą” wyznającą islam,
- F₂ – front południowoafrykański: między Czarną Afryką Centralną i „białą” Afryką Południową,
- F₃ – front północnoamerykański: oddzielający „białą” Amerykę Północną od Ameryki Środkowej,
- F₄ – front południowoamerykański: przebiegający w złożony sposób przez Amerykę Południową,
- F₅ – front chiński: otaczający Chiny,
- F₆ – front wschodnioazjatycki: od Australii do Japonii, biegnący przez archipelagi i półwyspy Azji Południowo-Wschodniej,
- F₇ – front afroazjatycki: między arabskim światem islamskim a innymi narodami białymi, od Gibraltaru do Indii,
- F₈ – front wschodnioeuropejski: między światem socjalistycznym a kapitalistycznym,
- F₉ – front północnoirlandzki: obejmujący Irlandię Północną²¹⁸.

Proces ogniskowania się konfliktów opiera się na teorii R. Carrére, który twierdzi, że „światowa przemoc polityczna nie rozkłada się przypadkowo na powierzchni globu, ale ma tendencję do ogniskowania się na pewnej liczbie **frontów agresywności** i w ich otoczeniu”. Stanowi to dowód podwójnego dziedzictwa: geografii i historii²¹⁹.

²¹⁸ T. Kęsoń, *Pojęcie konfliktu...*, op. cit., s. 11.

²¹⁹ R. Carrére, *La violence politique mondiale en 1981. Comparaison avec la priode 1968 : 1980*. tudes Polmologigues, 1982, nr 25–26, s. 141, cyt. za A. Gałganek, *Polemologia jako krytyka peace research*, „Studia Nauk Politycznych”, Poznań 1985, s. 111.

Z analizy konfliktów zbrojnych wynika, że w latach osiemdziesiątych rozpoczęło się **ogniskowanie** przemocy politycznej na trzech **frontach agresywności** F_7 , F_8 , F_9 oraz na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych powstał nowy front F_{10} , obejmujący Europę Zachodnią, związany z rozwojem terroryzmu w tej części świata.

W aspekcie celów stawianych sobie przez wojujące strony możemy wyróżnić **wojny konstytutywne** (określające kształt sceny międzynarodowej – jej konstytucję, czyli zestaw występujących na niej państw aktorów) – toczone o przetrwanie w sytuacji, gdy stawką walki jest interes narodowy pierwszorzędnej wagi; w tego typu starciu przynajmniej jedna z przeciwstawnych stron nie uznaje prawa drugiej do istnienia, a także **wojny konfiguracywne**, w których przedmiotem sporu jest terytorium, pozycja międzynarodowa czy inne drugorzędne interesy belligerentów, ale walczące strony nawzajem uznają swoje prawo do istnienia²²⁰.

Poza wskazanym rozróżnieniem ogólnym można wyodrębnić kilka zasadniczych szczegółowych celów/przyczyn wojen. Przedstawiając klasyfikację wojen z punktu widzenia przyczyn ich wszczynania, należy pamiętać, że wojny często wybuchają z kilku powodów jednocześnie, stąd też te same konflikty mogą służyć jako typowe przykłady wojen w kilku kategoriach przyczynowych.

Wyróżnić tutaj możemy:

1. Wojny o niepodległość:
  - wojny w obronie niepodległości państwa zagrożonego podbojem,
  - wojny o odzyskanie/uzyskanie niepodległości.
2. Wojny o terytorium:
  - wojny anihilacyjne, których celem jest unicestwienie zaatakowanego państwa przez jego podbój, inkorporację jego terytorium, a niekiedy także eksterminację jego ludności,
  - wojny aneksyjne – spory o terytoria,
  - podboje kolonialne, które mogą mieć zarówno charakter wojen anihilacyjnych, akcesyjnych, jak i wojen o dominację – narzucenie powolnego sobie rządu, stłumienie powstania w koloniach,

²²⁰ Por.: John Gerard Ruggie, *Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations*, *International Organization*, t. 47, nr 1, s. 162–163.

- wojny o kontrolę nad punktami lub rejonami o znaczeniu strategicznym bez ich formalnej aneksji,
  - wojny o surowce²²¹ – wojny motywowane ekonomicznie.
3. Wojny o pozycję międzynarodową:
- wojny dynastyczne,
  - przystąpienie do wojny w ramach wykonywania zobowiązań sojuszniczych,
  - przystąpienie do wojny w ramach operacji międzynarodowej, np. z mandatu ONZ,
  - wojna interwencyjna dla stłumienia powstania w swojej strefie wpływów lub w jej obronie przed ingerencją z zewnątrz,
  - wojny o wzmocnienie militarnej i gospodarczej pozycji strategicznej wobec państwa trzeciego,
  - wojna o prestiż – o potwierdzenie lub uzyskanie opinii mocarstwa²²².
4. Wojny ideologiczne (toczone dla obrony lub rozprzestrzeniania danej ideologii):
- wojny religijne,
  - wojny ustrojowe – np. absolutyzmu z demokracją,
  - domowe wojny rewolucyjne/kontrrewolucyjne,
  - ekspansjonistyczne wojny rewolucyjne i interwencyjne przeciw rewolucjom,
  - interwencje humanitarne – wojny toczone pod hasłami ochrony zagrożonej ludności cywilnej,
  - wojny o podłożu historycznym toczone między tradycyjnymi wrogami, w których pamięć o wcześniej doznanych krzywdach stanowi silną motywację dla co najmniej jednej z walczących stron.
5. Wojny wywołane poczuciem zagrożenia:
- wojny prewencyjne motywowane politycznie – groźny wzrost potęgi państwa rywala, odbierany jako zagrożenie,
  - wojny wyprzedzające – motywowane militarnie – uderzenie na przygotowującego atak wroga,

²²¹ B.B. Coskun, *Więcej niż wojny o wodę: woda i bezpieczeństwo międzynarodowe, Przegląd NATO*, dostępny w Internecie: www.nato.int (stan na dzień 14.12.2013).

²²² P. Żurawski vel Grajewski, *Bezpieczeństwo międzynarodowe...*, op. cit., s. 57.

- wojny interwencyjne – prowadzone w celu zmiany rządu w zaatakowanym państwie z postrzeganego jako zagrożenie dla własnych interesów na przyjazny,
- wojny odwetowe – prowadzone w celu ukarania sprawców krzywd zadanych danemu państwu,
- wojny stabilizujące sąsiedztwo – operacje wymuszające pacyfikację sytuacji w kraju sąsiadującym, w którym konflikt wojenny lub głęboki kryzys generuje zagrożenie interesów państwa sąsiadującego²²³.

Według myśli polemologicznej współczesne konflikty zbrojne oraz wojny, zarówno wewnętrzne, jak i międzypaństwowe, spełniają cztery funkcje:

1. funkcje ekonomiczne (zysk),
2. funkcje wzmocnienia i konsolidacji władzy wewnętrznej i pozycji zewnętrznej,
3. funkcje zmiany istniejących struktur,
4. funkcje destrukcji demograficzno-ekonomicznej²²⁴.

Można stwierdzić, że wojna jest jedną z form konfliktu zbrojnego, a zarazem pojęcie wojny dotyczy zakresu węższego niż konflikt. Konflikt zbrojny jest istotnym czynnikiem dla wybuchu wojny, ale nie każdy konflikt musi przeobrazić się w wojnę. Nieodzowne jest zatem zidentyfikowanie kryterium, które pozwoli na rozłączenie tych dwóch bliskich sobie definicji.

Ze względu na powód rozpoczęcia wojny wyróżniono **wojny prewencyjne**, podejmowane z zamiarem uprzedzenia uderzenia przeciwnika i zmuszenia do rezygnacji z agresywnych zamiarów lub też do uzyskania dogodnych warunków do dalszego prowadzenia wojny²²⁵.

Ze względu na **zasięg terytorialny i kryterium skali** wyróżniano wojny:

- globalne (na obszarze całego lub prawie całego globu ziemskiego, toczone na wielu kontynentach),
- lokalne (prowadzone na ograniczonym obszarze, toczone przez państwa o niskiej pozycji międzynarodowej, dysponujące niewielkimi siłami zbrojnymi),
- regionalne (uczestniczą największe państwa regionu).

²²³ Ibidem, s. 58–59.

²²⁴ T. Kęsoń, *Pojęcie konfliktu...*, Warszawa 2008, s. 13.

²²⁵ *Mała Encyklopedia Wojskowa ...*, op. cit., t. III, s. 494.

Ze względu na użyty potencjał sił podzielono wojny na: **wojny ograniczone** (nieobejmujące swym zasięgiem wszystkich sił ludzkich i materialnych walczących stron) i **wojny totalne** (każda ze stron podporządkowuje realizacji swych celów wszystkie siły ludzkie, materialne i moralne, jakimi dysponuje). Interesujący podział przedstawił gen. Skibiński, który za podstawę klasyfikacji przyjął podział na wojny ograniczone i nieograniczone. Powołując się na Clausewitz'a, wskazał na zróżnicowane cele wojen, uwzględniając cztery kombinacje:

- wojna sprawiedliwa ograniczona,
- wojna sprawiedliwa nieograniczona,
- wojna niesprawiedliwa ograniczona,
- wojna niesprawiedliwa nieograniczona²²⁶.

Najtrudniej, zdaniem autora, jest znaleźć przykład i wyobrazić sobie prawdopodobieństwo wojny sprawiedliwej ograniczonej. W założeniu miała to być wojna obronna, albowiem tylko taka wojna jest sprawiedliwą. Nie wykluczał jednak możliwości działań zaczepnych, a to mogło już czynić wojnę nieograniczoną. Nadanie wojnie w epoce wojen konwencjonalnych postaci ograniczonej oznaczało przede wszystkim założenie ograniczonego politycznego celu wojny. Niekiedy (z różnych względów) decydowano się z góry na jakieś terytorialne ograniczenia.

Klasycznym przykładem niesprawiedliwej wojny nieograniczonej jest wojna totalna. Wojna totalna często zmierza do zniszczenia nie tylko sił zbrojnych przeciwnika, ale i całego państwa oraz narodu, wszelkimi dostępnymi środkami i metodami. Zwolennicy wojny totalnej nie uznają w jej zakresie żadnych ograniczeń prawnych czy moralnych. Odrzucają układy i konwencje międzynarodowe, które przeszkadzają w osiągnięciu celów politycznych czy gospodarczych²²⁷.

Kolejnym **kryterium jest sposób prowadzenia wojny**. Jest ono samo w sobie wielowymiarowe, ponieważ dla zidentyfikowania sposobu rozgrywania konfliktu można wyodrębnić **kryterium dominującego rodzaju sił zbrojnych** zaangażowanych w operacje militarne, co będzie skutkowało podziałem na wojny lądowe, morskie, powietrzne (wiele konfliktów toczonych jest we wszystkich trzech wymienionych wymiarach jednocześnie), natomiast w zależności od **rodzaju użytej broni** wyróżniano:

²²⁶ F. Skibiński, *Rozważania ...*, op. cit., s. 40–43.

²²⁷ Ludendorff, *Wojna totalna*, Warszawa 1959, s. 19–27.

- wojny konwencjonalne (podczas tego typu wojen strony nie używały broni masowego rażenia),
- wojny atomowe (jądrowe), gdzie decydujące znaczenie ma masowo użyta broń jądrowa i inne środki masowego rażenia (biologiczne, chemiczne).

Wojna konwencjonalna to²²⁸: wojna, podczas której stosuje się konwencjonalne środki walki, bez użycia broni masowego rażenia. W teorii **wojny jądrowej**²²⁹ zakładano, że wynik początkowych wzajemnych uderzeń jądrowych będzie remisowy. Inaczej bowiem wojna zostałaby rozstrzygnięta w tych wstępnych uderzeniach. Co więcej, faza uderzeń jądrowych powinna zakończyć się całkowicie lub przyjąć bardzo nieznaczne rozmiary już we wczesnym stadium wojny i to prawie równocześnie po obu stronach. W innym założeniu przyjmowano, że rozmiary zniszczeń w następstwie uderzeń jądrowych będą po obu stronach na tyle ograniczone, że strony będą zdolne wyposażyć i zaopatrywać siły powietrzne, lądowe i morskie wystarczająco wielkie, aby mogły prowadzić poważne operacje wojenne. Niewiele lepszą perspektywę nakreślił gen. Józef Użycki. Zastanawiając się, czym różniłaby się **wojna konwencjonalna od jądrowej**, pisał: „jedno jest pewne – skutki działań wojennych, prowadzonych z użyciem konwencjonalnej broni nowych generacji, daleko przekraczają zdolności naszej wyobraźni. Przetrawanie biologiczne ludności w takiej wojnie byłoby wielce problematyczne, podobnie jak w wojnie jądrowej. Współczesny konflikt konwencjonalny w Europie miałby bowiem charakter totalny i groziłby totalną zagładą. Przypuszczalnie w obecnych warunkach bardzo szybko przerodziłby się on w wojnę z użyciem broni masowego rażenia, a wówczas sytuacja rozwijałaby się już według ostatniego w historii ludzkości scenariusza. W europejskiej wojnie nie byłoby zapewne żadnego zwycięzcy i żadnego zwycięstwa – nawet pyrrusowego. Bezsens jej prowadzenia jest więc oczywisty”²³⁰.

Przyjęcie **kryterium dominującej strategii lub taktyki walki** prowadzi z kolei do wyodrębnienia:

- wojen regularnych,
- wojen partyzanckich,
- wojen manewrowych,
- wojen pozycyjnych.

²²⁸ J. Użycki, *Wojna konwencjonalna w Europie?*, Warszawa 1989, s. 7–9.

²²⁹ B. Brodie, *Strategia w erze broni raketowej*, Warszawa 1963, s. 145–146.

²³⁰ J. Użycki, *Wojna konwencjonalna...* op. cit., s. 183–184.

Wojna regularna prowadzona jest siłami zawczasu przygotowanymi (wyposażonymi i wyszkolonymi). Ich trzonem są siły zbrojne (wojska regularne).

Wojna partyzancka rozumiana jako rodzaj wojny, w której działania zbrojne jednej z walczących stron mają charakter partyzantki. To wojna prowadzona w specyficznych, wyjątkowo niedogodnych warunkach okupowanego kraju, gdzie podejmujący taką walkę nie posiadają regularnego wojska i zmuszeni są prowadzić działania jedynie dostępną im metodą partyzancką przeciw lepiej zorganizowanemu i uzbrojenemu przeciwnikowi, zwykle bez odpowiedniego przygotowania własnych kadr dowódczych oraz bez gruntownego przeszkolenia wojskowego i uzbrojenia. Działania oddziałów partyzanckich mogą przyjmować różnorodny wymiar (dywersja i sabotaż, uderzenia na garnizony i ważne obiekty, niszczenie sztabów i obiektów tyłowych wojsk, dezorganizowanie okupacyjnego aparatu gospodarczego i administracyjnego, walki i bitwy z siłami przeciwnika wydzielonymi do prowadzenia działań przeciw partyzanckich). Teoria wojny partyzanckiej wypracowana została jeszcze w XIX wieku przez teoretyków europejskich, w tym wielu Polaków (Karola Bogumiła Stolzmana, Henryka Kamieńskiego, Józefa Bema, Ludwika Mierosławskiego)²³¹.

Działania w **wojnie pozycyjnej** opierają się na systemie umocnień polowych lub stałych. Strony walczące przechodzą do wojny pozycyjnej w sytuacji, kiedy wyczerpują się możliwości zaczepne lub zachwiała się ich równowaga. Podczas tego typu wojen istnieją stałe (ustabilizowane) fronty, z silnie rozbudowanymi w głąb pozycjami i rejonami umocnionymi. Taka forma działań wynikała z udziału w wojnie olbrzymich armii, co prowadziło do uformowania się ciągłych i zwartych frontów, masowego zastosowania karabinów maszynowych (ich ogień uniemożliwiał poruszanie się sił żywych na polu walki i zmuszał je do szukania osłony w ziemi). Ten stan rzeczy zmienił się dopiero po wprowadzeniu do wojsk pojazdów opancerzonych (przede wszystkim czołgów). Czołgi umożliwiły odrodzenie się **wojny manewrowej**. Tego typu wojnę wyróżnia brak stałych frontów, gwałtowność zmian położenia, duże tempo działań oraz stosowanie różnych form manewru na rozległych przestrzeniach. Jej najdoskonalszym wyrazem była **teoria wojny błyskawicznej**. Jej doktryna wypracowana

²³¹ K. Stolzman, *Partyzantka czyli wojna dla ludów powstających najwłaściwsza*, Warszawa 1959; H. Kamieński, *Wojna ludowa*, Bendlikon 1866; H. Kamieński, *O prawdach żywotnych narodu polskiego*, Bruksela 1844; J. Bem, *O powstaniu narodowym w Polsce*, Warszawa 1956; L. Mierosławski, *Instrukcja powstańcza*, Warszawa 1958; L. Mierosławski, *Rozbiór krytyczny kampanii 1831 roku i wynikające z niej prawidła dla wojny narodowej*, Paryż 1845.

w Niemczech zakładała osiągnięcie zwycięstwa nad przeciwnikiem w jak najkrótszym czasie. Sukces miało zapewnić zaskoczenie gwałtownym uderzeniem z lądu, powietrza i morza²³². W wyjątkowo krótkim czasie rozbijano znaczne siły przeciwnika na rozległych przestrzeniach. Teoria wojny błyskawicznej odżywała w różnych wersjach po II wojnie światowej (zwłaszcza po uzbrojeniu wojsk w broń jądrową)²³³.

W ramach kryterium sposobu prowadzenia wojny polemologdy amerykańscy wyodrębnili wojny pierwszej, drugiej, trzeciej i czwartej generacji oraz wojny hybrydowe²³⁴.

Wojny pierwszej generacji to wojny nowożytne ery preindustrialnej, toczone przez państwa z użyciem mas umundurowanych żołnierzy, którzy walczyli, wykorzystując taktykę linii strzeleckich i kolumn szturmowych. Charakteryzowały się one stosunkowo niewielką liczebnością zaangażowanych w konflikt armii i taką wielkością obszaru objętego bezpośrednimi działaniami wojennymi. Bitwy (poza oblężeniami) miały krótkotrwały charakter (zwykle jednodniowy) rozstrzygających starć.

Wojny drugiej generacji to konflikty rozgrywane przy użyciu potężnych liczebnie armii, toczone się na wielkich obszarach i prowadzące do wielodniowych, a nawet wielomiesięcznych intensywnych bitew z wyraźną przewagą obrony nad natarciem. Walczące w nich wojska charakteryzowały się znaczną siłą ognia zaporowego. W trakcie trwania tych wojen rozwinięto techniki kamuflażu, fortyfikacje polowe, komunikację radiową i zaawansowane środki rozpoznania.

Wojny trzeciej generacji to wojny manewrowe, w których istnieje połączenie ruchu oraz dużej siły ognia – są one charakterystyczne dla okresu po 1918 roku.

Wojny czwartej generacji to współczesne nam wojny o charakterze asymetrycznym, które cechują się długotrwałością, wykorzystywaniem technik terrorystycznych, zdecentralizowaną, transnarodową lub ponadnarodową bazą konfliktu, skupieniem na cywilach jako celu działań taktycznych, zanikiem podziału na fronty i tyły, brakiem możliwości rozegrania decydującej bitwy i jako szczególna cecha charakterystyczna – obecnością mediów transmitujących

²³² H. von Guderian, *Wspomnienia żołnierza*, Warszawa 1958, s. 24.

²³³ A. Polak, *Kryzys, konflikt...* op. cit., Warszawa 2009, s. 45–47.

²³⁴ Klasyfikacja przyjęta po 1989 roku, nie obejmuje wojen sprzed 1648 roku, tzn. sprzed wykształcenia się systemu westfalskiego.

wojnę na żywo i docierających z tym przekazem do szerokiej opinii publicznej. Stąd też elementem wojny staje się wymyślna strategia oddziaływania medialnego na opinię publiczną stron wojujących. Medialny wymiar wojen czwartej generacji stanowi o ich istocie²³⁵.

Wojny hybrydowe (*hybrid warfare*) to nowoczesne wojny toczone z wykorzystaniem przez strony wojujące wszelkich dostępnych taktyk walki, zarówno regularnych, nieregularnych, jak i cybernetycznych z możliwością zastosowania broni masowego rażenia oraz towarzyszeniem wojny informacyjnej, psychologicznej i propagandowej prowadzonej przy użyciu najnowszych technologii medialnych. Jednak jak dotąd brakuje jednej, uznanej definicji wojny hybrydowej, stąd Nathan Freier z Center for Strategic and International Studies – jeden z twórców tego pojęcia, były pracownik Departamentu Obrony USA – definiuje ją jako opartą na czterech rodzajach walki: tradycyjnym starciu sił regularnych, wojnie partyzanckiej, „katastroficznym terroryzmie” i technikach niszczyielskich, podważających użyteczność przewagi wojskowej sił regularnych²³⁶.

Zgodnie z powyższymi rozważaniami i podziałem na wojny pierwszej, drugiej, trzeciej i czwartej generacji oraz wojny hybrydowe, zasadne jest, że przedstawiona terminologia i klasyfikacja wojen pozwala na wartościowe poznawcze skategoryzowanie tegoż zjawiska oraz jest powszechnie stosowana w nauce.

Zaprezentowany podział wojen i jej kryteria są jedną z wielu możliwych propozycji, wojna jest bowiem wyjątkowo skomplikowanym przejawem ludzkiej aktywności, nieustannie ewoluuje, dynamicznie zmieniając swoje kierunki rozwoju, stąd też poddaje się trudno wyczerpującej analizie i badaniom.

3.2. Wybrane klasyfikacje i teorie przyczyn wojen i konfliktów zbrojnych

Teoretycy wyjaśniający przyczyny wojen podejmują próbę odpowiedzi na pytania, dlaczego wojna zdarza się w jednych, a nie innych okresach, pomiędzy jednymi, a nie innymi państwami oraz jakie są warunki konieczne i wystarczające do jej wybuchu.

²³⁵ Zob.: T. Terriff, A. Karp, R. Karp (red.), *Global Insurgency and the Future of Armed Conflict. Debating fourth-generation warfare*, London–New York: Routledge Taylor & Francis Group 2008, s. 303.

²³⁶ F.G. Hoffman, *Hybrid vs. Compound War. The Janus Choice: Defining Today's Multifaceted Conflict*, Armed Forces Journal, dostępny w Internecie: www.armedforcesjournal.com (stan na dzień: 16.01.2014).

Teorie przyczyn wojen dzieli się według poziomu analizy:

- ➔ poziomu natury ludzkiej – osobowości przywódców – decydentów – indywidualnych jednostek ludzkich i ich psychiki oraz wpływu na decyzje państwowe, zwłaszcza w sytuacjach kryzysowych,
- ➔ poziomu natury systemu politycznego państwa – procedur jego procesu decyzyjnego, mechanizmów organizacyjnych, biurokratycznych i charakteru społeczeństwa,
- ➔ poziomu natury systemu międzynarodowego – główne przyczyny wojen wywodzi się od anarchicznej natury tegoż systemu²³⁷.

Wśród naukowców i badaczy, którzy zajmują się ogółem zagadnień związanych ze stosunkami międzynarodowymi, istnieje jednomyślny i zgodny pogląd, że niejednorodność współczesnego świata, zróżnicowanie, nasilenie, wielopłaszczyznowość kontaktów międzynarodowych w naturalny sposób przyczynia się do powstawania sporów, konfrontacji i sprzeczności. Wszyscy też jednogłośnie interpretują jako patologiczne zjawiska te, które stanowią przeszkodę w budowaniu porządku oraz powodują przeistaczanie się sporów w wojny, które traktowane są jako jedyny środek ich rozstrzygnięcia²³⁸.

Istota współczesnych konfliktów jest bardzo różnorodna i bardzo często uzależniona od szczególnych warunków występujących w danym regionie. Swoistość ta to nie tylko czynniki geograficzne, klimatyczne, terenowe i polityczne, ale również siły i środki, uwarunkowania historyczne, podziały etniczne i kulturowe, stan wykszolenia wojsk, skala akceptacji prowadzenia działań militarnych przez obywateli i wiele innych²³⁹.

Niezmierne znaczenie mają również założenia i zamierzenia, które stawiają sobie uczestnicy konfliktów zbrojnych. Może to być podbicie terytorium lub też osiągnięcie władzy bądź też utrata suwerenności. Źródła i przyczyny konfliktów mogą zawierać się w antagonizmach narodowościowych (nacjonalizmy), kwestiach terytorialnych (granicznych), religijnych (fundamentalizm religijny), gospodarczych bądź też politycznych (wewnętrznych lub globalnych)²⁴⁰.

²³⁷ P. Żurawski vel Grajewski, *Bezpieczeństwo międzynarodowe...*, op. cit., s. 45.

²³⁸ R. Artymiak, *Wojny i konflikty...*, op. cit., s. 41.

²³⁹ S.E. Dworecki, T.J. Kęsoń, M.Z. Kulisz, *Współczesne konflikty zbrojne – aspekt prognostyczny*, AON, Warszawa 1998, s. 60.

²⁴⁰ Ibidem, s. 35.

Na przestrzeni wieków pojawiło się szereg teorii wojny (demograficzna, etyczna, biologiczna, geopolityczna, filozoficzna, ekonomiczna, psychologiczna, ideologiczna czy socjologiczna).

Biologiczna teoria wojen odwołuje się, z jednej strony do gatunkowych cech ujawnianych w postępowaniu jednostki, z drugiej zaś strony do patologicznych (z punktu widzenia gatunku) cech jednostek wywierających wpływ na życie społeczne. Zwolennicy tej teorii zakładają, że człowiek, jako istota żywa, aby zapewnić sobie byt, musi eliminować inne słabsze istoty żywe²⁴¹.

Za prekursora biologicznej teorii wojny uważa się angielskiego filozofa T. Hobbesa. Jego zdaniem wojna jest bezwzględną koniecznością przypisywaną rodzajowi ludzkiemu. W efekcie swych rozważań doszedł on do wniosku, że wszelkie próby wyeliminowania czy nawet ograniczenia wojen nie mają żadnego sensu, bowiem są przeciwne biologicznym prawom rozwoju przyrody, w tym i rodzaju ludzkiego. Zdaniem Hobbesa: „człowiek winien dążyć do pokoju, jak dalece tylko ma nadzieję go osiągnąć, a gdy go osiągnąć nie można, wolno mu szukać wszelkich środków i rzeczy dlań korzystnych w wojnie i ich używać”²⁴².

Ponadto zwolennicy tej teorii – Thomas Hobbes, Johann Gottfried von Herder, John William Draper, William McDougall, Rudolf Steinmetz, William James i Karl Wuele – głosili, że agresja i walka są częścią natury ludzkiej, instynkt walki zaś przyrodzoną cechą ludzi i zwierząt²⁴³.

Amerykański naukowiec i zwolennik teorii biologicznej John William Draper wśród zasadniczych źródeł wojen widział: warunki naturalne, geograficzne, klimatyczne, a przede wszystkim wrodzone cechy biologiczne charakteryzujące gatunek ludzki²⁴⁴. Zwolennicy tej teorii genezę powstania wojen widzieli w cechach biologicznych upodabniających człowieka do innych gatunków żyjących na ziemi. Działania typowo ludzkie zostały w nich utożsamione z czysto biologicznymi objawami instynktu zwierzęcego. Nie uwzględniały faktu, że działalność człowieka jest jakościowo inna niż zwierząt, że jest ona przede wszystkim aktem świadomym. Instynkt walki, który miał zachować człowiek po odległych

²⁴¹ L. Wyszczelski, *Historia myśli...*, op. cit., Warszawa 2000, s. 149-150.

²⁴² T. Hobbes, *Lewiatan...*, op. cit., s. 114.

²⁴³ L. Wyszczelski, *Teorie wojenne i ich twórcy na przestrzeni dziejów. Myśl wojskowa od powstania do końca lat osiemdziesiątych XX wieku*, Warszawa 2009, s. 172-176.

²⁴⁴ L. Wyszczelski, *Historia myśli...*, op. cit., s. 151-153.

przodkach zwierzęcych i praludzkich, jeśli nie zostanie zmuszony poprzez zewnętrzne okoliczności do ujawnienia się, pozostanie w stanie utajonym. Zwolennikom biologicznej teorii wojny zarzuca się przecenianie instynktów, niedocenianie zaś sfery intelektualnej człowieka.

Ponadto wśród zwolenników biologicznej teorii wojny Lech Wyszczelski („Historia myśli, wojskowej”) wymienia:

- Simona Luce’a („The Benefita of War”) – doszukując się analogii pomiędzy prawami przyrody a prawami rozwoju ludzkości, twierdził, że wojna jest przeznaczeniem boskim, stymuluje twórczą działalność narodu i jest jednym z istotniejszych czynników postępu ludzkości.
- Ernsta Augusta Reichenau („Einfluss der Kultur auf Krieg und Kriegsrustugen”) – pisał, że wojna jest zjawiskiem stale towarzyszącym życiu ludzkiemu, zjawiskiem tak wiecznym, jak wieczna jest przyroda i prawa nią rządzące).
- Williama McDougalla („An Introduction to Social Psychology”) – dowodził, że biologiczne cechy zakodowane w świadomości człowieka zmuszają go do stałej walki o przyszłość jego egzystencji, i w taki sposób są naturalnymi czynnikami sprawczymi wojen.
- Rudolfa Steimetza („Die Philosophie des Krieges”) – widział w wojnie nierozłączne zjawisko towarzyszące procesowi powstania człowieka i kształtowania się społeczeństw (w procesie przekształcania się człowieka towarzyszyła mu nierozłącznie agresywność, poprzez którą mógł odnieść zwycięstwo w trudnej walce o dominację w świecie żywym).
- Williama Jamesa („The Moral Equivalent of War”) – podkreślał, że człowiek ma wrodzony instynkt wojowniczości, zaś agresywne zachowanie jest potrzebne (nawet konieczne) dla osiągnięcia pełni ludzkiej postawy²⁴⁵.

Teorią systemową jest z kolei np. teoria Roberta Gilpina. Autor ten twierdzi, że wskutek zróżnicowanego wzrostu poszczególnych państw dochodzi do stanu nierównowagi i kryzysu systemowego. Rozwiązanie kryzysu następuje w wyniku wojny i ekspansji terytorialnej, politycznej lub ekonomicznej. Dochodzi do niej, gdy korzyści ze zmiany przekroczą koszty jej przeprowadze-

²⁴⁵ Ibidem, s. 151–153.

nia. Moment taki zwykle następuje, ponieważ koszty utrzymania *status quo* rosną szybciej niż koszty jego zmiany²⁴⁶.

Inną teorią była **teoria demograficzna**, której fundamenty zostały nakreślone jeszcze przez filozofów starożytnych, takich jak Heraklit z Efezu i Platon. W głoszonych przez nich teoriach dostrzega się pogląd, że nadmierny, niekontrolowany przez państwo przyrost ludności przy jednoczesnym niedoborze w produkcji żywności i innych dóbr nieuchronnie prowadzi do wojen, a w szczególności wojen zaborczych. Platon głosił wręcz, że społeczeństwo świadome takiej sytuacji powinno opowiadać się za regulacją narodzin kontrolowaną przez państwo²⁴⁷. W oparciu o te założenia można stwierdzić, że ideą przewodnią teorii demograficznych jest teza, jakoby czynnik demograficzny (głównie przyrost naturalny i gęstość zaludnienia) był głównym motorem napędowym historii ludzkości.

Z analizy literatury przedmiotu wynika, że za najwybitniejszego przedstawiciela i propagatora teorii demograficznej można uznać Thomasa Roberta Malthusa (1766–1834), angielskiego duchownego, historyka i filozofa. W jego opinii wszelkie wojny wynikają z rozbieżności pomiędzy przyrostem naturalnym a możliwościami zaopatrzenia szybko rozwijającej się ludności w środki niezbędne do życia i rozwoju. Uznawał je za swego rodzaju naturalny regulator liczebności populacji ludzkiej, który sama natura zsyła, aby nie dopuścić do klęski ludzkości. Nie nawoływał on jednak ani nie popierał celowego i świadomego wywoływania wojen²⁴⁸. Bardziej radykalni w poglądach okazali się następcy i zwolennicy Malthusa – Annie Besant (1847–1933) i Charles Bradlaugh (1833–1891). Uważali oni wojnę za czynnik jak najbardziej pozytywny, co więcej, opowiadali się za prowadzeniem wojen wyjątkowo wyniszczających, a także wprowadzeniem kontroli narodzin (czego nie dopuszczał w swojej filozofii Malthus)²⁴⁹.

Wśród licznych teorii wojny popularna była również **teoria przemocy**. Jej zwolennicy utrzymywali, że przemoc zbrojna jest główną siłą napędową rozwoju ludzkości, a walka o panowanie nad innymi państwami wynika z samej istoty państwa.

²⁴⁶ R. Gilpin, *War and Change in World Politics*, New York–Cambridge University Press 1981.

²⁴⁷ F. Ryszka, *Polityka...*, op. cit., s. 156.

²⁴⁸ Ibidem, s. 90.

²⁴⁹ A. Polak, *Wojna...*, s. 65.

Jednym ze zwolenników teorii przemocy był Erich von Ludendorff (1865–1937). Na niej między innymi opiera się stworzona przez Ludendorffa teoria wojny totalnej. W swoich rozważaniach stwierdza, że „polityka to sposób prowadzenia wojny”, której jedynym celem jest fizyczna eliminacja przeciwnika wszelkimi możliwymi metodami i sposobami. Pierwsze miejsce wśród tych metod zajmuje uderzenie w naród przeciwnika, ponieważ on stanowi o sile armii – uderzenie w naród osłabi armię i umożliwi zwycięstwo w wojnie²⁵⁰. Wynika z tego, że zjawiska wojny nie można skrępować żadnym prawem, ponieważ w trakcie walki i tak przestanie ono obowiązywać. Według E. Ludendorffa w trakcie wojny wszystko jest dozwolone, gdyż jedynym celem jest pokonanie przeciwnika.

Teoria przemocy została szczególnie rozwinięta przez Carla Schmitta (1888–1985), niemieckiego politologa, filozofa i teoretyka prawa. Schmitt zgadzał się z clausewitzowską teorią łączącą wojnę i politykę, jednak z jedną zasadniczą różnicą – u C. Clausewitza polityka jest pojęciem naczelnym, między nią a wojną występuje zasada wynikania. U C. Schmitta natomiast pojęcia wojny i polityki podporządkowane są czynnikowi wyższemu – walce, która pojawia się, ilekroć ludzie zaczynają się grupować i kategoryzować według zasady „wróg – sojusznik, czyli wtedy, gdy wyznaczone są już granice polityki”²⁵¹.

W swojej rozprawie „Theories of Partisan Warfare” dokonał podziału wojen na:

- wojny prawne – czyli takie, w których wróg ma status prawny, a wojna prowadzona jest według reguł i zwyczajów obowiązujących w aktach prawa karnego walczących stron; wojna taka kończy się zawarciem traktatu pokojowego, który zawiera zwykle postanowienie o amnestii za przestępstwa popełnione na wojnie, ponieważ usunięta została sytuacja, która je wywołała,
- wojny totalne – w ich trakcie nie stosuje się norm prawnych, ponieważ wróg z góry traktowany jest jako przestępca, którego trzeba zniszczyć (Schmitt nazywa go partyzantem)²⁵².

Bliska teorii przemocy jest **etyczna teoria wojny**. Jej początków należy szukać jeszcze w epokach starożytności i średniowiecza, okresie gloryfikacji orężnej walki między jednostkami, etosu heroizmu, sławy i waleczności, jakie daje

²⁵⁰ Zob.: E. Ludendorff, *Wojna totalna*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1959, s. 19–45.

²⁵¹ F. Ryszka, *Polityka...*, s. 156.

²⁵² Ibidem, s. 173.

zwycięstwo w walce. W następnych okresach historycznych zaczęto nawet traktować wojnę jako czynnik pozytywnie kształtujący takie cechy człowieka, jak: siłę woli, wytrzymałość, koleżeństwo, stanowczość i wytrwałość. Zwolennicy etycznej teorii wojny traktowali to zjawisko jako „przejaw męskości, siły i charakteru, eliminujący z życia ludzi walczących wszelkie niepożądane cechy”²⁵³. Do początków XIX wieku etyczna teoria wojny miała licznych zwolenników, do których L. Wyszczelski zalicza między innymi wspomnianych już Georga Wilhelma Fridricha Hegla oraz Davida Hume’a. Jednak największe zainteresowanie tą teorią przypada na okres przełomu XIX i XX wieku. Wynika to z dążenia do usprawiedliwienia przygotowań do wielkiej wojny, jaka miała wkrótce nadejść. Stąd też nie budzi zdziwienia fakt, że najwięcej zwolenników etyczna teoria wojny znalazła w Niemczech, gdzie przygotowania wojenne były najbardziej intensywne.

Do innych najczęściej spotykanych w literaturze koncepcji na temat powstawania konfliktów zalicza się:

- Teorię ras – której przedstawicielami są Spencer, Chamberlein, Friedrich Nietzsche. Koncepcja ta zakłada, że wojna ma swoje podstawy w dominacji rasowej, gdzie „lepszą” rasę ma przewagę i wiedzę prym nad rasą „gorszą”.
- Teorię socjologiczną – która podkreśla, że wojna ma swój fundament w życiu społecznym jednostek oraz konfliktach i sporach międzyludzkich na tle zróżnicowanych czynników ekonomicznych, religijnych, kulturowych bądź też ideowych.
- Teorię ideologiczną – w której istotą konfliktów zbrojnych jest odmienny zespół przekonań.
- Teorię ekonomiczną – która głosi, że dobra materialne mają być podstawową przyczyną wojny, a sama wojna ma jedynie przyczynić się do zapewnienia materialnych korzyści, tj. wzbogacenia się, pozyskania siły roboczej, rynków zbytu itd.
- Teorię psychologiczną – która scala wojnę z konkurencją, która jest naturalna i przypisana człowiekowi oraz z wrodzoną predyspozycją jednostek do postępowań agresywnych.
- Teorię geopolityczną – która związana jest ze stwierdzonymi przez badaczy polemologii „frontami agresywności”, podkreśla również występo-

²⁵³ L. Wyszczelski, *Historia...*, s.154.

wanie obszarów, które są w szczególności zagrożone wojną i konfliktami zbrojnymi, w których nieuchronna jest rywalizacja o przestrzeń życiową. Regiony te stanowią granice różnych cywilizacji i kultur²⁵⁴.

Rozpatrując wnikliwie źródła i przyczyny wojen i konfliktów zbrojnych, a ponadto zważywszy na stosunki międzynarodowe, można wyszczególnić trzy zasadnicze grupy, a mianowicie:

- ➔ Czynniki ekonomiczne – do których zaliczamy: sytuację gospodarczą, napięcia o charakterze wewnętrznym, konkurencyjność oraz uzależnienia zewnętrzne.
- ➔ Czynniki polityczne – wśród których odnaleźć można: wewnętrzne napięcia społeczne, zróżnicowanie etniczne, świadomość zewnętrznego zagrożenia, oddziaływanie opozycji, a także roszczenia terytorialne.
- ➔ Czynniki ideologiczne – stanowią zespół czynników, które są powiązane z ustrojem państwa, tłem religijnym, historycznym oraz uprzedzeniami rasowymi²⁵⁵.

Źródła i podłoże wojen oraz konfliktów zbrojnych obrazuje rysunek 18.

Rysunek 18. Źródła wojen i konfliktów zbrojnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: R. Artymiak, „Wojny i konflikty w XX wieku”, [w:] R. Borkowski (red.), „Konflikty współczesnego świata”, AGH Uczelniane Wyd. Naukowo-Dydaktyczne, Kraków 2001, s. 42

²⁵⁴ S.E. Dworecki, T.J. Kęsoń, M.Z. Kulisz, *Współczesne konflikty...*, op. cit., s. 26–27.

²⁵⁵ R. Artymiak, *Wojny i konflikty...*, op. cit., s. 42.

Analiza stosunków międzynarodowych, a ogólniej rzecz ujmując: zdarzeń konfliktogennych, które mają miejsce w zakresie ekonomiczno-gospodarczym, religijnym, społeczno-politycznym bądź militarnym, nie jest łatwa. Problem ten cechuje się tym, że jego źródła nie można równoznacznie określić oraz ilościowo zmierzyć. Dokonanie tychże badań jest jednak konieczne w celu sformułowania problemu, a wiąże się z podjęciem konkretnych czynności właściwych dla danej sytuacji.

Do wykonania analizy zjawisk konfliktogennych wykorzystywane są cztery procedury²⁵⁶, są to:

- **Diagnozowanie** – dotyczy rzetelności zbadania zjawiska w danej chwili, w której prowadzona jest analiza. W wyniku eksploracji rozpoznania sprecyzowana jest odpowiedź na pytanie: jak jest?
- **Dozorowanie** – ma zastosowanie w aktualnym nieprzerwanym lub uważnym nadzorowaniu danego procesu. Dostarcza ono dane i wiadomości o każdej modyfikacji zaistniałej w procesie.
- **Genezowanie** – polega na przeprowadzeniu diagnozy sytuacji zjawisk, które miały miejsce zdecydowanie wcześniej, a zarazem zaliczają się do danego procesu lub mogą mieć oddziaływanie na jego istotę oraz rozwój. Może również obejmować tok zdarzeń, które mogą mieć miejsce zarówno w bliższym, jak i dalszym ujęciu czasowym.
- **Prognozowanie** – polega na zdefiniowaniu możliwego postępu procesu, który może mieć miejsce w przyszłości. Jest ono tym bardziej rzetelne i autentyczne, im szerszej płaszczyzny dotyczą wypracowane fakty i wiadomości i im bardziej są precyzyjne.

Wskazane wyżej techniki są ze sobą ściśle powiązane i zmagają do miarodajnej oceny zjawisk, które są kluczowe do podjęcia skutecznych i sprawnych czynności. W chwili odpowiedniego rozpoznania sytuacji łatwiejsze jest podejmowanie stosownych i właściwych do sytuacji decyzji i postanowień.

²⁵⁶ S.E. Dworecki, T.J. Kęsoń, M.Z. Kulisz, *Współczesne konflikty...*, op. cit., s. 15–21.

3.3. Konkluzje

Na podstawie badań można zauważyć, że analiza literatury przedmiotu wskazuje wyraźnie, że zjawisko wojny i konfliktów zbrojnych fascynowało i inspirowało wielu badaczy i teoretyków. Podstawę dla nich stanowiły badania nad ich istotą, genezą, charakterem i znaczeniem w życiu jednostek, społeczeństw, a także państw. Przez wiele stuleci próbowano zidentyfikować i zrozumieć fenomen zjawiska wojny, jednocześnie poszukując środków i metod mogących je wyeliminować. Liczne teorie, koncepcje i podziały pokazują, jak bardzo wojna ewoluowała na przestrzeni dziejów, a także jak wielką rolę odgrywała w życiu człowieka.

Uzyskane wyniki badań jednoznacznie pokazują, że poznanie istoty oraz natury wojen i konfliktów zbrojnych może być twórczo wykorzystywane w różnorodnych aspektach przedsięwzięć i procedur na rzecz bezpieczeństwa oraz obronności państwa.

W treściach tego rozdziału zostały przedstawione zagadnienia konfliktów zbrojnych oraz wojny, a także dokonany został przegląd szczegółowej i zróżnicowanej terminologii tychże zjawisk. Wspólną właściwością zaprezentowanych zagadnień jest uwzględnienie takich komponentów, jak: ich przyczyny, cel, strony konfliktu, formy i sposoby działania. W literaturze przedmiotu spotykamy wiele typologii wojen i konfliktów, których kryteria dotyczą następujących kwestii: kto przeciw komu występuje, fundament konfliktu, rozmiar obszarowy konfliktu, czas trwania, objawy konfliktu, przyczyny, istota działań. Szczegółowo scharakteryzowano również przyczyny konfliktów zbrojnych i wojen, ich podział, typologię oraz teorie, które wyjaśniają etiologię tychże zjawisk w relacji do bardziej ogólnych hipotez dotyczących działania i aktywności człowieka.

W rozdziale zawarto odniesienia do obszaru problemowego, istotnego i nieodzownego dla organizacji, które zajmują się rozwiązywaniem konfliktów. Zjawiska konfliktów i wojny są w dalszym ciągu przedmiotem stanowiącym zainteresowanie ludzi z różnych dyscyplin i specjalności naukowych, którzy ponoszą odpowiedzialność za bezpieczeństwo i obronność państwa.

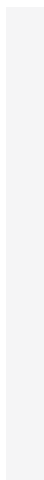
W kontekście przeprowadzonych badań, przedmiotem i obiektem analizy konfliktów jest przewidywanie niebezpieczeństw, a w rezultacie przedstawienie strategii zapobiegania im, rozwiązywania i likwidowania następstw. Pomimo przeprowadzania nieustannych analiz obejmujących wojny oraz

konflikty zbrojne, które miały miejsce w przeszłości, wciąż nie możemy skutecznie działać na rzecz pokoju. Bezpieczeństwo państwa w głównej mierze warunkowane jest przez obecność relacji i zależności międzynarodowych w czterech zasadniczych aspektach: politycznym, społecznym, militarnym i gospodarczym.

Wojna i konflikty zbrojne bez wątpienia są zjawiskami społecznymi, które od wieków stanowią złożony przedmiot zainteresowania oraz refleksji wielu instytucji i ośrodków naukowych, jak i wybitnych naukowców, teoretyków sztuki wojennej, historii wojen, badaczy zajmujących się teorią stosunków międzynarodowych, geopolityką czy polemologią. Wielu myślicieli, począwszy od starożytności, teologów, filozofów, m.in. Platon, Arystoteles i H. Grotius, sporo uwagi poświęciło wojnie, która na przestrzeni dziejów ulegała dynamicznym i licznym przeobrażeniom. Aż do XX i XXI wieku zjawisko wojny i konfliktów zbrojnych nie przestało inspirować przedstawicieli filozofii, historii, socjologii, politologii, stosunków międzynarodowych, czyli niemalże wszystkich nauk społecznych, humanistycznych, ścisłych, w stosowanych zakresach zasadniczych przedmiotów badań własnych dziedzin i dyscyplin naukowych. Natomiast eksperci od prawa międzynarodowego i prawnicy skupiają się na interpretacji zjawiska wojny oraz ustaleniu warunków jej zapobiegania.

Historycy sztuki wojennej oraz wojskowości skupiają się na minionych wojnach, analizując ich przyczyny, przebieg oraz skutki, z czego korzystają współcześni stratedzy i twórcy koncepcji wojennych. Ponadto psychologowie skupiają się na psychologicznych aspektach wojny, a socjologowie interpretują zjawisko wojny jako fenomen społeczny oraz utożsamiają ją jako korelację demograficzne.

Z powyższych konstatacji można wywnioskować, że wojna jest zjawiskiem społecznym, dotyczy człowieka, społeczeństw, a ponadto wieloaspektowość konfliktu zbrojnego, a szczególnie poprzednich konfliktów, powoduje, że nie można analizować go w odizolowaniu od kwestii ekonomicznych, społecznych czy politycznych.

ROZDZIAŁ 4.

PROGNOSTYCZNE KIERUNKI ZMIAN CHARAKTERU WOJEN I KONFLIKTÓW ZBROJNYCH – PODEJŚCIE POLEMOLOGICZNE

4.1. Wymiar przyszłej wojny i konfliktów zbrojnych w ujęciu polemologicznym

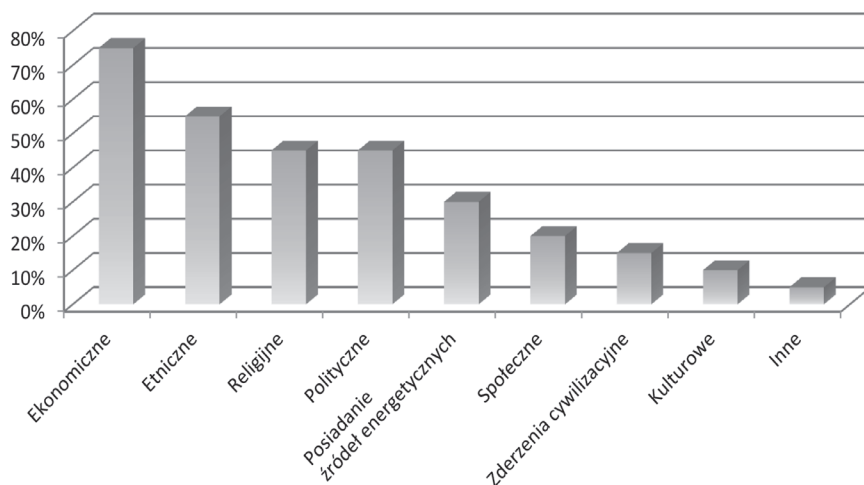
Za współczesne wojny i konflikty zbrojne przyjmuje się te, które rozegrały się po 1990 roku, czyli po rozpadzie dotychczasowego systemu międzynarodowego – walki prowadzone w warunkach nowego ładu międzynarodowego zmienionego środowiska bezpieczeństwa. Obok zmiany ładu międzynarodowego, cezurę współczesności wyznacza też większa zmiana o charakterze cywilizacyjnym. Obie wielkie zmiany wywierają istotny wpływ na charakter środowiska bezpieczeństwa, naturę i hierarchię zagrożeń, w sposób zasadniczy oddziałują na specyfikę wojen i konfliktów.

W charakterystyce współczesnych konfliktów zbrojnych i wojen podkreśla się, że w tym aspekcie nastąpiły istotne, jakościowe zmiany. Przede wszystkim ustały konflikty generowane rywalizacją między dwoma mocarstwami (blokami), konflikty podsycane z zewnątrz. Te nowe konflikty nie stanowiły już takiego zagrożenia dla pokoju w skali globalnej, choć w wielu regionach spowodowały znaczną destabilizację i powstanie nowych ognisk zapalnych. Wśród najistotniejszych ich właściwości najczęściej wymienia się:

- wyraźną dominację konfliktów i wojen o charakterze wewnętrznym, które stopniowo umiędzynarodowiają się i stanowią poważne niebezpieczeństwo nie tylko dla danego państwa oraz jego sąsiadów, ale i całego regionu (Zair/Kongo, obszary b. Jugosławii),
- zaostrzenie się konfliktów i napięć o charakterze etniczno-narodowo-religijnym,
- wzrost zniszczeń wojennych oraz strat wśród ludności cywilnej,
- trudności w pokojowym rozwiązywaniu konfliktów międzynarodowych²⁵⁷.

Współczesne konflikty wewnętrzne charakteryzuje niespotykane dotąd niszczenie i upadek instytucji państwowych, w tym policji i sądownictwa, co prowadzi do atrofii i paraliżu władzy, załamania się porządku prawnego, nasilenia przestępczości, bandytyzmu i chaosu, grabieży majątku narodowego. Straty ludności cywilnej przekraczają 3/4 strat ogólnych²⁵⁸.

Problematyka związana z badaniami przyczyn powstawania konfliktów zbrojnych i wojen, form ich prowadzenia, sposobów rozwiązywania i zapobiegania, towarzyszy człowiekowi na wszystkich etapach rozwoju społeczeństw.

Wykres 1. Pogląd ekspertów na temat najistotniejszych przyczyn współczesnych wojen i konfliktów zbrojnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań

²⁵⁷ E. Cziomer, L. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych...*, op. cit., Wyd. PWN, Warszawa 2006, s. 217.

²⁵⁸ Zob.: *Zapobieganie konfliktom*, SIPRI, Warszawa 2000, s. 28–35.

Kwestia przyczyn współczesnych wojen i konfliktów nurtuje wielu badaczy i naukowców od dawna, dlatego też w przeprowadzonych badaniach zamieszczono następujące pytanie: *Jakie są, Pani/Pana zdaniem, najistotniejsze przyczyny współczesnych wojen i konfliktów zbrojnych?* Respondenci mogli wybrać maksymalnie trzy odpowiedzi, ponadto mogli wskazać własne. Wśród nich najczęściej pojawiały się przyczyny ekonomiczne (75%), etniczne (55%), religijne (45%) oraz polityczne (45%). Rozkład wszystkich odpowiedzi przedstawiony został na wykresie 1.

Specjaliści zajmujący się daną problematyką potwierdzają, że akurat właśnie potencjał ekonomiczny będzie miał najistotniejszy wpływ na współczesne wojny i konflikty zbrojne. Obecnie wiele lokalnych wojen ma źródło w konkurencji ekonomicznej. W Afryce, Azji Środkowej i innych rejonach świata nastął czas tzw. wojen surowcowych. Na dalszy plan zeszły sprawy ideologiczne i polityczne. Stąd też wojny ekonomiczne nie są więc tylko przypadkami z historii, lecz wyzwaniem dla współczesnego, jak i przyszłego świata. Na kolejnym miejscu plasują się przyczyny na tle etnicznym i religijnym. Specjaliści sugerują, że liczne pobudki etniczno-religijne są najistotniejszą przyczyną współczesnych wojen i konfliktów zbrojnych. Kulę ziemską zamieszkuje wiele różnych i licznych narodowości, ras oraz religii. Uwidacznia się w ten sposób bardzo duża rozpiętość etniczno-religijna ludności świata. Następnie eksperci wymienili jako najważniejszą przyczynę uwarunkowania polityczne (45%) oraz posiadanie źródeł energetycznych (30%). Swoje zdanie potwierdzili tym, że owe istotne źródła będą miały szczególny wpływ na eskalację konfliktów, a współczesny światopogląd doprowadzi do jeszcze większej rywalizacji o zasoby surowcowe – ropę czy gaz, a co się z tym wiąże, dominację na arenie międzynarodowej oraz realizację własnych interesów. Ponadto jeden ze specjalistów swoją opinię i wybór uzasadnił w sposób następujący: „Generalnie wystarczyłoby wskazać jedynie przyczyny polityczne, ponieważ jest to tak szeroka kategoria, że zawiera w sobie prawie wszystko. Sadzę, że każdy region świata cechują inne przyczyny. Być może warto zastanowić się nad przyczynami pierwotnymi i wtórnymi, ale wtórne posiadają szerszy kontekst niż pierwotne”²⁵⁹. Ponadto do pozostałych przyczyn eksperci zaliczyli czynniki społeczne (20%), kulturowe (10%) i zderzenia cywilizacyjne (15%), mając na

²⁵⁹ Źródło: badania własne.

uwadze przede wszystkim odmiennosc kultur, religii i ras, a takze wpajanych pewnych wartosci i swiatopogladow. „Wszystkie kultury pragną się modernizować, ale na ogół bez ulegania wpływowi Zachodu, cywilizacje natomiast pozostają w stałym konflikcie, ponieważ cechuje je odmienny system wartości, a granice poszczególnych cywilizacji są konfliktogenne”²⁶⁰. Jeden ze specjalistów zaznaczył odpowiedź „inne”, gdzie podkreślił fakt, że źródeł wszelkich walk należy doszukiwać się w naturze człowieka, w jego cechach biologicznych. Swoją pogląd przedstawił następująco: „Ludzie od urodzenia są wrogo usposobieni do siebie. Niekiedy przybiera to specjalnie na sile i przeradza się w zbrojny konflikt. Sprzyja temu nienawiść między ludźmi, a potęguje dążenie do zdobywania bogactw materialnych, sławy i władzy. Aczkolwiek zarówno natura człowieka, jak i pozostałe przesłanki mogą również przyczyniać się do trwałości pokoju”²⁶¹.

Można dojść do wniosku, że odpowiedzi specjalistów są zgodne z ideą polemologii, według której wyróżnić można trzy istotne przyczyny konfliktów zbrojnych i wojen, a mianowicie: ekonomiczne, które wiążą się ze sprawami gospodarczymi, religijne, które dotyczą również ideologii, a także etniczne.

Pomimo wszechstronnego rozwoju teorii badań wojen i konfliktów zbrojnych w dalszym ciągu, ze względu na złożoność tych zjawisk, nie można jednoznacznie wskazać przyczyn wystarczających czy też koniecznych do ich zaistnienia.

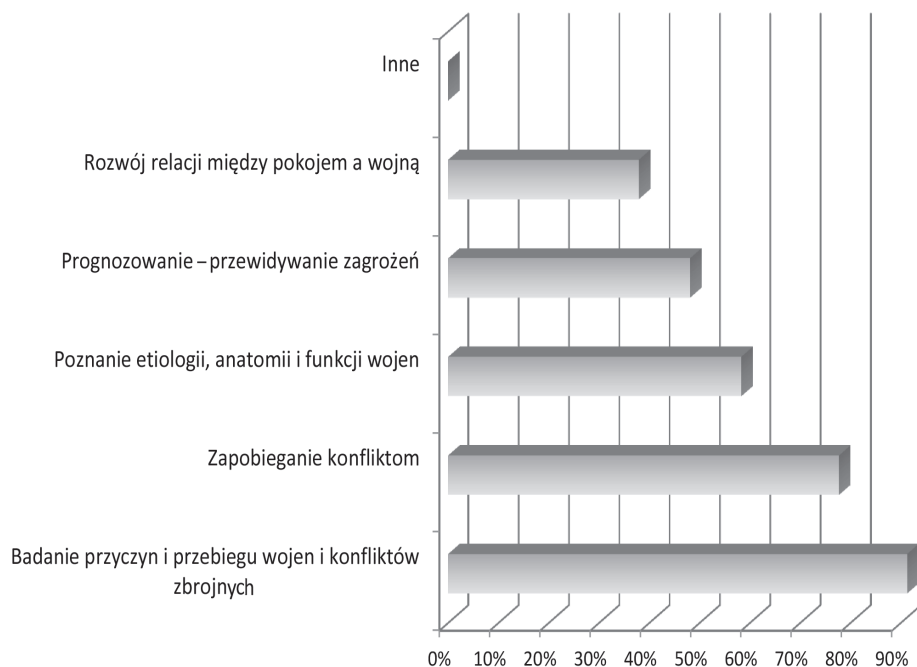
Polemologia jest nauką o wojnie i konfliktach zbrojnych, której celem jest analizowanie ich przeszłości, teraźniejszości i przyszłości, bada ich naturę, eskalację, okresowość, czas trwania czy typologię. W związku z tym zasadna jest możliwość wykorzystania oceny polemologicznej w badaniu współczesnych wojen i konfliktów zbrojnych. Dlatego też w przeprowadzonych badaniach zamieszczono następujące pytanie: *W jakim zakresie, Pani/Pana zdaniem, można wykorzystać ocenę polemologiczną współczesnych wojen i konfliktów zbrojnych?* Respondenci mieli wskazać trzy odpowiedzi. Na tak sformułowane pytanie aż 90% osób ankietowanych odpowiedziało, że ocenę polemologiczną można wykorzystać w zakresie badania przyczyn i przebiegu wojen i konfliktów

²⁶⁰ C. Mojsiewicz, *Amerykańscy uczeni o współczesnych problemach świata*, [w:] *Stosunki międzynarodowe*, W. Malendowski, C. Mojsiewicz (red.), Atla 2, Wrocław 1998, s. 91–100.

²⁶¹ Źródło: badania własne.

zbrojnych, 75% podkreśla, że ocenę polemologiczną można wykorzystać, aby zapobiegać konfliktom zbrojnym, 55% opiniodawców sprecyzowało, że ową oceną można posłużyć się w zakresie poznania etiologii, anatomii i funkcji wojen, 45% badanych wskazało na prognozowanie – przewidywanie zagrożeń, natomiast 35% badanych osób wymieniło rozwój relacji między pokojem a wojną.

Wykres 2. Opinia ekspertów na temat, w jakim zakresie można wykorzystać ocenę polemologiczną współczesnych wojen i konfliktów zbrojnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań

Specjaliści zajmujący się poruszaną problematyką słusznie podkreślają, że ocenę polemologiczną można wykorzystać w zakresie poznania i badania przyczyn wojen i konfliktów zbrojnych, a także ich przebiegu, co powinno uzmysłowić nam, na czym powinniśmy skupić największą uwagę oraz na co profilaktycznie musimy działać, aby nie dopuścić do wybuchu konfliktu zbrojnego. Zarazem analiza przyczyn i przebiegu, a nawet konsekwencji tychże zjawisk może stanowić punkt wyjścia do odkrycia pewnych tendencji, co jednocześnie przyczyni się do wzrostu prawdopodobieństwa przewidywania.

Respondenci właściwie twierdzą, że z badaniem przyczyn i przebiegu wojen oraz konfliktów zbrojnych ściśle wiąże się zapobieganie im. Poznanie i zbadanie samej ich etiologii i anatomii umożliwi w większej mierze prognozę i przewidywanie miejsca przyszłych zagrożeń i dzięki temu pozwoli im zapobiegać. Specjaliści również podkreślają, że ocena polemologiczna determinuje szacowanie rozwoju relacji między pokojem a wojną.

Przeniknięcie przyszłości od zawsze było zajęciem wielu wybitnych uczonych i filozofów. Prognozowanie, przewidywanie charakteru przyszłych wojen wpisane jest w dzisiejsze koncepcje strategiczne, planowanie wojenne, doktryny wojenne i wojskowe. Warto również podkreślić fakt, że przyszłość wojen, a w zasadzie przyszłe wojny, stały się jednym z najważniejszych przedmiotów refleksji licznych teoretyków i praktyków sztuki wojennej dopiero w XIX wieku. Wtedy to zmiany o charakterze cywilizacyjnym, będące następstwem rewolucji przemysłowej, objęły też sferę wojskową. Zważywszy na skalę i tempo wprowadzenia nowego uzbrojenia i wyposażenia oraz rozbudowę armii masowych, musiał zmieniać się też charakter wojen. Kolejne wojny odtąd niekoniecznie musiały – tak jak to było dotychczas – przypominać poprzednich²⁶².

W oparciu o prognozy dotyczące przyszłej wojny budowało się strategie, doktryny wojenne, systemy wojskowe. Spośród wielu autorów, którzy pisali w ówczesnym okresie na temat przyszłej wojny, wymienić można Alfreda von Schlieffena, Friedricha von Bernhardiego oraz Jana Gottlieba Blocha. A. Schlieffen zasługuje na szczególną uwagę jako ten, który miał ogromny wpływ na przygotowanie Niemiec do I wojny światowej, jako autor planu wojny, a w zasadzie jej początkowego etapu. F. von Bernhardt jako jeden z pierwszych teoretyków wskazywał na to, by w prognozach nie trzymać się ściśle świeżo nabytych w ostatnich wojnach doświadczeń, aby bardziej za podstawę przyjmować ogólne prawa i prawidłowości wojny. Natomiast autorem jednej z najtrafniejszych prognoz okazał się polski ekonomista, warszawski bankier, J.G. Bloch. W swoim obszernym dziele „Przyszła wojna pod względem technicznym, ekonomicznym i politycznym” pisał, że będzie to wojna niepodobna do dawniejszych, trwać będzie wiele lat, przekształci się w wojnę na skalę europejską z udziałem wszystkich większych państw kon-

²⁶² B. Balcerowicz, *O pokoju, o wojnie...*, op. cit., Warszawa 2013, s. 187.

tymentu, a jej skutki odbiją się bardzo mocno na ustroju politycznym naszej części świata²⁶³.

W przeszłości pojawiało się wiele teorii i teoretyków piszących o przyszłej wojnie. Wśród nich obok znakomitych Brytyjczyków (m.in. Johna Fullera, Basila Henry'ego Liddel Harta), Niemców (m.in. Hansa von Seeckta, Ericha von Ludendorffa) i Francuzów, znalazło się dwóch Polaków – Władysław Sikorski i Stefan Mossor. S. Mossor uważał, że „rozstrzygnięcie w przyszłej wojnie nastąpi w wyniku starcia dwóch głównych sił zbrojnych państwa. Główną ich siłą będzie stanowić piechota, kawaleria, artyleria, wspierane przez nowoczesne rodzaje i środki broni”²⁶⁴.

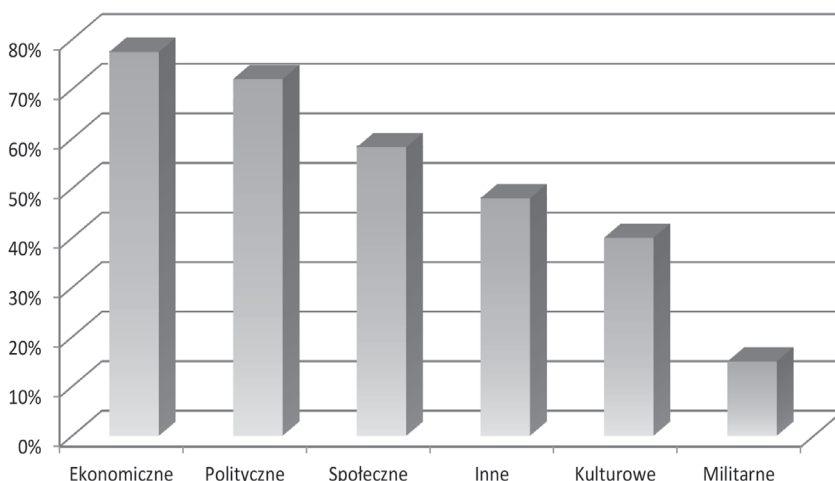
Obecnie dostrzega się powstawanie wielu opracowań i koncepcji traktujących o tematyce przyszłych wojen, konfliktów zbrojnych. Warto mieć na uwadze, że wszystkie te prace – bez względu na odmienny, indywidualny sposób podejścia do tematu – zmierzają w zasadzie do jednego i konkretnego celu: ich autorzy, na podstawie analizy wydarzeń zaszłych na skutek wszelkiego przygotowania i rozegrania minionej wojny, a w szczególności wielkich zwycięstw i klęsk, poszukują wskazówek i przesłanek, które pozwolą na optymalne przygotowanie się do następnej wojny i jej rozegrania.

Prognozując przewidywany wymiar i obraz przyszłej wojny, warto również skupić się na ewentualnych jej przyczynach. W przeprowadzonych badaniach zamieszczono następujące pytanie: *Jakie czynniki, Pani/Pana zdaniem, będą najczęstszą przyczyną przyszłych wojen i konfliktów zbrojnych?* Opiniodawcy mogli wybrać maksymalnie trzy odpowiedzi. Wśród nich najczęściej pojawiały się czynniki ekonomiczne (75%), polityczne (70%) oraz społeczne (55%), a także „inne” (45%), w których respondenci jako przykład najczęściej wskazywali cywilizacyjne oraz religijne. Rozkład wszystkich odpowiedzi przedstawiony został na wykresie 3. Taki podział odpowiedzi może świadczyć o przeświadczeniu ekspertów, że w obecnym, jak i w przyszłym świecie ekonomia oraz polityka będą odgrywać istotną rolę. Ponadto zmniejszenie roli wyznaczników militarnych prowadzi do minimalizacji wagi potęgi wojskowej państw. Ekspansja uwarunkowań ekonomicznych może przyczynić się do tego, że konflikty zbrojne oraz

²⁶³ Ibidem, s. 188.

²⁶⁴ T. Urbańczyk, *Polska myśl wojskowa i doktryna wojenna na łamach „Bellony” w latach 1918–1939*, [w:] A. Panikowicz (red.), *Wojna i polityka. Studia nad historią XX wieku*, Kraków 1994, s. 38.

wojny, które mogą mieć miejsce w przyszłości, będą rozwiązywane innymi metodami niż odbywa się to dotychczas. Przyszłe wojny i konflikty zbrojne, zgodnie ze wskazaniami ekspertów, będą uwarunkowane czynnikami ekonomicznymi, politycznymi, społecznymi, kulturowymi oraz militarnymi.

Wykres 3. Opinia ekspertów na temat, jakie czynniki będą najczęstszą przyczyną przyszłych wojen i konfliktów zbrojnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań

Odnosząc się do wyników badań, należy zauważyć tendencję, że XXI wiek obfituje w globalne wyzwania. Równolegle pojawiają się nowe zagrożenia dla bezpieczeństwa, w tym zwłaszcza dla międzynarodowego. Ich źródła i przyczyny należy doszukiwać się zarówno w reaktywacji regionalnych nacjonalizmów (i uwidocznieniu się ruchów separatystycznych)²⁶⁵, jak i walce o realizację celów polityczno-religijnych na poziomie międzynarodowym (organizacje terrorystyczne). Dla utrzymania porządku pokojowego istotne znaczenie ma utrzymanie się wielu nierozwiązanych sporów i konfliktów. Jednym z kluczowych czynników, które cechują ten nowy okres, jest duża liczba konfliktów wewnętrznych. Mają one naturę tzw. wojen wspólnotowych, a ich głównym powodem są

²⁶⁵ Por.: A. Bujak, *Możliwe kierunki zmian w reagowaniu kryzysowym*, cz. I, Zeszyty Naukowe WSOWLąd 2005, nr 2 (136), s. 85–86; Z. Ścibiorek, J. Zieliński, *Uwarunkowania operacji militarnych wojsk lądowych na obszarze kraju*, „Myśl Wojskowa” 1999, nr 3, s. 19.

przede wszystkim uwarunkowania etniczne bądź kulturowo-religijne. Stosunkowo długi czas ich prowadzenia może przyczynić się do osłabienia struktur państwowych. Brak takiego systemu administracyjnego ma istotny wpływ na pojawianie się państw upadłych, w których mogą wzrastać podmioty pozapaństwowe, będące kwintesencją współczesnych zagrożeń²⁶⁶.

Wraz z rozwojem cywilizacyjnym i intensyfikacją wartości innowacyjnych, niematerialnych zasobów, uwidaczniały się inne obiekty konfliktu. Już nie tylko materialne bogactwo, panowanie lub władza były powodem lub celem, dla którego ludzie, plemiona i narody ze sobą rywalizowały bądź walczyły. Tak jak ulegają zmianie źródła i przyczyny współzawodnictwa i walki, tak również zmieniają się jej symptomy i charakter. Początki wojny i konfliktów między państwami przybierały przede wszystkim rodzaj fizycznej potyczki sił, w której narzędziem była liczba sił zbrojnych, zorganizowanie taktyczne i strategiczne dowódców oraz warunki prowadzonego starcia.

Wraz z upływem czasu i rozwojem postępu technologicznego wzrasta różnorodność dostępnych środków konfliktu. Coraz większą rolę odgrywać będą innowacyjne technologicznie środki walki, inteligentna broń, która umożliwi realizowanie precyzyjnych uderzeń niemalże bez strat własnych, a ze znacznymi stratami dla przeciwnika.

Podczas analizy i prognoz przyczyn przyszłych wojen i konfliktów zbrojnych nie sposób nie brać pod uwagę aspektu terroryzmu (a nawet cyberterroryzmu), który zostanie szerzej opisany w dalszej części rozdziału. W tym momencie wskazane jest wspomnieć o metodach stosowanych przez terrorystów, które nieprawidłowo zinterpretowane przez służby specjalne lub siły zbrojne poszczególnych państw mogą stać się podstawą do podjęcia działań zbrojnych. Do nich należy zaliczyć: ataki hakerskie na serwery organizacji wojskowych, politycznych, rządowych, automatyczne systemy dowodzenia czy systemy sterowania ruchem.

Podsumowując tę część wniosków, można stwierdzić krótką „perspektywę” przyszłości, a mianowicie, sytuacja międzynarodowa w pierwszych trzech dekadach XXI wieku nie powinna zbytnio różnić się od panującej obecnie. Polityka USA i Rosji nadal będzie realizować swój plan militarnej dominacji. Ponadto kraje wysokorozwinięte będą dążyć do pokojowych metod rozwiązywania konfliktów zbrojnych, nie będą zarazem brać bezpośredniego udziału w wojnach.

²⁶⁶ M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru transatlantyckiego*, Warszawa 2007, s. 117.

Te działania podyktowane są głównie chęcią utrzymania gospodarki światowej w aktualnym liberalnym stanie. Europa natomiast skupi się na polityce wewnątrzpaństwowej Unii Europejskiej, na własnych problemach związanych z zagrożeniem terroryzmem oraz kryzysem migracyjnym, inwestując prawdopodobnie więcej w systemy gospodarcze i ekonomiczne aniżeli w zbrojenia.

Pośrodku XXI wieku przewidywane jest rozpoczęcie rewolucji militarnej, która będzie bezpośrednio dotyczyć środowiska naturalnego, a w zasadzie jego degradacji, którą wywoła człowiek, doprowadzając do wyczerpywania się surowców energetycznych i naturalnych. W związku z tym kraje wysokorozwinięte, aby zapewnić dobrobyt swoim obywatelom, będą stosowały nie tylko ekonomiczne przesłanki, ale także militarne. Można wywnioskować, że rozpocznie się swoista walka o przetrwanie ludności. W trudnej i zarazem niekorzystnej sytuacji znajdują się kraje słabo rozwinięte oraz Chiny – z racji dużego wzrostu populacji.

Wizja ostatnich dekad rozpoczętego stulecia może być nawet gorsza aniżeli ukazana w poprzednim akapicie. Prognozować można nawet, że ziści się teoria dotycząca przeludnienia pewnych regionów naszego globu. Jeżeli ten problem sięgnie za daleko, wtedy trudno będzie zadbać o równowagę na świecie, mogą, niestety, pojawiać się licznie wybuchające wojny, generowane przez czynniki ekonomiczne, polityczne, społeczne, kulturowe, religijne czy etniczne. Niewykluczone, że z użyciem broni jądrowej.

Podczas przewidywań i prognoz warto przeanalizować termin „nowa wojna”, mający służyć do zdefiniowania nowego typu przemocy, a ponadto określenia konfliktów charakterystycznych dla przełomu XX i XXI wieku. To wojny opisywane jako wysoce „sprywatyzowane”, „nieformalne” czy – bardziej generalnie – „postmodernistyczne”. Ze względu zaś na rodzaj stosowanej przemocy (poziom bezprawia i okrucieństwa) znacznej części z nich nadaje się miano „zdegenerowanych”. „Nowe wojny”, jako pojęcie ogólne, mieści w sobie „wojny wewnętrzne” lub „cywilne”, „konflikty niskiej intensywności”²⁶⁷.

„Nowe wojny” to zarówno skutek nowego ładu, jak i globalizacji. Jak słusznie zauważa B. Balcerowicz, globalizacja wywiera dwojaki wpływ na ład międzynarodowy, po pierwsze rodzi dwa krańcowo różne procesy: **integrację i fragmentaryzację**. Ten drugi jest wyraźnie konfliktogennym²⁶⁸.

²⁶⁷ Ch.H. Gray, *Post-Modern War: The New Politics of Conflicts*, London – New York 1997.

²⁶⁸ B. Balcerowicz, *O pokoju, o wojnie...* op. cit., s. 111.

W dobie globalizacji, wskutek łatwości przepływu różnorodnych informacji, następuje gwałtowny wzrost samoświadomości ludzi i narodów. Wywołuje on nie tylko chęć współpracy i integrowania się, ale także wzrost poczucia odrębności kulturowej, językowej, narodowościowej, etnicznej. To z kolei rodzi (zrozumiałe) ambicje do samostanowienia. I tu dochodzimy do fundamentalnej sprzeczności: prawa do samostanowienia narodów i prawa do zachowania całości (integralności) państw już istniejących. Ta sprzeczność – jak uczy historia – nieczęsto bywała rozwiązywana tylko drogą pokojową, bez użycia (bądź groźby użycia) siły. Aspiracje do samostanowienia wyraża obecnie trudna do jednoznacznego wyrażenia liczba ludów i narodów.

Wpływ globalizacji jako intensyfikacji światowych powiązań – politycznych, ekonomicznych, kulturalnych, militarnych itd. – jest już widoczny w wielu toczących się wojnach, jakkolwiek te występują w obszarach mniej temu procesowi podlegających. Wojnom towarzyszą coraz liczniej reporterzy; towarzyszy im aktywność licznych agencji niepaństwowych, organizacji międzynarodowych. Współczesne wojny „globalizują” się ponadto przez wielonarodowe grupy obserwatorów, wojskowe wielonarodowe kontyngenty pokojowe. Jak w soczewce odbija się w nich inny, nowy podział świata. W wojnach tych zderzają się przedstawiciele: **klasy globalnej** – mówiących po angielsku, używających faksów, poczty elektronicznej; korzystających z telewizji satelitarnej; posługujących się kartami kredytowymi (dolarami), swobodnie podróżujących po świecie, i **klasy aglobalnej**, wyłączonej z procesów globalizacji – pozbawionej możliwości korzystania z wielu tych udogodnień, żyjących z tego, co zdołają sprzedać lub zamienić bądź z pomocy humanitarnej.

Czynnikiem, który wyraźnie odróżnia nowe wojny od starych, jest nowa zglobalizowana ekonomia wojenna, sposób finansowania stron walczących. Ekonomia wojen XIX i XX wieku była silnie scentralizowana. Ekonomia wojen nowych – na odwrót – jest zdecentralizowana, silnie uzależniona od zasobów z zewnątrz. Swoistą normą bywa „samofinansowanie” jednostek walczących, które dokonuje się przez rabunki, handel czarnorynkowy, organizowaną „na własną rękę” pomoc z zewnątrz. Pomoc udzielana stronom walczącym z zewnątrz nie jest w historii wojen (też historii najnowszej) niczym nieznanym. Dotychczas jednak wsparcie z zewnątrz było motywowane raczej geostrategią, aniżeli ideologią, przynależnością etniczną czy religijną. W nowych wojnach nie państwa jawią się głównym źródłem zasilania z zewnątrz. Ogromną rolę odgrywa tu dia-

spora, uchodźcy, zideologizowane organizacje międzynarodowe. Ekonomia nowych wojen opiera się na niezwykle różnorodnych formach pozyskiwania zasobów – od „podatków” nakładanych na organizacje międzynarodowe po handel narkotykami.

Analizując przypuszczalną formę przyszłej wojny, nieodzowne jest wskazanie właściwości i atrybutów, które wywierają wpływ na jej przemiany. W związku z tym podczas przeprowadzonych badań respondentom zadano pytanie: *Jakie, Pani/Pana zdaniem, czynniki i determinanty będą miały największy wpływ na wymiar przyszłej wojny i konfliktów zbrojnych?* Na tak sformułowane pytanie otwarte, wśród wymienianych aspektów mających wpływ na wymiar przyszłej wojny, specjaliści najczęściej wskazywali na rozwój nowych technologii wraz z profesjonalizacją armii, siłę i przepływ informacji, zasoby materiałowe, powstawanie nowych ideologii, czynniki religijne (fanatyzm religijny), walkę o surowce, pomoc i nakłady finansowe.

Wizje i przewidywania, a także prognostyczne kierunki, które dotyczą przyszłych wojen, są podstawą głównego obszaru zainteresowań i badań myślicieli i strategów. Owe prognozy są jednak obarczone wieloma niedoskonałościami, błędami różnego rodzaju, z elementarnymi włącznie. Błędem najbardziej widocznym jest skłonność do projektowania przyszłości jako ciągu linearnie dokonujących się zmian. Najbardziej niebezpieczną zaś może okazać się skłonność do stosowania uproszczonego determinizmu, do absolutyzacji postępu technologicznego.

Groźny może okazać się militarno-wojenny populizm z jego futurystyk, ekspozycją wojen wirtualnych, fascynacją możliwą skutecznością przyszłych systemów walki (niszczenia). Przyszłe wojny już się rozpoczęły. Ich pewne cechy można zauważyć w kilku ostatnio występujących konfliktach zbrojnych. W terminologii militarnej na dobre już zagościły nowe terminy opisujące wojny przyszłości, takie jak: wojna informacyjna, wojna cybernetyczna, wojna wirtualna bądź wojna asymetryczna²⁶⁹.

Na podstawie przeprowadzonych badań można wywnioskować, że wraz z generalną zmianą cywilizacyjną (która dąży do cywilizacji informacyjnej), wraz z procesami globalizacyjnymi zmianie ulegają charakterystyki paradygmatu wojny. Zmienia się clausewitzowski paradygmat zwycięstwa

²⁶⁹ B. Balcerowicz, *Konflikty zbrojne i wojny...*, op. cit., s. 133.

- zwycięstwa przez zniszczenie²⁷⁰. Coraz doskonalsza technika pozwala na superprecyzyjne uderzanie w starannie wybrane cele, których selektywne unieszkodliwianie ma prowadzić do złamania woli i podporządkowania sobie przeciwnika. Wojna staje się w ten sposób jakby bardziej (choć nie przestrzennie) ograniczona²⁷¹. Ograniczanie zniszczeń i minimalizacja strat własnych oraz przeciwnika urastają - w strategiach najbardziej rozwiniętych państw - do rangi zasady.

Innym czynnikiem jest informacja. Środowisko informacyjne oparte jest na wszechobecności, szybkości oraz licznych współzależnościach, wpływ pozyskiwania i przepływu informacji jest wyzwaniem dla zrozumienia przyszłej wojny. Aczkolwiek należy zauważyć, że środowisko informacyjne niesie ze sobą wiele zagrożeń, a mianowicie mylenia rzeczywistości z fikcją, prawdy z kłamstwem, a także pojawienia się wojen informacyjnych.

W obecnym, jak i przyszłym świecie siła informacji wraz z jej poszczególnymi formami powoduje wzrost znaczenia roli państw, które są w posiadaniu danych informacji. Dotyczy to głównie dominacji i pozycji lidera na arenie międzynarodowej w przypadku zastosowania informacji przeciwko innym podmiotom, a tym samym zrealizowania własnych celów strategicznych.

O wojnie informacyjnej można mówić wówczas, kiedy chce się wskazać na relatywnie nowy obszar starcia stron konfliktu w działaniach lądowych, morskich czy powietrznych, aczkolwiek w erze informatyzacji „obszar” ten w dobie współczesnego świata wymaga szczególnego potraktowania²⁷².

Walkę informacyjną można sformułować jako skoordynowaną formę przemocy, działalność zewnętrzną państwa, która prowadzi do zrealizowania określonych celów politycznych, skierowaną na destrukcję lub transformację systemów informacyjnego komunikowania przeciwnika lub przepływających przez nie danych oraz zabezpieczenie własnych systemów informacyjnych przed podobnym działaniem nieprzyjaciela²⁷³.

²⁷⁰ W. Clark, *Bitwy coraz bardziej złożone*, „Rzeczypospolita” 285/XII 2000 r.

²⁷¹ Por.: J. Świniarski, M. Wiatr, *Koncepcje strategiczno-operacyjne*, „Myśl Wojskowa” 4/1998.

²⁷² T. Kęsoń, *Pojęcie konfliktu...*, op. cit., s. 12, dostępny w Internecie: www.osrodekbadania.waw.pl (stan na dzień: 18.07.2014).

²⁷³ T. Jemioło, P. Sienkiewicz (red.), *Zagrożenia dla bezpieczeństwa informacyjnego państwa (Identyfikacja, analiza zagrożeń i ryzyka)*, t. I, raport z badań, Warszawa 2004, s. 74-75.

Współcześnie wojnę informacyjną łączy się z wojną cybernetyczną, używając niekiedy obu tych terminów zamiennie. Jednak są to kategorie bliskoznaczne, ale nie równoznaczne i w żaden sposób nie należy mylić tychże zjawisk. Wojna, a ogólniej rzecz ujmując: walka, toczy się w jeszcze jednej przestrzeni, w cyberprzestrzeni. Cyberprzestrzeń definiowana jest jako całość powiązań w sektorze ludzkiej działalności z udziałem technologii informatycznego komunikowania. Jest bytem wirtualnym, pozbawionym parametrów geograficznych, nieograniczonym i niemierzalnym. Jego ramy i granice wyznacza poziom aktualnego rozwoju techniki informatycznej i stopień sieciowania świata²⁷⁴. Cyberprzestrzeń jest zjawiskiem stworzonym przez człowieka, jest jednak płynna i trudna do konkretnego sformułowania. Dlatego, biorąc pod uwagę powyższe spostrzeżenia, należy posługiwać się definicją cyberkonfliktu – zjawiskiem różnym od cyberwojny, które ma przybliżyć jej zrozumienie.

Cyberkonflikt, czyli konflikt cybernetyczny (*cybered conflict*), zdefiniowany został jako konflikt angażujący zróżnicowane systemy ludzi, rzeczy, procesów i postrzegania, które stosowane są z sieciami komputerowymi, choć nie zawsze są całkowicie skomputeryzowane. Konfliktem cybernetycznym będzie zatem każdy konflikt, w którym sukces lub porażka są dla większości jego uczestników zależne od czynności prowadzonych w sieciach komputerowych. Dlatego, jak długo Internet pozostanie na tyle otwarty, jak jest obecnie, konflikty prowadzone na jakiegokolwiek płaszczyźnie będą podlegały „cybernetyzacji”. Wynika to z faktu, że obecnie prawie każdy przejaw ludzkiej działalności dotyczy w jakimś stopniu działalności sieci cyfrowych²⁷⁵.

Można również dokonać swoistego podziału cyberkonfliktów na trzy grupy:

- **aktywizm** – niedestrukcyjna czynność, w ramach której Internet służy wsparciu prowadzonej kampanii,
- **haktywizm** – kombinacja aktywizmu i działań przestępczych; wykorzystuje on metody hakerskie przeciwko konkretnym celom w Internecie, aby zaburzyć ich działanie, nie powodując przy tym znaczących strat; działalność ta ma na celu nie tyle destrukcję zasobów przeciwnika, ale przede wszystkim kładzie nacisk na daną kwestię,

²⁷⁴ Definicja A. Bógdał-Brzezińskiej i M. Gawryckiego, [w:] *Cyberterroryzm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie*, Warszawa 2003, s. 338.

²⁷⁵ D. Verton, B. Ice, *Niewidzialna groźba cyberterroryzmu*, Helion, Warszawa 2004, s. 76.

- **cyberterroryzm** – politycznie motywowany atak lub groźba ataku na komputery, sieci bądź systemy informacyjne w celu zniszczenia infrastruktury oraz zastraszenia lub wymuszenia na rządzie i ludziach realizacji daleko idących politycznych i społecznych czynności; jest to również zastosowanie Internetu do komunikowania się, propagandy i dezinformacji przez organizacje terrorystyczne²⁷⁶.

Analizując problemy związane z nowym polem i środkami walki oraz wyłonieniem się nowej formy konfliktów, jaką jest wojna cybernetyczna we wszystkich swoich postaciach, warto podsumować najważniejsze zmiany, jakie przynosi ona dla bezpieczeństwa współczesnych państw oraz doktryn militarnych rządzących współczesnym bezpieczeństwem²⁷⁷:

- Uwidacznia się zmiana w postrzeganiu pola walki – cyberwojna jest znacznie mniej związana z geograficznymi wyznacznikami pola walki, znacznie bardziej zaś z architekturą cyberprzestrzeni.
- Cyberwojna zmienia swoistą istotę ataku – a mianowicie w przeciwieństwie do wcześniejszych wojen i konfliktów cyberwojna nie musi oznaczać fizycznej destrukcji przeciwnika, a jedynie uderzenie w krytyczne punkty jego struktury informacyjnej i komunikacyjnej.
- Na polu strategicznym cyberwojna może przyczynić się do realizacji zasady strategicznej centralizacji i taktycznej decentralizacji; zalew informacją i dezinformacją w trakcie konfliktu w cyberprzestrzeni, przy jednoczesnym uwzględnieniu tempa, w jakim podejmowane są działania w przestrzeni cyfrowej, może sprawić, że hierarchiczne dowodzenie okaże się niemożliwe: podejmowanie decyzji co do każdej kwestii taktycznej, która jest problemem na polu walki, przez instytucje szczebla centralnego, będzie niemożliwe w czasie dostępnym na podjęcie takiej decyzji. Cyberwojna stanie się przyczyną do dalszego usamodzielniania jednostek wojskowych prowadzących poszczególne akcje bojowe w cyberprzestrzeni. Zjawisko to związane jest z modyfikacją struktur hierarchicznych w struktury sieciowe, gdzie procesy dowodzenia i kontroli muszą ustępować miejsca procesom konsultacji i koordynacji, będącym podstawowym budulcem organizacji sieciowych.

²⁷⁶ Zob.: K. Liedel, *Zarządzanie informacją w walce z terroryzmem*, Warszawa 2010, s. 23–24.

²⁷⁷ J. Arquilla, D. Ronfeldt, *Cyberwar is coming!*, [w:] *In Athena's Camp: Preparing for conflict in the information age*, RAND Corporation 1993, <http://www.rand.org>.

Cyberwojna, a raczej pojawienie się takiej formy konfliktu, ma zarówno swoje dobre, jak i złe strony. Z jednej strony konflikt między państwami, czy też między podmiotami niepaństwowymi a państwami, nie musi pociągać za sobą ofiar w ludziach. Z drugiej zaś, przedmiotem ataku nie są poprzedzone ruchami wielkich mas wojska ani też manewry z użyciem różnych rodzajów sił zbrojnych. Zaskoczenie stanie się jeszcze bardziej nieodzownym aspektem współczesnych konfliktów, a wyzwanie, jakie stawiają, będzie wymagało rosnącej elastyczności i zdolności dynamicznej adaptacji państwowych struktur odpowiedzialnych za bezpieczeństwo państwa, jego obywateli, celów i interesów.

We współczesnym świecie wojny nie są już prowadzone w sposób tradycyjny, lecz asymetryczny. Przechodząc zatem do analizy wojen i konfliktów w ujęciu asymetrycznym, które są uważane za doskonałe i charakterystyczny przykład dla wojen XXI wieku, można stwierdzić, że sam termin „konflikt asymetryczny” pojawił się w fachowej literaturze w USA w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Określono nim taki konflikt zbrojny „kiedy państwo i jego siły zbrojne konfrontowane są z przeciwnikiem, którego cele, organizacja, środki walki i metody działania nie mieszczą się w konwencjonalnym pojęciu wojny [...]. Wojna asymetryczna nie zna pojęcia pola walki, frontu, odbywa się w rozproszeniu bez zachowania ciągłości geograficznej czy chronologicznej”²⁷⁸. K. Piątkowski zwraca uwagę na pięć istotnych cech wojen asymetrycznych. Jego zdaniem wojny te cechują odmienne od klasycznych cele, organizacja, technika, metody działania oraz zasięg. Podobnego zdania jest prof. B. Balcerowicz, wedle którego zasadnicze różnice kryją się w obszarze celów wojny (konfliktu zbrojnego), metod prowadzenia działań, sposobów i źródeł ich finansowania (zasilania) oraz stosowanych form przemocy²⁷⁹. Zdaniem K. Piątkowskiego przyszłe konflikty asymetryczne mogą mieć bardzo skomplikowane podłoże i będą charakteryzować się wysokim stopniem intensywności oraz nieograniczonym zasięgiem. Może to być konglomerat wielu różnych przesłanek, zarówno natury polityczno-ideologicznej, ekonomicznej, jak i religijno-etnicznej²⁸⁰.

²⁷⁸ K. Piątkowski, *Wojna nowego typu?*, Polska w Europie, marzec 2002, nr 1, s. 23–24.

²⁷⁹ Ibidem, s. 24–26.

²⁸⁰ Ibidem, s. 35.

Za charakterystyczne dla XXI wieku, dla czasów globalizacji, często uważa się tzw. wojny wirtualne²⁸³. Do pojęcia „wojna wirtualna” należy jednak utrzymać dystans. Uzasadnione jest zastosowanie tezy o wirtualizacji pola walki, wirtualizacji wojny, o rosnącym znaczeniu przestrzeni wirtualnej, o wojnie wirtualnej, którą można rozumieć metaforycznie.

Swoją perspektywę na temat wizji przyszłych konfliktów zbrojnych XXI wieku przedstawił G. Friedman w pracy „Następne sto lat. Prognoza na XXI wiek”. Zdaniem tego autora w XXI wieku będzie więcej wojen niż w poprzednich stuleciach, aczkolwiek ich charakter również ulegnie pewnym zmianom. Friedman uważa, że toczone wojny będą wykorzystywały najnowocześniejszą technikę świata, w tym samonaprowadzające bomby, roboty, a także sama walka przeniesie się w przestrzeń kosmiczną, w której eliminowane będą bazy kosmiczne przeciwników.

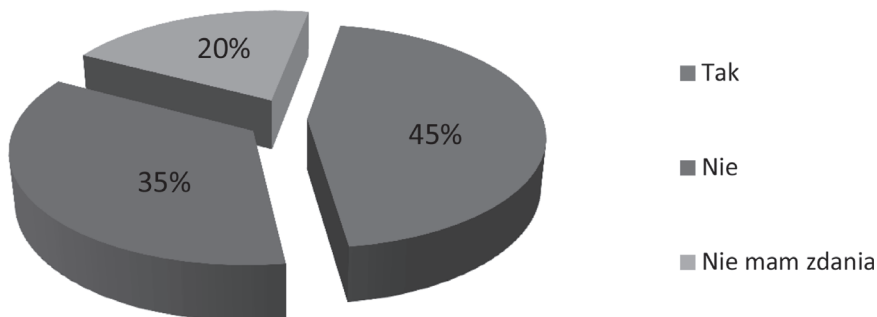
Wojny i konflikty zbrojne są nieodmiennie wpisane we współistnienie państw, a zarazem stanowią rezultat walki odmiennych interesów. Bez sprecyzowanych struktur i mechanizmów pokojowego rozwiązywania sporów i konfliktów międzynarodowych światem nadal kierowałaby siła, dominacja i hegemonia jako potencjał państw. Istotne jest, aby każdy system posiadał wypracowane metody i środki rozwiązywania sporów i konfliktów tak, aby nie stanowiły one zagrożenia dla międzynarodowego porządku i stabilizacji.

Wieloaspektowy i zróżnicowany charakter współczesnych, jak i przyszłych konfliktów zbrojnych sprawił, że istnieje konieczność nowego poglądu i podejścia do sposobów gwarancji międzynarodowego bezpieczeństwa i pokoju. Ponadto kluczowe są tutaj zaangażowanie i rola organizacji międzynarodowych na rzecz umacniania bezpieczeństwa i pokoju, a przede wszystkim ich właściwa, sprawna i efektywna współpraca w tym zakresie, a co się z tym wiąże – skuteczny udział organizacji międzynarodowych do zapobiegania ewentualnym wojnom i konfliktom zbrojnym. Właśnie dla zbudowania i utrzymania bezpieczeństwa na świecie powstały organizacje międzynarodowe.

W kontekście przeprowadzonych badań warto również przedstawić kwestię dotyczącą roli oraz wzajemnej współpracy organizacji międzynarodowych na rzecz umacniania bezpieczeństwa i pokoju. Respondentom zadano pytanie: Czy,

²⁸³ E. Bendyk, *Wojna wirtualna*, „Republika Nowa” 16.11.2002 r., M. Kubiak, *Wirtualne wojny czasów globalizacji*, [w:] W. Ożóg-Radew, R. Rosa (red.), *Bezpieczeństwo i prawa człowieka*, Siedlce 2004 r., s. 218–225.

Pani/Pana zdaniem, organizacje międzynarodowe działające na rzecz umacniania bezpieczeństwa i pokoju właściwie współpracują ze sobą i mogą w przyszłości przyczynić się do zapobiegania ewentualnym wojnom i konfliktom zbrojnym? Pomimo że opinie były podzielone, to jednak 45% ekspertów odpowiedziało pozytywnie, że organizacje międzynarodowe właściwie współpracują ze sobą i w dużym stopniu przyczyniają się do zapobiegania pojawieniu się ewentualnych konfliktów zbrojnych i wojen. Ponadto jeden ze specjalistów, który zaznaczył odpowiedź twierdzącą, swój wybór uzasadnił, że „organizacje międzynarodowe skutecznie współpracują ze sobą na rzecz umacniania pokoju i bezpieczeństwa, jeżeli chodzi o konflikty i wojny na wielką skalę – wojny światowe lub globalne. Ponadto zasadna jest ich reforma, co do postrzegania i stosowania prawa międzynarodowego”²⁸². Natomiast postawioną tezę zanegowało 35% respondentów (wykres 4). Taki rozkład odpowiedzi uwarunkowany może być zmieniającą się rolą organizacji międzynarodowych we współczesnym świecie.

Wykres 4. Opinia ekspertów na temat, czy organizacje międzynarodowe działające na rzecz umacniania bezpieczeństwa i pokoju właściwie współpracują ze sobą i mogą w przyszłości przyczynić się do zapobiegania ewentualnym wojnom i konfliktom zbrojnym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań

Na podstawie przeprowadzonych badań można dojść do wniosku, że specjaliści zajmujący się daną problematyką, dość optymistycznie wyrażają swoją opinię na temat współpracy organizacji międzynarodowych na rzecz umacniania pokoju i bezpieczeństwa. Specjaliści swoje pozytywne zdanie motywują tym, że sytuacja międzynarodowa ulega dynamicznym zmianom i wciąż po-

²⁸² Źródło: badania własne.

jawiają się nowe wyzwania oraz zagrożenia dla współczesnego świata, zatem współpraca organizacji, które działają na rzecz umacniania bezpieczeństwa i pokoju na świecie, a także samych państw (poprzez członkostwo w tych instytucjach) będzie się intensyfikować. Ponadto organizacje do spraw bezpieczeństwa odgrywają istotną rolę w rozwiązywaniu kryzysów międzynarodowych. Efektywność ich działań zależy od wielu czynników, takich jak możliwości finansowe, dopasowanie sprecyzowanych instrumentów, wysoki poziom akceptacji dla ich działań w środowisku międzynarodowym.

Takie wyniki badań mogą sugerować, że kluczową rolę odgrywają przede wszystkim militarny system NATO oraz pokojowe organizacje ONZ i OBWE, a także liczne organizacje lokalne i regionalne. Zapewnianie poziomu bezpieczeństwa państw świata w nowych warunkach międzynarodowych wymaga zwiększonej aktywności w sferze polityki zagranicznej oraz dyplomacji, a także istotne są ich wzajemne relacje i aktywność międzynarodowa. Ponadto potrzeba szybkiej reakcji na zagrożenia bezpieczeństwa oraz problemy w rozwiązywaniu sytuacji konfliktowych za pomocą środków dyplomatycznych i politycznych sprawiła, że coraz większego znaczenia nabierają misje pokojowe, postrzegane w militarnym kontekście. W związku z pojawieniem się nowych zagrożeń międzynarodowych i związanych z tym wyzwań dla funkcjonowania organizacji międzynarodowych do spraw bezpieczeństwa pojawiły się także nowe tendencje współpracy organizacyjnej w obszarze bezpieczeństwa.

Koniec zimnej wojny spowodował, że większość organizacji, które działają na rzecz umacniania bezpieczeństwa, stanęła w obliczu konieczności zmiany celów i założeń współpracy. Wraz z zakończeniem zimnowojennej rywalizacji dwóch zwaśnionych bloków pojawiła się potrzeba redefinicji roli organizacji międzynarodowych. Dodatkowo, konieczność przeobrażenia funkcji spełnianych przez te struktury wymuszała niestabilna sytuacja polityczna w Europie Środkowo-Wschodniej, czego przykładem był konflikt w Jugosławii. Aktualnie dalszy proces redefinicji ról i funkcji organizacji międzynarodowych działających na rzecz bezpieczeństwa, powodowany jest rosnącą liczbą zagrożeń atakami terrorystycznymi oraz pojawieniem się nowego typu źródeł konfliktów, jak np. dysproporcje ekonomiczne między państwami, fanatyzm i fundamentalizm religijny, nielegalny handel bronią, przestępczość zorganizowana. Ponadto dodatkowym czynnikiem, który miał duży wpływ na konieczność zmiany

profilu działania, była również rozbudowa niektórych struktur bezpieczeństwa o nowe państwa oraz potrzeba przystosowania się do nowych wyzwań z tym związanych.

Nawiązując do wyników badań, należy rozważyć, dlaczego aż tylu respondentów (35%) nie obdarzyło zaufaniem działań organizacji międzynarodowych w kontekście przyszłych wojen i konfliktów zbrojnych i zdecydowało się wybrać odpowiedź negatywną. Opinie takie mogą być związane z faktem, że w ostatnich latach pojawiło się kilka negatywnych przesłanek, które wpływają na obniżenie skuteczności działań struktur międzynarodowych na rzecz bezpieczeństwa. Jedną z nich jest traktowanie organizacji międzynarodowych jako ważny instrument do realizacji polityki zagranicznej wielkich mocarstw (np. USA). Organizacja postrzegana jest jako instrument realizacji interesów jednego lub kilku najsilniejszych państw. Innym negatywnym aspektem jest duża swoboda interpretacji prawa międzynarodowego. Trzecim negatywnym zjawiskiem są przypadki nieprzestrzegania zaleceń i zobowiązań międzynarodowych. Reasumując, potwierdzenie powyższych konstatacji stanowić może następująca opinia eksperta: „nieposzanowanie prawa międzynarodowego oraz jego dowolna interpretacja przez państwa i przyzwolenie organizacji i społeczności międzynarodowej do jego lekceważenia będą determinowały przyszłe konflikty zbrojne”²⁸³. Ponadto eksperci swoją decyzję uzasadniają tym, że na arenie międzynarodowej uwidacznia się pewna rywalizacja między państwami przede wszystkim w sferze gospodarczej, politycznej i militarnej. Owa walka o dominację i realizacja własnych interesów politycznych danego państwa mogą przyczynić się do zmniejszenia więzi międzynarodowych, a także mogą ograniczyć współpracę państw współczesnego świata, co zarazem może powodować, że organizacje międzynarodowe nie będą miały większego wpływu na zapobieganie ewentualnym konfliktom zbrojnym i wojnom w przyszłości.

Odnosząc się do przeprowadzonych badań, zasadne jest, aby analizy polemologiczne zastosować w celu pogłębiania wiedzy o konfliktach zbrojnych i wojnach, poszukiwania i poznawania ich przyczyn, czynników, umiejscowienia ich w czasie, a także w celu przewidywania i prognozowania ewentualnego wystąpienia tychże zjawisk. W związku z tym, jak twierdzą współcześni specjaliści z tego obszaru, wyszczególnione w teorii podejście polemologiczne zasadne

²⁸³ Ibidem.

jest zmodyfikować tylko do etiologii wojny, pomijając jej przebieg, ponieważ to jest przedmiotem badań sztuki wojennej i nauk o polityce. Kontynuując, zawsze analizowanie nowych konfliktów pozwala na uniknięcie (lub próbę uniknięcia) zaskoczenia nowymi formami walki lub nową techniką wojskową. Ponadto tylko analiza wojen (konfliktów) w ujęciu polemologicznym pozwala na właściwe oceny i dostrzeżenie nowych zjawisk, a także starych sposobów działań strony przeciwnej, co zwiększa możliwość tworzenia gwarancji bezpieczeństwa, a mianowicie pozwala także dostrzec, jakie obszary (ekonomia, logistyka, technika) zostały zaangażowane w największym stopniu.

Natomiast jeżeli polemologię według G. Bouthoula można traktować jako pacyfistyczną filozofię wojny i pokoju, która przyczyn wojen i konfliktów poszukuje w przeszłości i stara się uniwersalizować, to wedle determinizmu historycznego ma ono uzasadnienie. Liberalizm demokratyczny i idee republikańskie skłaniają do porzucenia tego determinizmu, ale realne wydarzenia i teorie politologiczne, w szczególności realizm polityczny Hansa Morgenthaua, skłonią do konstatacji, że podejście pacyfistyczne nie zyskuje przewagi nad realizmem politycznym, który wojnę traktuje jako sposób i narzędzie realizacji naturalnych interesów narodowych. Krócej, podejście polemologii według G. Bouthoula ma uzasadnienie w poszukiwaniu przyczyn wojen, zaś nauki o obronności i nauki o bezpieczeństwie w eksponowaniu ewentualnych i realnych możliwości przeciwstawiania się konfliktom.

Podsumowując, podejście polemologiczne można wykorzystać w szerokim (pełnym) zakresie, tj. podczas opracowywania wzorów, które mogą wskazywać, gdzie konflikt może zaistnieć i jaki może mieć charakter np. wojna domowa w Syrii. Ponadto badania polemologiczne mogą posłużyć w pełnym zakresie do analizy ogólnej teorii wojny, historii wojen, filozofii, socjologii, psychologii, etyki, geografii wojny.

Konflikty zbrojne i wojny od wieków towarzyszą ludzkości. Współcześni eksperci stwierdzają, że trudno byłoby wskazać taki okres w historii, w którym panowałyby absolutny spokój i nie było żadnych działań zbrojnych. Cechowały je przeważnie odmienne źródła, przyczyny, cele, charakter, specyfika, właściwości, a przede wszystkim skutki. W związku z tym można pokusić się o stwierdzenie, że wojny miały miejsce i rozgrywały się od zawsze, od zarania dziejów, od powstania ludzkości. Na przestrzeni wieków dokonywała się natomiast ewolucja wojny, ulegała ona licznym przeobrażeniom, zmieniał się jej charakter, forma i sposoby prowadzenia. Cel pozostał ten sam – dążenie do osiągnięcia

zamierzonych celów, aspiracji, realizacja własnych interesów, ekonomicznych, politycznych, etnicznych, społecznych itd.

Szereg wizji, przewidywań, prognoz dotyczących wojen przyszłości, wojen XXI wieku zdaje się sugerować, że można mówić o jednym ogólnym ich modelu. Zapewne obecnie, jak i w przyszłości pojawią się nowe formy wojen, tak jak pojawiły się na przełomie wieków XX i XXI, „stare” jednak długo nie znikną, „nowych” zaś form może być kilka.

Na podstawie przeprowadzonych badań dotyczących m.in. *ewolucji, skali i charakteru przyszłych wojen i konfliktów zbrojnych* grono specjalistów opowiada się za tym, że na podstawie zmian we współczesnym świecie możemy postawić tezę, że konflikt globalny jest niemożliwy, bo oznaczałby rozwój podziałów w sformalizowanych przeciwstawnych organizacjach posiadających wolę polityczną do panowania nad światem. Nadal prawdopodobne są lokalne konflikty etniczne w obszarach o niskim poziomie tradycji państwowotwórczych. Niebezpieczne są konflikty, których intencją będzie osiąganie celów jednostkowych poprzez czasowe naruszenie suwerenności określonego państwa. Tego typu działania będą dotyczyły w jednakowym stopniu państw o wysokim poziomie rozwoju cywilizacyjnego, jak i tych o zapóźnieniach cywilizacyjnych. Po osiągnięciu jednostkowego celu agresor przewrotnie będzie dążył do prawnego zalegalizowania działań nieprawnych. Konflikty staną się bardziej lokalne. Przybiorą najczęściej charakter wewnętrzny, o podłożu cywilizacyjnym, etnicznym oraz religijnym. Będą nagłe, pełne przemocy i bezprawia. Pozycję lidera obszarów nękanych konfliktami będzie dźwżyć najprawdopodobniej Afryka. Najstabilniejszymi kontynentami będą Ameryka Północna oraz Australia i Oceania. Jedną z najbardziej konfliktogennych części świata stanie się Bliski Wschód z rozprzestrzeniającym się fundamentalizmem islamskim, rywalizacją między szyitami a sunnitami i rosnącą aktywnością grup terrorystycznych, przede wszystkim działalnością Państwa Islamskiego²⁸⁴. Konflikty przyszłości będą się toczyć w pięciu wymiarach: na lądzie, morzu, w powietrzu, kosmosie i cyberprzestrzeni. Ponadto wszystko wskazuje na to, że będą to głównie konflikty krótkotrwałe o różnym natężeniu (od wojen pełzających po szybkie krótkie ataki potężnych sił). Będą to głównie (bo już są) wojny prywatne prowadzo-

²⁸⁴ R. Dębiński, *Państwo Islamskie zagrożeniem dla podstawowych wolności człowieka*, [w:] *Współczesne konteksty bezpieczeństwa*, M. Sitek, G. Winogrodzki, Ł. Roman (red.), Józefów 2016, s. 55.

ne przy użyciu wojsk narodowych i jak zawsze konflikty religijne (długotrwałe) i etniczne (niezwykle krwawe). Przyszłe „nowe” wojny i konflikty zbrojne mogą pojawiać się nagle, a ich eskalacja może przebiegać z różnym i dynamicznym natężeniem (Ukraina Wschodnia). Co więcej, przyszłe „nowe” wojny i konflikty zbrojne będą miały cechy wojen asymetrycznych i cybernetycznych. Można jednak sądzić, że będą to działania wielowymiarowe w pięciu obszarach (lądowym, powietrznym, morskim, kosmicznym i elektronicznym). Nie będą to działania linearne, lecz rozproszone. Ich rozmiar może być szybko przenoszony w inne wymiary i obszary.

Na podstawie przeprowadzonych badań można wywnioskować, że opinia ekspertów w większej mierze podkreśla, iż w największym stopniu konflikty zbrojne, które mogą mieć miejsce na świecie w przyszłości, będą miały rozmiar lokalny, a następnie regionalny. Ponadto specjaliści jednogłośnie twierdzą, że w przyszłości nie uwidoczni się konflikt zbrojny o natężeniu globalnym. Jednakże istnieje groźba przerodzenia się lokalnych konfliktów o charakterze etniczno-religijno-ekonomicznym w konflikt o globalnym zasięgu. Prognoza realnego konfliktu globalnego, mimo wielu dyskusji wśród społeczności międzynarodowej, że III wojna światowa już się rozpoczęła, raczej nie będzie mieć miejsca.

Analiza wyników podkreśla proporcjonalność w kierunku od wojen o najmniejszym rozmiarze do wojen o największej rozciągłości. Na podstawie rozkładu wyników można stwierdzić, że specjaliści przewidują konflikty zbrojne o nieznacznej wielkości, niedużej intensywności i mogące spowodować niezbyt duże następstwa na arenie międzynarodowej.

Natomiast bazując na charakterze konfliktów zbrojnych, które mogą mieć miejsce w przyszłości, eksperci twierdzą, że będą to konflikty zbrojne o charakterze etnicznym, religijnym i cywilizacyjnym z zastosowaniem terroryzmu, rozumiane jako użycie siły lub przemocy przeciwko osobom lub własności z pogwałceniem prawa, mające na celu zastraszenie i wymuszenie na danej grupie ludności lub państwie ustępstw w drodze do realizacji określonych celów. Interwencje terrorystyczne mogą dotyczyć całej zbiorowości, jednak najczęściej są one atakiem w jej niewielką część, aby pozostałych obywateli zmusić do odpowiednich zachowań. Polski politolog, Bartosz Bolechów, twierdzi, że terroryzm jest formą przemocy politycznej polegającej na stosowaniu morderstw lub zniszczenia (albo zagrożenia stosowaniem takich środków) w celu wywołania szoku i ekstremalnego zastraszenia jednostek, grup, społeczeństw lub rządów, czego efektem

mają być wymuszenia pożądaných ustępstw politycznych, sprowokowanie nieprześlanych działań lub zademonstrowanie politycznych przekonań. W dalszej części zamachem terrorystycznym autor nazywa: „akt przemocy lub wiarygodnego zagrożenia jej użycia (oparty na typowych metodach terrorystycznych), przeprowadzony z pogwałceniem prawa, którego głównym celem jest zastraszenie rządu, społeczeństwa lub jakiegokolwiek jego części, co ma umożliwić realizację założonych celów politycznych”²⁸⁵.

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że konflikty zbrojne mogące mieć miejsce w przyszłości będą konfliktami o charakterze wojny cybernetycznej, definiowanej jako ewentualne wykorzystanie komputerów, Internetu i innych środków zapisywania lub rozprzestrzeniania informacji w celu zrealizowania ataków na systemy informatyczne nieprzyjaciela. Ponadto wojnę cybernetyczną od klasycznych wojen odróżnia środowisko pola walki – stanowią je systemy i sieci teleinformatyczne. Uważa się, że w takiej wojnie strona atakująca przy minimalnych nakładach materialnych zdolna byłaby w znacznym stopniu sparaliżować kluczową infrastrukturę lub gospodarkę państwa przeciwnika – o ile ta oparta byłaby w wystarczająco wysokim stopniu na systemach komputerowych. Warto podkreślić, że cyberatak jest jedną z nowszych form ataków, a mianowicie w 2003 roku systemy informatyczne znajdujące się w Stanach Zjednoczonych zostały zaatakowane przez hakerów z Rosji i Chin, a w 2007 roku taka sytuacja miała miejsce w Estonii, kiedy zostały zablokowane strony internetowe parlamentu, agend rządowych, banków, ministerstwa obrony i sprawiedliwości oraz policji.

Nawiązując do przeprowadzonych badań, za bardzo dobrą podstawę do prognozowania charakteru przyszłych wojen można uznać wylansowaną przez A. i H. Tofflerów teorię fal rozwoju cywilizacyjnego – fal cywilizacyjnych. Głębokie różnice pomiędzy następującymi po sobie poszczególnymi cywilizacjami, a jednocześnie ich wzajemne się przenikanie są według tej teorii funkcją różnic w sposobach produkcji. Teoria Tofflerów objaśnia nie tylko dynamikę historii cywilizacji, lecz też adekwatnie nadaje się do interpretowania struktury współczesnego świata, generalnego kierunku dalszych przemian cywilizacyjnych. Według tej koncepcji dzisiejszy świat dzielią trzy kontrastowo różne pod względem cywilizacyjnego rozwoju typy społeczeństw. To trzy – w pewnym stopniu

²⁸⁵ B. Bolechów, *Terroryzm w świecie podwubiegunowym*, Toruń 2003, s. 25.

przenikające się, ale też i rywalizujące między sobą – cywilizacje.

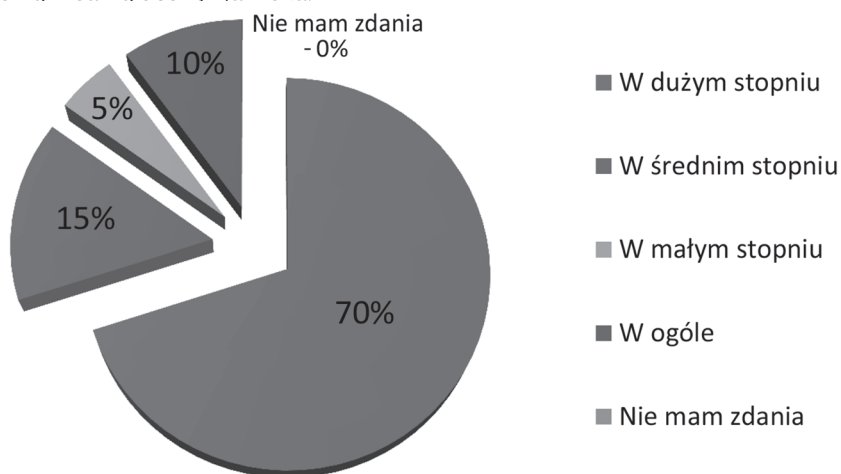
Według wizji współczesnego świata przypuszczać można, że to lokalne lub regionalne konflikty zbrojne o małej albo średniej intensywności, a nie wojny, będą stanowić główny istotny rodzaj osiągnięcia celów ekonomicznych i politycznych państw, społeczeństw bądź grup etnicznych. Naukowcy, którzy interesują się przewidywaniem konfliktów zbrojnych w przyszłości, podkreślają, że przyszłe konflikty będą miały specyficzną charakterystykę. Uwidocznia się nowe rodzaje wojen, natomiast walki zbrojne będą toczyły się z wykorzystaniem najnowocześniejszych technologii, będą wyłaniać się nowe punkty zapalne, które dotyczyć będą np. zniszczenia środowiska naturalnego, niezadowolenia grup etnicznych albo próby dominacji w przestrzeni kosmicznej. Ogólnie rzecz ujmując, można stwierdzić, że nie jesteśmy w stanie definitywnie przystosować się do tego, co niesie ze sobą przyszłość, aczkolwiek powinno się kontrolować sytuację międzynarodową i atmosferę społeczną ludności świata.

4.2. Perspektywy koncepcyjno-rozwojowe polemologii

Rozpatrywanie zjawiska wojny i konfliktów zbrojnych na przestrzeni dziejów ulegało licznym przeobrażeniom. Można więc wywnioskować, że ten nurt będzie widoczny w przyszłości. Pomimo że wojny przeszłości i teraźniejszości różnią się w znacznym stopniu, zasadne jest, aby poddawać je analizie polemologicznej, badać zarówno wojny przeszłości, teraźniejszości, jak i przyszłości w ujęciu polemologicznym. Doświadczenia i badania minionych wojen mogą dać pewne wskazówki do przewidywania przyszłych wojen.

W związku z tym, na podstawie przeprowadzonych badań dotyczących tego, w jakim stopniu istota podejścia polemologicznego przyczynia się do analizy problemu wojny i konfliktów zbrojnych, postanowiono skierować do respondentów następujące pytanie: *W jakim stopniu, Pani/Pana zdaniem, istota podejścia polemologicznego przyczynia się do badania problemu wojny i konfliktów zbrojnych?* Respondenci mogli wskazać tylko jedną odpowiedź oraz uzasadnić swój wybór. Na podstawie przeprowadzonych badań (wykres 5) aż 70% badanych uważa, że badania polemologiczne w dużym stopniu przyczyniają się do analizy problemu wojny i konfliktów zbrojnych, a czkolwiek w przypadku wyciągania właściwych wniosków i analiz z opisywanych wojen oraz konfliktów (nie tylko współczesnych), co więcej, jeżeli będziemy znać przyczyny wojen i konfliktów, być może będziemy mogli im przeciw-

działać lub szybko je zażegnać. Ponadto polemologia, badając źródła wojen i konfliktów zbrojnych, pozwala poznać ich istotę i charakter, następnie określa warunki ich eliminacji z życia społeczeństwa. Bez wątplenia polemologia, jako nauka o wojnie, bada ją w różnych kontekstach i wymiarach. Wymiary te powinny obejmować zarówno wyjaśnianie przyczyn, jak również przebiegu i konsekwencji. Reasumując, można pokusić się o stwierdzenie, że tylko badanie zjawiska wojny w polemologicznym – szerokim – zakresie pozwala na rzetelna i realna ocene zjawiska.

Wykres 5. Opinia ekspertów na temat, w jakim stopniu istota podejścia polemologicznego przyczynia się do badania problemu wojny i konfliktów zbrojnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań

Nawiązując do perspektyw rozwoju polemologii jako specjalności naukowej – a nawet w przyszłości jako samodzielnej dyscypliny naukowej – powinna być postrzegana analogicznie, jak to było w przypadku kognitywistyki. Kognitywistyka to dziedzina nauki „zajmująca się obserwacją i analizą działania zmysłów, mózgu i umysłu, w szczególności ich modelowaniem. Znajduje się ona na pograniczu wielu dziedzin: psychologii poznawczej, neurobiologii, filozofii umysłu, sztucznej inteligencji, lingwistyki oraz logiki i fizyki”²⁸⁶. Polemologia, podobnie jak wspomniana nauka, powinna stać się dyscypliną interdyscypli-

²⁸⁶ W. Duch, *Czym jest kognitywistyka?*, [w:] *Kognitywistyka i Media w Edukacji*, 1998, s. 9–50.

narną. Główne obszary badawcze w obrębie tej dziedziny to reprezentacja wiedzy, język, uczenie się, myślenie, percepcja, świadomość, podejmowanie decyzji oraz inteligencja. Natomiast w polemologii podstawowym obszarem badań jest zjawisko wojny. Pojęcie wojny przenika i ma wpływ na wiele sfer funkcjonowania struktury społecznej: sfery socjologicznej, prawnej, psychologicznej. Wzajemna komplikacja tychże elementów warunkuje działania wojenne. Warto przy tym podkreślić, że konflikt wojenny to egzemplifikacja relacji wyjątkowo skomplikowanej i złożonej, gdzie decyzje i ludzkie motywy postępowania odgrywają szczególną rolę.

Odnosząc się do przeprowadzonych badań, zamieszczono pytanie: *Czy, Pani/Pana zdaniem, polemologia (obszar badań nad wojnami i konfliktami zbrojnymi) powinna być rozwijana w przyszłości?* Specjaliści zajmujący się problematyką wojen i konfliktów zbrojnych jednomyślnie udzielili twierdzącej odpowiedzi. Polemologia powinna nieustannie dążyć do rozwoju, pogłębiania swojego dorobku naukowego i poznawczego, wykorzystując przy tym dorobek z innych nauk pokrewnych. W niedalekiej perspektywie czasowej polemologia stanie się samodzielną (interdyscyplinarną) dyscypliną naukową. Wobec tego polemologia, w opinii ekspertów, stanie się obszarem badawczym, który podlegał będzie ciągłemu rozwojowi, do którego chętnie będą sięgać naukowcy i specjaliści z różnych dziedzin nauki. Stanie się swoistym kierunkiem interdyscyplinarnym.

Ponadto polemologia zdecydowanie powinna być przedmiotem kształcenia na polskich uczelniach wyższych, w tym w Akademii Sztuki Wojennej czy Wojskowej Akademii Technicznej. Specjaliści w tej dziedzinie jednogłośnie podkreślają, że polemologia, stając się przedmiotem kształcenia na uczelniach wyższych, uzyskuje miano istotnej i potrzebnej dyscypliny naukowej, która powinna się rozwijać przede wszystkim dla młodych ludzi mogących ją zgłębiać i poszerzać. Bez wątplenia można wygenerować tezę, że polemologia, będąc przedmiotem kształcenia na uczelniach wyższych, przyczyni się do powiększenia i pogłębiania wiedzy na temat wojen i konfliktów zbrojnych wśród młodzieży uczelnianej, co da jej możliwość spojrzenia w zupełnie inny sposób na zjawisko wojny i konfliktów zbrojnych, aniżeli tradycyjne ujęcie, utożsamiane ze sztuką wojenną. Współcześni eksperci zdają sobie sprawę z możliwych korzyści, jakie mogłaby przynieść dyscyplina polemologiczna jako samodzielny przedmiot kształcenia.

Istotnym zagadnieniem w podejmowaniu wysiłków badawczych w celu określenia perspektyw rozwoju polemologii jest wskazanie roli i kierunków rozwoju polemologii w naukach o obronności i naukach o bezpieczeństwie. W związku z tym zamieszczono pytanie: *Jakie, Pani/Pana zdaniem, są możliwe kierunki rozwoju polemologii we wzbogacaniu teorii nauk o obronności i nauk o bezpieczeństwie?* Na podstawie przeprowadzonych badań grono specjalistów wskazywało przede wszystkim na popularyzację polemologii – albowiem nie za wiele ośrodków naukowych zajmuje się wojną w tak szerokim ujęciu. Ponadto nurt rozwoju polemologii w naukach o obronności i naukach o bezpieczeństwie powinien odbywać się (co już ma miejsce) przez upowszechnianie coraz większej liczby publikacji, materiałów i artykułów polemologicznych, poszerzającą się kadrę naukową, rozwój dydaktyki naukowej, a także poprzez nawiązywanie i wymianę kontaktów w Polsce i poza krajem. Ponadto na podstawie przeprowadzonych badań można wywnioskować, że rozwój polemologii w naukach o obronności i naukach o bezpieczeństwie powinien generować kilka kluczowych aspektów, a mianowicie:

- Po pierwsze, identyfikowanie przyczyn wojen.
- Po drugie, wskazywanie możliwości ich zapobiegania albo eliminowania.
- Po trzecie, wypracowywanie procedur rozstrzygania konfliktów, które mogą ewentualnie prowadzić do wojen zbrojnych.
- Po czwarte, wypracowanie procedur niesienia, narzucania i tworzenia pokoju w obszarach konfliktów i im podobnych.

Można zatem wywnioskować, że polemologia wskazuje rzeczywiste przyczyny konfliktów zbrojnych, a zatem poprzez ich właściwą identyfikację można przeciwdziałać ich rozwojowi i w ten sposób wpływać na obniżanie poziomu zagrożeń. Polemologia powinna przyczyniać się do wzbogacania teorii nauk o obronności i nauk o bezpieczeństwie, a także współdziałać z irenologią, ponieważ wzajemnie się uzupełniają. Ponadto kierunki rozwoju polemologii należy postrzegać w dwóch aspektach: poznawczym i praktycznym. W wymiarze poznawczym kierunek badań powinien być skierowany na wyjaśnianie związków i zależności badanych wojen i konfliktów zbrojnych, formułowanie oraz weryfikowanie hipotez i twierdzeń. Aspekt praktyczny to oddziaływanie na społeczeństwo i decydentów.

W kontekście przeprowadzonych badań warto zauważyć, że badania polemologiczne w naukach o obronności, jak i w naukach o bezpieczeństwie stwarzają sprzyjające warunki do koordynacji wysiłków badawczych, prowadzonych na rzecz osiągnięcia celów, wskazujących przyczyny pojawiających się konfliktów i możliwe sposoby zapobiegania im. Mogą one stanowić podstawę i istotne źródło wzbogacania teorii nauk o obronności i nauk o bezpieczeństwie, czyli przede wszystkim tych kwestii, które dotyczą obronności państwa oraz działań podejmowanych na rzecz bezpieczeństwa, zwłaszcza regionalnego i globalnego.

Reasumując, polemologia powinna badać przede wszystkim zjawisko wojny, jej przyczyny, przebieg, skutki, aby na tej podstawie dokonywać projekcji przyszłych konfliktów i wojen, jak również skutecznego ich eliminowania. Badania polemologiczne powinny skupić się na przewidywaniu istoty wojen w przyszłości, jak również poddawać wnikliwej analizie wojny przeszłości i teraźniejszości. Pomimo że do końca nie będziemy w stanie przewidzieć wojny i jej zapobiec, ale wszystkie podejmowane wysiłki dotyczące analizy tego zjawiska pozwolą nam ją lepiej zrozumieć i przygotować się do niej.

4.3. Konkluzje

Istnienie różnic interesów pomiędzy państwami, grupami społecznymi, organizacjami i innymi podmiotami gry politycznej jest rzeczą naturalną i nieusuwalną. Teorie politologiczne różnych szkół doszukują się źródeł wynikających stąd konfliktów w naturze ludzkiej przywódców i społeczeństw, naturze państw lub naturze systemu międzynarodowego czy też społeczno-gospodarczego²⁸⁷. Bez względu na to, którą z licznych teorii uznamy za właściwą, pozostaje faktem, że spory i konflikty międzynarodowe towarzyszą ludzkości od początku jej dziejów i jako takie muszą być uznane za naturalne. Nie każda jednak różnica interesów musi wieść do sporu, a nie każdy spór do wojny. Wojna jest zatem zjawiskiem szczególnym – jak pisał Carl von Clausewitz – jest „jedynie kontynuacją polityki innymi środkami”. Zjawisko wojny było, jest i, w dającej się przewidzieć przyszłości, będzie istotnym determinantem, mającym wpływ na funkcjonowanie całego środowiska międzynarodowego. Na przestrzeni dzie-

²⁸⁷ Zob.: J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 484.

jów wojna zmieniała oczywiście swoje formy, zarówno z uwagi na postęp technologiczny, jak i cywilizacyjny, kształtujące się metody i cele jej prowadzenia. Narzędziem polityki państwa, w tym także prowadzenia wojen, są siły zbrojne, których zadaniem jest ochrona interesów państwa poprzez m.in. prowadzenie walki zbrojnej. Wojsko jest zatem instrumentem polityki, który za pomocą militarnych środków umożliwia osiągnięcie celów politycznych i nie tylko.

Na podstawie przeprowadzonych badań można wywnioskować, że wszelkie podejmowane działania państw na arenie międzynarodowej dotyczą nieustannego i ciągłego przygotowywania się do wojny, a nie działań na rzecz pokoju. Rozwój i wszelkie unowocześnienia technik militarnych oraz technologii informacyjnej zmierzają do wszechobecnej kontroli.

Państwo posiada prawo do zastosowania przemocy zbrojnej w obronie żywotnych interesów z przestrzeganiem prawa międzynarodowego. Obecnie, po doświadczeniach minionych wojen światowych oraz innych licznych konfliktów, przemoc zbrojna została ograniczona postanowieniami prawa międzynarodowego. Jednakże są też takie przypadki na świecie, gdzie prawo konfliktów zbrojnych jest nieprzestrzegane, a nawet kategorycznie łamane. Wraz z końcem zimnej wojny zagrożenie konfliktem na dużą skalę znacznie się zmniejszyło. Wielkie wojny pomiędzy państwami są aktualnie rzadziej spotykane. Aczkolwiek po aktualnych wydarzeniach i walkach na Ukrainie, a także na Bliskim Wschodzie nie można wykluczyć pojawienia się nagłego i realnego konfliktu, który może w niedalekiej perspektywie czasowej przybrać rozmiar globalny, a jego eskalacja może przebiegać z różnym i dynamicznym natężeniem, co więcej, może dotyczyć całej społeczności międzynarodowej. Ponadto zdecydowanie wzrasta liczba konfliktów zbrojnych, gdzie państwo jest tylko jedną ze stron walczących, zaś jego przeciwnikiem są różnego rodzaju podmioty niebędące państwami, posiadające znacznie mniejszy potencjał, a mimo wszystko dążące do realizacji swoich celów, jak np. organizacje terrorystyczne.

W licznych przewidywaniach dotyczących przyszłej wojny pojawiły się teorie, idee oraz opinie twierdzące, że wojny i konflikty zbrojne będą miały cechy wojen asymetrycznych, informacyjnych i cybernetycznych. Ponadto wojny przyszłości mogą przebiegać bez rozlewu krwi, ponieważ może zmienić się obszar, na którym mogą być one toczone, jak można sądzić, będą to działania wielowymiarowe w pięciu obszarach (lądowym, powietrznym, morskim, kosmicznym i elektronicznym). Jednakże walk w kosmosie jeszcze nie

było, nie zdarzyły się też jeszcze w tym środowisku większe konflikty, mimo że od kilkudziesięciu lat na sferę kosmiczną rozciąga się rywalizacja wojskowa.

Nawiązując do przeprowadzonych badań, można przedstawić najistotniejsze nurty i płaszczyzny badawcze polemologii w przyszłości, a mianowicie:

- interdyscyplinarne badania oraz analizy wojen i konfliktów zbrojnych,
- zmiana charakteru, jak i środowiska oraz obszarów prowadzenia przyszłych wojen,
- wojna cybernetyczna,
- asymetria konfliktów zbrojnych,
- wojna informacyjna,
- futurystyczne wizje konfliktów XXI wieku,
- prognostyczne wizje przyszłych wojen i konfliktów zbrojnych.

Nie można jednak w sposób definitywny zamknąć listy obszarów, którymi w przyszłości będzie zajmować się polemologia. Co więcej, nieustanny i ciągły rozwój jej zainteresowań badawczych przyczyni się do poszerzenia horyzontów naukowych oraz pogłębiania wiedzy na temat współczesnych i przyszłych wojen i konfliktów zbrojnych. Aktualna rzeczywistość powoduje, że każdego dnia generowane są nowe i nietypowe zdarzenia i zjawiska, które warto poddać analizie.

Konstatując, polemologia jako specjalność naukowa, a nawet w perspektywie czasowej traktowana jako interdyscyplinarna dyscyplina naukowa będzie utożsamiana zarówno z naukami o obronności i z naukami o bezpieczeństwie, jak i pozostałymi specjalnościami tychże nauk i nauk pokrewnych. Stąd też obszar badań wojen i konfliktów zbrojnych nie może zostać zawężony tylko do konkretnych aspektów.

Zakończenie

Lata po II wojnie światowej, które miały przynieść powszechny pokój pod kontrolą wielkich mocarstw i egidą ONZ, spowodowały prawdziwą erupcję konfliktów zbrojnych. Ekspansja nowych, agresywnych ideologii, rywalizacja między wielkimi mocarstwami, lokalne antagonizmy, nacjonalizmy, konflikty religijne, plemienne, powstania, ruchy partyzanckie, spory graniczne, ruchy niepodległościowe itp. były podłożem ogromnej liczby konfliktów zbrojnych.

Wraz z upływem czasu zjawisko wojny ulegało licznym transformacjom, ewoluowały cele wojny. Początkowo na ogół dążono do zajęcia i okupowania określonego terytorium. U schyłku ostatniego stulecia o wiele cenniejsze stało się utrzymanie kontroli nad obszarem ważnym z racji bogactw naturalnych (głównie ropy naftowej) lub strategicznego położenia.

Problematyka zjawiska wojny oraz konfliktów zbrojnych była, jest i będzie nadal aktualna dla współczesnych, jak i przyszłych naukowców, badaczy i teoretyków. Badania polemologiczne są jedną z metod ułatwiających poznanie i prognozowanie właściwości wojen i konfliktów zbrojnych, a uzyskany w wyniku analizy opis i wartości charakteryzujące przyczyny strukturalne i koniunkturalne mogą stanowić materiał wyjściowy do budowania modeli sytuacji konfliktowych, konfliktów zbrojnych i wojen. Ponadto polemologiczna wiedza o wojnach i konfliktach zbrojnych powinna opierać się na wzajemnej i skutecznej współpracy różnych nauk, dziedzin i dyscyplin naukowych.

Z przedstawionych badań wynika, że podczas analizy zjawiska wojny i konfliktów zbrojnych istotne znaczenie może mieć wiedza polemologiczna, która może przyczynić się do umacniania i podnoszenia poziomu międzynarodowego bezpieczeństwa oraz utrzymania pokoju na świecie, a jej zakres badań obejmuje również przewidywanie konfliktów zbrojnych i wojen. Idea prognozowania polega na podjęciu wszelkich starań w celu ewentualnego przewidzenia wybuchu wojny poprzez analizę objawów i symptomów generowanych przez struktury i zjawiska koniunkturalne.

Wyniki badań wykazują również, że badania polemologiczne powinny dążyć do poznania natury wojny oraz wskazania prognostycznych kierunków związanych z wojnami i konfliktami zbrojnymi. Natomiast kwestie teoretyczno-metodologiczne polemologii powinny być twórczo wykorzystywane do wzbogacania teorii nauk o obronności i nauk o bezpieczeństwie, a w badaniach polemologicznych wskazane jest wykorzystanie wiedzy z innych nauk pokrewnych.

Ponadto na podstawie przeprowadzonych badań można przedstawić polemologię jako dyscyplinę naukową. Dlatego istnieje uzasadniona potrzeba interdyscyplinarnej wymiany doświadczeń i uzyskiwanych rezultatów badań o naturze, istocie i fenomenie wojny. Stąd na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzić można, że polemologia, jako nauka, powinna mieć charakter interdyscyplinarny. Wiele przesłanek wskazuje na to, że aktualnie przy uprawianiu jakiegokolwiek dyscypliny naukowej widoczne jest wzajemne przenikanie się zakresu innych dyscyplin naukowych, dotyczy to także polemologii.

Bez wątpienia wnioski z przeprowadzonych badań w ramach niniejszej monografii będzie można wykorzystać w sferze teorii i praktyki, a polemologia, stanowiąca pewne novum, zachęca do podejmowania dalszych badań oraz powinna być rozwijana w przyszłości.

Bibliografia

- Aron R., *Pokój i wojna między narodami*, Warszawa 1995.
- Arystoteles, *Polityka*, PWN, Warszawa, 1964.
- Balcerowicz B., *Bezpieczeństwo polityczne Rzeczypospolitej Polskiej*, ZUMS BN, AON, Warszawa 2004.
- Balcerowicz B., *Konflikty zbrojne i wojny w zmieniającym się środowisku bezpieczeństwa*, cz. II, AON, Warszawa 2004.
- Balcerowicz B., *O pokoju, o wojnie. Między esejem a traktatem*, Warszawa 2013.
- Balcerowicz B., *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002.
- Beaufre A., *Wstęp do strategii. Odstraszanie i strategia*, Warszawa 1968.
- Bem J., *O powstaniu narodowym w Polsce*, Warszawa 1956.
- Biedroń T.J., Kwiasowski Z., *Studia de Securitate et Educatione Civili IV*, Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Kraków 2014.
- Bloch J.G., *Przyszła wojna pod względem technicznym, ekonomicznym i politycznym*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2005.
- Bogusz J., Kosyrz Z., *Kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych młodzieży*, Warszawa 1979.
- Bolechów B., *Terroryzm w świecie podwubiegunowym*, Toruń 2003.
- Borgosz J., *Co to są badania nad pokojem*, „Wojsko Ludowe”, Warszawa 1984.

- Borgosz J., *Drogi i bezdroża filozofii pokoju (od Homera do Jana Pawła II)*, Warszawa 1989.
- Borkowski R., *Konflikty współczesnego świata*, AGH Uczelniane Wyd. Naukowo-Dydaktyczne, Kraków 2003.
- Bouthoul G., *Traite de polomologie. Sociologie des guerres*, Paryż 1970.
- Brodie B., *Strategia w erze broni rakietowej*, Warszawa 1963.
- Bujak A., *Możliwe kierunki zmian w reagowaniu kryzysowym*, cz. I, Zeszyty Naukowe WSOwLąd, nr 2, 2005.
- Carrère R., *La violence politique mondiale en 1981. Comparaison avec la priode 1968-1980*, tudes Polmologigues, nr 25-26, 1982.
- Cesarz Z., *Problemy polityczne współczesnego świata*, Wrocław 2002.
- Cesarz Z., Stadtmüller E., *Problemy polityczne współczesnego świata*, Wrocław 1998.
- Chocha B., Kaczmarek J., *Wojna i doktryna wojenna*, Warszawa 1980.
- Ciechowski G., Sielski J., *Konflikty współczesnego świata*, Adam Marszałek, Toruń 2006.
- Clark W., *Bitwy coraz bardziej złożone*, „Rzeczypospolita” 285/XII 2000.
- Clausewitz von C., *O wojnie*, ks. I, Wydawnictwo MON, Warszawa 1958.
- Czaputowicz J., *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Cziomer E., Zyblikiewicz L.W., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, PWN, Warszawa 2006.
- Die Grosse Brocklaust*. V, 1955.
- Doraczyńska A., Zeszyty Naukowe, Kwartalnik 3 (76), AON, Warszawa 2009.
- Duch D., „Kognitywistyka i Media w Edukacji”, 1998.
- Dworecki S., *Od konfliktu do wojny*, Wyd. BUWIK, Warszawa 1996.
- Dworecki S., Kęsoń T., Kulisz M., *Współczesne konflikty zbrojne – aspekt prognostyczny*, AON, Warszawa 1998.
- Eck K., *A Begginer's Guide to Conflict Data Finding and Using the Right Dataset*, Uppsala Conflict Data Program “UCDP Paper”, nr 1.
- Encyklopedia Britannica*, t. XXIII, 1947.
- Encyklopedia Popularna A-Z*, PWN, Warszawa 1966.
- Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 4, PWN, Warszawa 1976.
- Flemming M., *Definicja agresji*, Warszawa 1975.

- Freund J., *Le fond de la pensee de Gaston Bouthoul*, "Etudes Polemologiques" 1981, nr 24.
- Gałganek A., *Polemologia – badania nad wojną i pokojem*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 6/1986.
- Gałganek G., *Polemologia jako krytyka peace research*, Studia Nauk Politycznych, Poznań 1985.
- Gilpin R., *War and Change in World Politics*, New York – Cambridge University Press 1981.
- Gołąb Z., *Wojna a system obronny państwa*, Warszawa 1984.
- Grand Larousse encyclopedique*, V, 1962.
- Gray Ch.H., *Post-Modern War: The New Politics of Conflicts*, London–New York 1997.
- Grochowski L., Letkiewicz A., Misiuk A., *Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju. Studia i materiały*, t. I, Szczytno 2011.
- Grotius H., *Trzy księgi o prawie wojny i pokoju, w których znajdują wyjaśnienie prawo natury i prawo narodów, a także główne zasady prawa publicznego*, t. II, Warszawa 1957.
- Guderian von H., *Wspomnienia żołnierza*, Warszawa 1958.
- Gulczyński M., *Nauka o polityce*, wyd. Druktur, Warszawa 2007.
- Gut J., Harman W., *Docenić konflikt*, Wydawnictwo Kontrakt, Warszawa 1993.
- Hegel G.W.F., *Wykłady z filozofii dziejów*, Kraków 1957.
- Hobbes T., *Lewiatan, czyli materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*, Kraków 1954.
- Huzarski M., *Rytm wojowniczości, przyczyny i barometry wojen i konfliktów zbrojnych oraz fronty agresywności*, materiały z wykładu, Warszawa 2012.
- Huzarski M., Szulc B., *Metodologiczna tożsamość polemologii*, AON, Warszawa 2010.
- Jemiolo T., Sienkiewicz P., *Zagrożenia dla bezpieczeństwa informacyjnego państwa (Identyfikacja, analiza zagrożeń i ryzyka)*, t. I., Raport z badań, Warszawa 2004.
- Kaczmarek J., *Współczesne bezpieczeństwo*, AON, Warszawa 2005.
- Kaczmarek J., Staciwa Cz., Zapolski S., *Doktryna wojenna*, Warszawa 1982.
- Kamieński H., *O prawdach żywotnych narodu polskiego*, Bruksela 1844.
- Kamieński H., *Wojna ludowa*, Bendlikon 1866.
- Kant I., *O wiecznym pokoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1992.
- Kęsoń T., *Pojęcie konfliktu i wojny w literaturze. Podejście polemologiczne w badaniach konfliktów zbrojnych*, Warszawa 2008.

- Kostecki W., *Współczesne badania nad pokojem*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1990.
- Koziej S., *Między piekłem a rajem. Szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku*, Toruń 2006.
- Koziej S., *Obronność Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1989 – 2009*, Warszawa 2010.
- Kukułka J., *Nowe uwarunkowania i wymiary bezpieczeństwa międzynarodowego Polski*, „Wieś i Państwo”, nr 1, 1995.
- Kukułka J. (red.), *Leksykon pokoju*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1987.
- Kuźniar R., *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*, WUW, Warszawa 2005.
- Leksykon*, PWN, Warszawa 1972.
- Leksykon wiedzy wojskowej*, Warszawa 1979.
- Lenin W.I., *Dzieła*, t. XXIV, Warszawa 1952.
- Liedel K., *Zarządzanie informacją w walce z terroryzmem*, Warszawa 2010.
- Ludendorff E., *Wojna totalna*, Warszawa 1959.
- Madej M., *Zagrożenia asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru transatlantyckiego*, Warszawa 2007.
- Malendowski W., *Spory i konflikty międzynarodowe*, Atla 2, Wrocław 2004.
- Malendowski W., Mojsiewicz Cz., *Leksykon problemów narodowych i konfliktów zbrojnych*, Atla 2, Wrocław 2003.
- Mała Encyklopedia Wojskowa*, t. III, Warszawa 1971.
- Mała Encyklopedia Wojskowa*, t. II, Warszawa 1970.
- Mierosławski L., *Instrukcja powstańcza*, Warszawa 1958.
- Mierosławski L., *Rozbiór krytyczny kampanii 1831 roku i wynikające z niej zasady dla wojny narodowej*, Paryż 1845.
- Mlicki M.K., *Konflikty społeczne. Pułapki i dylematy działań zbiorowych*, IF i SPAN, Warszawa 1992.
- Mojsiewicz Cz., *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, Wyd. Atla 2, Wrocław 1998.
- Morgenthau H.J., *Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010.
- Mucha L., *Przemoc zbrojna*, AON, Warszawa 1991.
- Nożko K., *Zagadnienia współczesnej sztuki wojennej*, Warszawa 1973.
- Osgood R.E., *Limited War* (cytat za: *Ograniczenna wojna*, Moskwa 1960).

- Ostaszewski P., *Międzynarodowe Stosunki Polityczne. Zarys wykładów*, Książka i Wiedza, Poznań 2008.
- Ożóg-Radew W., Rosa R., *Bezpieczeństwo i prawa człowieka*, Siedlce 2004.
- Palczewska M., *Związki i zależności polemologii z naukami pokrewnymi*, rozprawa doktorska, AON, Warszawa 2013.
- Pankowicz A., *Wojna i polityka. Studia nad historią XX wieku*, Kraków 1994.
- Piątkowski K., *Wojna nowego typu?*, Polska w Europie, nr 1, marzec 2002.
- Platon, *Państwo z dodaniem siedmiu ksiąg „Praw”*, t. I, PWN, Warszawa 1958.
- Płonka I., *Przygraniczny konflikt zbrojny w warunkach Rzeczypospolitej Polskiej*, rozprawa doktorska AON, Warszawa 1993.
- Podstawowe kategorie sztuki wojennej*, AON, Warszawa 1996.
- Polak A., *Kryzys, konflikt i wojna w teorii sztuki wojennej*, Warszawa 2009.
- Polak A., *Wojna jako wyzwanie dla badacza*, „Kwartalnik Bellona” 2/2010.
- Polak A., Czupryński A., *Od sztuki wojennej do polemologii*, Warszawa 2012.
- Polak A., Krakowski K., *Obronność jako dyscyplina naukowa*, Warszawa 2014.
- Polak A., Więcek W., Lasota J., *Problemy wojny i pokoju w ujęciu historycznym*, AON, Warszawa 2011.
- Reiss A., Ryszka F., Szcześniak A., *Historia doktryn politycznych. Materiały źródłowe*, Warszawa 1972.
- Rogers P., Rambotham O., *Then and Now: Peace Research – Past and Future*, Political Studies, XLVII 1999.
- Roman Ł., Winogrodzki G., *Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa*, Józefów 2016.
- Rosa R., *Dialektyka wojny i pokoju*, Wyd. Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1987.
- Rosa R., *Wybrane koncepcje wojny i pokoju w dziejach myśli filozoficznej. Starożytność i średniowiecze*, AON, Warszawa 1991.
- Rosa R., *Zarys polskiej filozofii bezpieczeństwa na tle europejskiej myśli polemologicznej i irenologicznej*, Siedlce 2009.
- Ruggie J.G., *Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations*, *International Organization*, t. 47, nr 1.
- Ryszka F., *Polityka i wojna*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1974
- Św. Augustyn, *O państwie Bożym*, t. II, wyd. PAX, Warszawa 1977.

- Świniarski J., *O naturze bezpieczeństwa*, UMLAK, Warszawa – Pruszków 1997.
- Świniarski J., Wiatr M., *Koncepcje strategiczno-operacyjne*, „Myśl Wojskowa” 4/1998.
- Ścibiorek Z., Zieliński J., *Uwarunkowania operacji militarnych wojsk lądowych na obszarze kraju*, „Myśl Wojskowa”, nr 3 1999.
- Sienkiewicz P., Marszałek M., Świeboda H., t. IV, Wyd. Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.
- Sitek M., Winogrodzki G., Roman Ł., *Współczesne konteksty bezpieczeństwa*, Józefów 2016.
- Słaboń A., *Konflikt społeczny i negocjacje*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 1995.
- Słownik języka polskiego*, t.3, PWN, Warszawa 1989.
- Słownik podstawowych terminów wojskowych*, N-5 Warszawa 1977.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, tom I, Warszawa 2001.
- Słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa 1980.
- Skibiński F., *Rozważania o sztuce wojennej*, Warszawa 1995.
- Stolzman K., *Partyzantka czyli wojna dla ludów powstających najwłaściwsza*, Warszawa 1959.
- Sun Tzu, *Sztuka wojny*, Wyd. Przedświt, Warszawa 1994.
- Symonides J., *Problemy pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego we współczesnym świecie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1983.
- Szulc B., *Metodologiczne i edukacyjne wyznaczniki nauk o obronności*, Warszawa 2013.
- Szymczak M., *Słownik języka polskiego*. t. 2, Warszawa 1979.
- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii. Filozofia starożytna i średniowieczna*, t. 1, Warszawa 1981.
- Terriff T., Karp A., Karp R., *Global Insurgency and the Future of Armed Conflict. Debating fourth – generation warfare*, London – New York: Routledge Taylor & Francis Group 2008.
- The Encyclopedia Americana*, t. XXVIII, 1958.
- Toffler A., *Trzecia fala*, PIW, Warszawa 1997.
- Walzer M., *Spór o wojnę*, Warszawa 2006.
- Wiatr J., *Socjologia wojska*, Warszawa 1964.
- Wielka encyklopedia PWN*, t. 25, PWN, Warszawa 2004.
- Wiśniewski P., *Jan Bogumił Bloch*, miesięcznik finansowy BANK, Warszawa 2010.

- Wojtaszczyk K.A., Materska-Sosnowska A., *Bezpieczeństwo państwa – wybrane problemy*, wyd. ASPRA, Warszawa 2009.
- Wolejszo J., Jakubczak R., *Obronność – teoria i praktyka*, Warszawa 2013.
- Wright Q., *A Study of War. Midway reprint*, The University of Chicago Press, Chicago 1983.
- Wyszczelski L., *Historia myśli wojskowej*, Bellona, Warszawa 2000.
- Wyszczelski L., *Teorie wojenne i ich twórcy na przestrzeni dziejów. Myśl wojskowa od powstania do końca lat osiemdziesiątych XX wieku*, Warszawa 2009.
- Użycki J., *Wojna konwencjonalna w Europie?*, Warszawa 1989.
- Verton D., *Black Ice, Niewidzialna groźba cyberterrorizmu*, Helion, Warszawa 2004.
- Zeszyty Naukowe AON*, nr 1(70), Warszawa 2008.
- Zięba R., *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państw a stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” PISM, nr 10.
- Zwoliński A., *Wojna. Wybrane zagadnienia*, WAM, Kraków 2003.
- Żurawski vel Grajewski P., *Bezpieczeństwo międzynarodowe – wymiar militarny*, Warszawa 2012.

Źródła internetowe

- www.armedforcesjournal.com
- www.institut-strategie.fr
- www.nato.int
- www.nauka.gov.pl
- www.oocities.org/polemol/obfin.html
- www.osrodekbadania.waw.pl
- www.portalwiedzy.onet.pl
- www.rand.org
- www.ru.nl/cicam
- www.ru.nl/cicamenglish/about-cicam/about-cicam-o/
- www.understandingwar.org/
- www.unistra.fr/
- www.unistra.fr/instituts/institut-de-polemologie

Inne źródła*Dziennik Ustaw 1951 r. nr 17, poz. 134**Dziennik Ustaw 1952 r. nr 49, poz. 324**Dziennik Ustaw 2011 r. nr 179, poz. 1065**Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.,
Dz.U. z 1997 r. nr 78, art. 5**Monitor Polski 2005, nr 79, poz. 1119**Monitor Polski 2011 r. nr 14, poz. 148**Przegląd Informacyjny 1967, nr 3**Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, Dz.U. nr 179 poz. 1065**Uchwała Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów z dnia 28 stycznia 2011 r. zmieniająca uchwałę w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, M.P. 2011 nr 14**Zapobieganie konfliktom, SIPRI, Warszawa 2000***Spis tabel****Tabela 1.**

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 8 sierpnia 2011 55

Tabela 2.

Ogólna specyfikacja nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności 76

Spis rysunków**Rysunek 1.**

Problemy badawcze polemologii 21

Rysunek 2.

Barometry polemologiczne 22

Rysunek 3.

Przedmiot badań nauk wojskowych 54

Rysunek 4.

Zakres i przedmiot badań nauk o bezpieczeństwie 64

Rysunek 5.

Zakres i przedmiot badań nauk o obronności 65

Rysunek 6.	
Klasyfikacja dziedzin nauki według OECD	67
Rysunek 7.	
Polskie ujęcie klasyfikacji nauk od 2011 roku	67
Rysunek 8.	
Dziedziny w obszarze nauk humanistycznych i społecznych	68
Rysunek 9.	
Dyscypliny w dziedzinie nauk społecznych	69
Rysunek 10.	
Korelacja obszarów badań w polemologii	70
Rysunek 11.	
Miejsce polemologii w typologii nauk o obronności	72
Rysunek 12.	
Umieszczenie wojny i konfliktu zbrojnego wobec zjawisk konfliktowych	81
Rysunek 13.	
Diagnoza konfliktów zbrojnych	83
Rysunek 14.	
Klasyfikacja konfliktów zbrojnych w stosunku do źródła i celów	85
Rysunek 15.	
Typowe cele działań zbrojnych	86
Rysunek 16.	
Klasyfikacja konfliktów ze względu na formę i sposób realizacji celów zaangażowanych stron	87
Rysunek 17.	
Klasyfikacja konfliktów zbrojnych ze względu na zasięg	88
Rysunek 18.	
Źródła wojen i konfliktów zbrojnych	120
Spis wykresów	
Wykres 1.	
Pogląd ekspertów na temat najistotniejszych przyczyn współczesnych wojen i konfliktów zbrojnych	126

Wykres 2.

Opinia ekspertów na temat, w jakim zakresie można wykorzystać ocenę polemologiczną współczesnych wojen i konfliktów zbrojnych 129

Wykres 3.

Opinia ekspertów na temat, jakie czynniki będą najczęstszą przyczyną przyszłych wojen i konfliktów zbrojnych 132

Wykres 4.

Opinia ekspertów na temat, czy organizacje międzynarodowe działające na rzecz umacniania bezpieczeństwa i pokoju właściwie współpracują ze sobą i mogą w przyszłości przyczynić się do zapobiegania ewentualnym wojnom i konfliktom zbrojnym 142

Wykres 5.

Opinia ekspertów na temat, w jakim stopniu istota podejścia polemologicznego przyczynia się do badania problemu wojny i konfliktów zbrojnych 150